

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228126

UNIVERSAL
LIBRARY

جاویدنا

معہ فرہنگ

اقبال

فہرست مضامین

صفحہ	مضمون	شمار
۱	مناجات	۱
۷	تمہید آسمانی اختتامین روز آفرینش۔ بکوشش می کند آسمان زمین را	۲
۱۰	نفعہ ملائکہ	۳
۱۱	تمہید زمینی آشکارا می شود روح حضرت موسیٰ و شرح می دهد اسرار ہجرت را	۴
۲۱	زردان کہ روح زمان و مکان است مسافر ابیاحت عالم علوی می برد	۵
۲۳	زہر زہہ انجم	۶
۲۹	قلک قمر	۷
۳۲	عارف ہندی کہ بیکے از غار ہلے قمر خلوت گذرے و اہل ہند او را جہاں و رست می گویند	۸
۳۸	نہ تا سخن از عارف ہندی	۹
۴۱	جلوہ سروش	۱۰
۴۳	نواسے سروش	۱۱
۴۴	حرکت پروادی یرغمد کہ ملائکہ اورا وادی طواسین می نامند	۱۲
۴۸	طاسین گوتم (توبہ آوردن زن رقاۃ عشوہ فروش)	۱۳

صفحہ	مضمون	شمار
۵۱	طاسین زرتشت (آزمائش کردن اہرمن زرتشت را)	۱۳
۵۵	طاسین مسیح (رویائے حکیم طالسطانی)	۱۵
۵۸	طاسین محمد (نوحہ ابوہبل و حریم کعبہ)	۱۶
۶۱	فلک عطارد	۱۷
۶۳	زیارت ارواح جمال الدین افغانی و سعید حلیم پاشا	۱۸
۶۷	دین و وطن	۱۹
۶۹	اشتر اک و ملکوتیت	۲۰
۷۱	شرق و غرب	۲۱
۷۲	حکمت عالم قرآنی	۲۲
۷۲	خلافت آدم	۲۳
۷۸	حکومت الہی	۲۴
۸۰	ارض ملک خداست	۲۵
۸۲	حکمت نیر کثیر است	۲۶
۸۷	پیغام افغانی بالمت رویتہ	۲۷
۹۳	غریب زندہ رود	۲۸
۹۷	فلک زہرہ	۲۹
۱۰۰	مجلس خدایان اقوام قدیم	۳۰
۱۰۲	نغمہ بلبل	۳۱
۱۰۳	فروفتن ہدیرایے زہرہ و دیدن ارواح فرعون و کشر را	۳۲

شمار	مضمون	صفو
۳۳	نمودار شدن در رویش سودانی	۱۰۹
۳۴	فلک میخ	۱۱۳
۳۵	اہل مرتخ	۱۱۵
۳۶	بر آمدن انجم شناس مرینی از رصد گاہ	۱۱۷
۳۷	گردش در شهر مغزین	۱۲۱
۳۸	احوال دوشیزہ میخ کہ دعوائے رسالت کردہ	۱۲۶
۳۹	تذکیر نیمی مرتخ	۱۲۷
۴۰	فلک مشتری	۱۳۱
۴۱	{ ارواح جلیلیہ علاج وغالب و قرة لعین طاہرہ کہ نشیمن بہشتی بگردیدند و گردوش جاوداں گرایسند	۱۳۳
۴۲	نوائے علاج	۱۳۵
۴۳	نوائے غالب	۱۳۶
۴۴	نوائے طاہرہ	۱۳۷
۴۵	زندہ رود مشکلات خود را پیش ارواح بزرگ می گوید	۱۳۸
۴۶	نمودار شدن خواجہ اہل فراق ابلیس	۱۵۶
۴۷	نالہ ابلیس	۱۶۰
۴۸	فلک زحل	۱۶۳
۴۹	ارواح رزیکہ کہ با ملک ملت غداری کردہ و دوزخ ایشان را قبول نکرده	۱۶۵
۵۰	قلزم خونین	۱۶۷

صفحہ	مضمون	شمار
۱۶۸	آشکارای شود و روح ہندوستان	۵۱
۱۶۸	روح ہندوستان نالہ و فریادی کند	۵۲
۱۷۱	فریاد کیے ازہدق نشینان قلمزم خوین	۵۳
۱۷۳		۵۴
۱۷۵	مقام حکیم الماویٰ نطشہ	۵۵
۱۷۸	حرکت بجنبت الفردوس	۵۶
۱۸۱	قصر شرف النساء	۵۷
۱۸۴	زیارت امیر کبیر حضرت سید علی ہمدانی و ملا طاہر غنی کشمیری	۵۸
۱۸۵	در حضور شاہ ہمدان	۵۹
۱۹۷	صحت باشاعر ہندی برتری ہری	۶۰
۲۰۰	حرکت بکاخ سلاطین مشرق (نادر، ابدالی، سلطان شہید)	۶۱
۲۰۵	نموداری شود روح نامہ خسرو علوی و غزلے متانہ سر سیدہ غائب می شود	۶۲
۲۱۴	پیغام سلطان شہید بہ رود کاویری (حقیقت حیات و مرگ و شہادت)	۶۳
۲۱۹	زندہ رود و نخصت می شود از فردوس و تقاضاے حوران بہشتی	۶۴
۲۲۰	غزل زندہ رود	۶۵
۲۲۱	حضور	۶۶
۲۳۱	خطاب بہ جاوید (سخنے بڑا اونو)	۶۷

ویساچہ

خیال من تماشائے آسماں بود است
بدوشِ ماہ و باغوشِ کہکشاں بود است
گماں مبر کہ ہمیں خاکداں نشینِ ماست
کہ ہر تارہ جہاں است یا جہاں بود است!

اقبال

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مناجات

آدمی اندر جہاں ہفت رنگ
ہر زمان گرم فغاں مانند چنگ!
آرزوئے ہم نفس می سوزدش
نالہ ہائے دلنواز آموزدش
لیکن این عالم کہ از آب و گل است
کے تو ان گفتن کہ دارائے دل است!
بحر و دشت و کوه و کہ خاموش و کر
آسمان و ہر وہ خاموش و کر!
گر چہ برگردوں ہجومِ اختر است
ہر یکے از دیگرے تنہا تر است!
ہر یکے مانند مایچہ پارہ است
در فضاے نیلگوں آوارہ است!
کارواں برگ سفرنا کردہ ساز!
بیکراں افلاک و شب و دیر یاز!
ایں جہاں صید است وصیتا دیم ماہ
یا اسیر رفتہ از یا دیم ماہ!

زار نالیدم صدائے برنخواست
ہم نفسِ نسر زندا دم را کجاست؟

دیدہ ام روزِ جہان چارٹوے آنکہ نورش بر نسر روز دکھ و کوئے
از ہم سیارہ او را وجود نیست الا اینکه گوئی رفت و بود
لے خوش آن روزے کہ از ایامِ نیت صبح او را نیمروز و شامِ نیت
روشن از نورش اگر گرد و رواں صوتِ پانچوں رنگِ دیدن می توان
غیبا از تاب او گرد و حضور نوبتِ اولایزال و بے مرور!

لے خدا روزی کن آن روزے مرا
وار ہاں زیں وز بے سوزے مرا

آیہ تسخیر اندر شانِ کیت؟ ایں سپہر نیلگون حیرانِ کیت؟
رازوانِ علمِ الہامی کہ بود؟ مستِ آن ساقی و آن صہبا کہ بود؟
برگزیدی از ہمسہ عالم کرا؟ کردی از رازِ درونِ محم کرا؟

اے ترا تیرے کہ مارا سینہ سفت حرفِ آذِ عُوْنِی کہ گفت با کہ گفت؟

روئے تو ایمانِ من متسکینِ من جلوہ داری درینغ از جانِ من؟

از زبانِ صد شعاعِ آفتاب

کم نمی گرد و متاعِ آفتاب

عصرِ حاضر را خرد زنجیرِ پاست جانِ بے تلبے کہ من دارم کجا ست؟

عمر با بر خویش می چسپد و جود تائیکے بے تاب جاں آید فرود

گر زرنجی این زمینِ شورہ زار نیست تخمِ آرزو را سازگار

از درونِ این رگل بے حاصلے بس غنیمتِ دال اگر روید لے!

تو ہی اندر شب تا نم گذر یک زماں بے نورِی جانم نگر

شعلہ را پر سینه از خاشاکِ صیت

برق را از برفتادنِ باکِ صیت

ز سیم تا ز سیم اندر فراق وانما آنسوے این نیلی رواق!

بستہ در ہارا برویم باز کن
 آتشے در سینہ من برنہ روز
 باز بر آتش بنہ عودِ مرا
 آتشِ پیماۂ من تیز کن
 ماترا جوئیم و تو از دیدہ دور
 یا کشا ایں پردہ اسرار را
 نخلِ فکرم نا امید از برگِ وبر
 عقلِ دادی ہم جنونے دہ مرا
 علم در اندیشہ می گیرد مقام
 علم تا از عشق بر خوردار نیست
 ایں تماشا خانہ سحر سامری است
 بے تجستی مرد و اندلہ بنہ سرد
 خاک را با قدسیاں ہماز کن !
 عود را بگذار و ہمیںم را لبوز
 در جہاں آشفتنہ کن دودِ مرا
 با تغافل یک نگہ آمیز کن
 نے غلط ما کور و تو اندر حضور !
 یا بگیر ایں جان بے دیدار را
 یا تبر بفرست یا بادِ سحر
 رہ بچذب اندرونے دہ مرا
 عشق را کاشانہ قلب لائینام
 جو تماشا خانہ افکار نیست
 علم بے روح القدس فسونگری است
 از لکد کوبِ خیالِ خویش مرد

بے تجسّی زندگی رنجوری است عقل ہجوری و دین مجبوری است
 ایں جہانِ کوه و دشت و بحیرہ! ما نظرِ خواہیم و او گوید خبر
 منز لے بخش ایں دلِ آوارہ را بازہ با ماہ ایں ماہ پارہ را
 گرچہ از خاکم زوید جز کلام حرف ہجوری نمی گردتم!
 زیرِ گردوں خویش را یا بمِ غریب ز آنسوے گردوں بگوئی قریب
 تا شاہِ مہر و ماہ گرد و غروب ایں جہات و ایں شمال و ایں جنوب

از طلسمِ دوش و فردا بگذرم

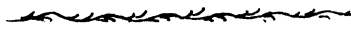
از مہ و مہر و ثریا بگذرم

تو فروغِ جاوداں ماچوں شرّاً یک دم دایم و آن ہم ستار
 اے تو شناسی نزعِ مرگِ زیت رشک بریزداں برداں بندہ کیت؟
 بندہ آفاقِ گیسو و ناصبور نے غیاب اور اخوش آید نے حضور
 آیم من جاودانی کن مرا از زمینی آسمانی کن مرا

ضبط درگفتار و کردارے بدہ جادہ ہا پیدا است ز قلمے بدہ
 آنچه گفتم از جهانے دیگر است ایں کتاب از آسمانے دیگر است
 بحر و از من کم آشوبنی خطاست آں کہ در قلم فرو آید کجاست؟
 یک جہاں بر ساحل من آرمید از کراں غمید از رم بجھے ندید
 من کہ نو میدم ز پیران کہن دارم از روزے کہ می آید سخن!

بر جوانان ہسل کن حرف مرا

بہر شاں پایاب کن شرف مرا

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تمہیدِ آسمانی

نخستیں وز آفرینش

نکوش می کند آسماں زمین را

زندگی از لذتِ غیب و حضور	بست نقشِ این جهانِ نرود و دور
آں چنان تا نفس از ہم گینت	رنگِ حیرتِ خاؤ ایاں ریخت
ہر کجا از ذوق و شوقِ خود گری	نفسہٴ من دیگرم تو دیگری
ماہ و اختر را خرام آموختند	صد چراغ اندر فضا فروختند!
بر سپہر نیگلوں زو آفتاب	خیمہٴ زر لفت با سیمین طناب
از افق صبحِ نخستیں سر کشید	عالم نوزا وہ را در بر کشید

ملک آدم خاکدانے بود و بس دشتِ او بے کاروانے بود و بس
 نے بکوہے آجھوئے درستیز نے بھراے سما بے ریز ریز
 نے سر و دھڑاں در شاخار نے رم آہو میساں مر غزار
 بے تجلی ہائے جاں بحر و برش دو دھچپاں طیلان پیکرش
 بہزہ بادِ نسرو دیں ناویدہ اندر اعماقِ زمیں خوابیدہ
 طعنے زد چہ رخ نیلی بر زمیں ”روزگار کس ندیدم این چنیں
 چوں تو در پہنائے من کو لے کجا جز بقندِ لیم ترا نورے کجا
 خاک اگر لون شد جز خاک نیست روشن و پائندہ چوں افلاک نیست
 یابزی با ساز و برگِ دلبری یا بمیر از ننگ و عارِ کتتری
 شد زمیں از طعنے گروں خجل نا امید و دل گران و مضمل

پیشِ حق از درو بے نوری تپید

تا ندائے ز آتسوے گروں رسید

آے ایمنے از امانت بے خبر
 روز ہا روشن ز غوغائے حیات
 نور صبح از آفتابِ داغدار
 نورِ جاں بے جادہ با اندر سفر
 غم مخور، اندر ضمیرِ خود نگر
 نے ازاں نورے کہ بینی در جہات
 از شعاعِ ہر وہ سیتا رتر
 ششہ از لوحِ جاں نقشِ امید
 نورِ جاں از خاکِ تو آید پدید!
 عقلِ آدم بر جہاں شبخوں زند
 عشقِ او بر لامکاں شبخوں زند!
 راہِ داں اندیشہ او بے دلیل
 چشمِ او بیدار تر از جب ریل!
 خاک و در پرواز مانندِ ملک
 یک رباطِ کہنہ در رہش فلک!
 می خلد اندر وجودِ آسماں
 مثلِ نوکِ سوزنِ اندر پر نیاں!
 داغہا شوید ز دامنِ وجود
 بے نگاہِ او جہاں کور و کبود!
 گرچہ کم تسبیح و خوریز است او
 روزگاراں را چو ہمیشہ ز است او
 چشمِ او روشن شود از کائنات
 تا بہ بسند ذات را اندر صفت

’ہر کہ عاشق شد جمالِ ذات را
 دوست تید جملہ موجودات را‘

نغمہ ملائک

فروغِ مشتِ خاک از نوریاں افزوں شود روزے
 زمیں از کوکبِ تقدیر او گردوں شود روزے
 خیالِ او کہ از سیلِ حوادث پرورش گیرد
 ز گردابِ سپہِ نیلگوں بیرون شود روزے!
 یکے در معنی آدمِ نگر! از ما چہ می پرسی
 ہنوز اندر طبیعتِ می خلد موزوں شود روزے!

چخال موزوں شود ایں پیش پا افتادہ مضمونے

کہ یزداں رادل از تاثیر او پرخن شود روزے!

تمہید زمینی

آشکارا می شود روح حضرتِ وحی و شریعتِ وحی ہداسرارِ معراج را

عشقِ شورا یکنزبے پروائے شہر شعلہ او میردا از غوغائے شہر

خلوتے جوید بدشت و کوہ سدا یالبِ دریائے ناپید اکنار

من کہ دریا راں ندیدم محرے بر لبِ دریا بیا سودم دے

بحر و ہنگامِ غروبِ آفتاب نیلگوں آب از شفق لعلِ مذاب

کور را ذوقِ نظر بخشد غروب شام را رنگِ سحر بخشد غروب!

بادلِ خود گفتگو با داشتتم آرزو با جستجو با داشتتم

آنی و از جا و دانی بے نصیب! زندہ و از زندگانی بے نصیب!

تشنہ و دور از کنسار چشمہ سار می سرودم این غزل بے اختیار

غزل

”بچشائے لبکے قند فراوانم آرزوست بنمائے رخ کہ باغ و گلستانم آرزوست
 یک دست جام بادہ و یک دست زلفِ یار رقصِ جنسِ میانہ میںدا نام آرزوست
 گفتی زناز بیش مرخاں مرا، برو آں گفتنت کہ بیش مرخاںم آرزوست
 اے عقل تو ز شوق پر آگندہ گئے شو اے عشق نکتہ ہائے پریشاںم آرزوست
 ایں آب و نانِ چرخِ چوہیل است بے وفا من ماہیم ہنسگم و عمامم آرزوست
 جانم طول گشت ز فرعون و ظلم او آں نورجیبِ موسیٰ عمر نام آرزوست
 دی شیخ با چراغِ ہی گشت گردِ شہر کزدیو و دو طولم و انسا نام آرزوست
 زیں بہر بانِ سست عناصر دم گرفت شیر خدا درستم دست نام آرزوست

گفتم کہ یافت می نشود جستہ ایم ما

گفت آنکہ یافت می نشود نام آرزوست!

(رومی)

موج مضطر خفت بر سنجاب آب
 از متاعش پارہ دزدید شام
 روحِ رومی پرده ہارا بردید
 طلقش زخندہ مثل آفتاب
 پیکرے روشن ز نورِ سردی
 بر لبِ او سترِ پنهان وجود
 حرفِ او آئینہ آویختہ
 گفتش موجود و ناموجود چیست؟
 گفت "موجود آنکہ می خواهد نمود
 زندگی خود را بخویش آراستن
 انجن روز است آراستند
 زندہ یا مردہ یا جاں بلب
 شد افق تار از زیانِ آفتاب
 کو کبے چوں شاہدے بالائے بام!
 از پس کُہ پارہ آمد پدید!
 شیبِ او فرخندہ چوں عہدِ شباب
 در سراپایش سرورِ سردی!
 بند ہائے حرف و صوت از خود کشود
 علم با سوزِ دروں آمیختہ!
 معنی محمود و نامحمود چیست؟
 آشکارائی تقاضائے وجود
 بر وجودِ خود شہادت خواستن
 بر وجودِ خود شہادت خواستند!
 از سہ شاہد کن شہادت را طلب

شاہدِ اولِ شعورِ خویشتن
 شاہدِ ثانیِ شعورِ دیگرے
 شاہدِ ثالثِ شعورِ ذاتِ حق
 پیشِ این نورِ بمانی استوار
 بر مقامِ خود رسیدنِ زندگی است
 مردِ مومن در نسا زد با صفات
 چسبیت معراجِ آرزوے شاہدے
 شاہدِ عادل کہ بے تصدیقِ او
 در حضورش کس نماند استوار
 ذرّہ از کفِ مدہ تبّے کہ ہست
 تابِ خود را بر نژودنِ خوشتر است
 پیکرِ فرسودہ را دیگر تراش
 خویش را دیدنِ بنورِ خویشتن
 خویش را بہرِ دینِ بنورِ دیگرے
 خویش را دیدنِ بنورِ ذاتِ حق
 حتی وقاسمِ چوں خدا خود را شمارا
 ذاتِ ربّے پردہ دیدنِ زندگی است
 مصطفیٰ راضی نشد الا بذات
 امتحانے رو بروئے شاہدے
 زندگی مارا چو گل را رنگِ و بو
 اور بماند ہست او کامل عیار
 پنختہ گیر اندر گرہ تا بے کہ ہست
 پیش خورشیدِ آزمودنِ خوشتر است
 امتحانِ خویش کن موجود، باش

این چنین موجود محمود است و بس

ورنه نارزندگی و دو دست و بس

باز گفتم پیش حق رفتن چیاں؟	کوه خاک و آب را کفتن چیاں؟
آمد خالق برون از امر و خلق	مازشست روزگار از خسته خلق
گفت اگر سلطان ترا آید بدست	می توان افلاک را از هم شکست
باش تا عریاں شود این کاست	شوید از دامان خود گرد جهات
در وجود او نه کم بینی نه بیش	خویش را بینی از او و از خویش
بیته "الابسلطان" یاد گیر	ورنه چون مور و ملخ در گل بمیر
از طریق زادن لے مرد نکوے	آمدی اندر جهان چار سوے
هم برون بستن بزادن می توان	بند با از خود کشادن می توان
لیکن این زادن نه از آب و گل است	داند آن مرے که او صاحب دل است

کفتن - شمع فتن + الابسلطان تلخ آیه شریفه یا معشر الجن الخ

آں ز مجبوری است این از اختیار
 آں نہاں در پردہ ہا میں آشکار
 آں یکے با گریہ میں بانخذہ است
 یعنی آں جو بندہ میں یا بندہ است
 آں سکون و سیر اندر کائنات
 میں سراپا سیر بیرون از جہات
 آں یکے محتاجی روز و شب است
 و ان دگر روز و شب اور امر کب است
 زادن طفل از شکست اشکم است
 زادن مرد از شکست عالم است
 ہر دو زادن را دلیل آمد اذ ان
 آں بلب گویندہ میں از میں جان

جان بیدار سے چو زلید در بدن

رزہ ہا افتد دریں ویر کہن

گفتم میں زادن نمی دانم کہ چیست؟
 گفت شانے از شوں زندگی است
 شیوہ ہائے زندگی غیب و حضور
 آں یکے اندر شبات آں در مرور
 کہ بجلوت می گدازد خویش را
 کہ بخلوت جمع سازد خویش را
 جلوت اور روشن از نور صفات
 خلوت او مستیز از نور ذات

عقل اور اسوے جلوت می کشد عشق اور اسوے غلوت می کشد
 عقل ہم خود را بدیں عالم زند تا تسلیم آب و گل را بشکند
 می شود ہرنگِ رہ اورا اویب می شود برق و سحاب اورا خطیب
 چشمش از ذوقِ ننگِ بیگانہ نیست لیکن اورا جراتِ زندانہ نیست!
 پس ز ترسِ راہ چوں گورے رود نرم نرمک صورتِ مورے رود
 تا خرد پچیدہ تر بزرگِ دوست می رود آہستہ اندر راہِ دوست
 کارش از تدریج می یا بد تقصام من نہ دائم کے شود کارش تمام!
 می نداند عشق سال و ماہ را دیر و زود و نزد و دور راہ را
 عقل در کوہے شگافے می کند یا بگرد او طوائفے می کند
 کوہ پیشِ عشق چوں کاہے بود دلِ سیرجِ السیر چوں ماہے بود
 عشق بشخونے زدن بر لامکاں گور را نا دیدہ رفتن از جہاں!
 زورِ عشق از باد و خاک آب نیست قوتش از سختیِ اعصاب نیست

عشق بانان جوین خیر برکشاد
 عشق در اندامِ مہ چا کے نہاؤ!
 کلہ نرود بے ضربے شکست
 لشکرِ فرعون بے حربے شکست!
 عشق درجاں چون چشم اندر نظر
 ہم درونِ خانہ ہم بیرونِ در
 عشق ہم خاک تر وہم انگر است
 کار او از دین و دانش برتر است
 عشق سلطان است برہانِ میں
 ہر دو عالم عشق رازیرنگیں
 لازمان و دوش فرائے ازو
 لا مکان و وزیر و بالائے ازو
 چوں خودی را از خدا طالب شود
 جملہ عالم مرکب اور اکب شود
 آشکارا تر مقامِ دل ازو
 جذبِ این دیر کہن باطل ازو
 عاشقان خود را بیز داں می دہند
 عقل تا وہلی بقسرباں می دہند
 عاشقی؟ از سوہ بے سوئی حرام
 مرگ را بر جویشتن گداں حرام
 اے مثالِ مردہ در صندوقِ گور
 می توں بر خاستن بے بانگِ صو!
 در گلو داری نواہا خوب و نغز
 چند اندر گل بنالی مثلِ چغز

بر مکان و بر زمان اسوار شو فارغ از پیک این ز تار شو
 تیز تر کن این دو چشم و این دو گوش ہر چہ می بینی بنوش از راہ ہوش
 آں کے کو بانگِ موراں بشنود ہم زدوراں ستر دوراں بشنود
 آں نگاہ پر دہ سوز از من بگیر کو بچشم اندر نمی گردد اسیر

آدمی دید ایست باقی پوست است

دید آں باشد کہ دید دوست است

جسد تن را در گداز اندر بصر

در نظر رود نظر و در نظر (روی)

تو ازین نہ آسماں ترسی؟ مترس از فراخائے جہاں ترسی؟ مترس
 چشم بکش بر زمان و بر مکان این دو یک حال است از احوال جان
 تا نگہ از جلوہ پیش افتادہ است اختلافِ دوش و نہ ازادہ است
 دانہ اندر گل بظلمت خانہ از فضائے آسماں بیگانہ

بیچ می واند کہ در جائے فراخ می توان خود را نمودن شاخ شاخ؟

جوہر اوجہیت؟ یک فوق نموست

ہم مقام اوست ایں جوہر ہم اوست

لے کہ گوئی محل جان است تن سترجاں را در مگر بر تن تن

محلے نے، حالے از احوال اوست محمش خواندن فریب گفتگوست!

چہیت جان؟ جذب سرور و سوز و درد فوق تسخیر سپہر گرد گرد!

چہیت تن؟ بارنگ بوخو کردن است با مقام چار سو خو کردن است

از شعور است ایں کہ گوئی نزد و دور چہیت معراج؟ انقلاب اندر شعور

انقلاب اندر شعور از جذب و شوق وار ہاند جذب شوق از تحت و فوق

ایں بدن با جان ما انباز نیست

مشت خاکے مانع پرواز نیست

زروان کہ رُوحِ زمان و مکان است

مسافرِ البیاحتِ عالمِ علوی می برد

از کلامش جانِ من بے تاب شد	دستم ہر ذرہ چوں سیاب شد
ناگہاں یدیم میانِ غرب و شرق	آسماں در یک سحابِ نور غرق
زاں سحابِ افرشتہ آمد فرود	باد و طلعتِ این آتشِ آں چو دود!
آں چو شبِ تاریکِ ایں روشن شہت	چشمِ ایں بیدار و چشمِ آں بنجواب
بالِ اورا رنگہائے سُرخ و زرد	سبز و سیمین و کبود و لاجورد
چوں خیالِ اندر مزاجِ اورے	از زمیں تا کہکشاں اورا دے
ہر زمان اورا ہوائے دیگرے	پر کشا دن در فضا ئے دیگرے
گفت "زروانم جہاں راقاہرم	ہم ہناتم از نگہ ہم ظاہرم

بستہ ہر تدبیر بالتقدیر من	ناطق وصامت ہمہ پنخیر من
غنچہ اندر شاخ می بالذمن	مرنگ اندر آشیاں نالذمن
دانہ از پرواز من گرد نہال	ہر فراق از فیض من گردد وصال
ہم عتابے ہم خطا بے آورم	تشنہ سازم تا شرابے آورم
من حیاتم، من ماتم، من نشور	من حساب دوزخ و فردوس و حور!
آوم وافرشتہ در بند من است	عالم شش روزہ فرزند من است!
ہر گلے کز شاخ می چینی منم	اُم ہر چیزے کہ می بینی منم!
در طلسم من ایراست این جہاں	از دم ہر لفظ پیراست این جہاں
لی مع اللہ ہر کردار در دل نشست	آں جو انم دے طے بہم من شکست

گر تو خواہی من نباشم در میاں

لی مع اللہ یا زخواں از عین جاں

بِی مَعَ اللّٰہِ - تلخیص بہ حدیث لی مع اللہ وقت،

در نگاه او نمی دانم چه بود از نگاهم این کہن عالم ر بود
 یا نگاہم بر دگر عالم کشود یادگر گوں شد ہماں عالم کہ بود
 مردم اندر کائنات رنگ و بو ز آدم اندر عالم بے باسے و ہو
 رشتہ من زان کہن عالم گست یک جہان تازہ آمد بدست
 از زبانِ عالی جانم تپسید تا دگر عالم ز خاکم بردمید
 تن سبک تر گشت جہاں سیارتر چشم دل بینندہ و بیدارتر

پرودگی ہا بے حساب آمد پدید

نغمہ انجم بگوشش من رسید

زمزمہ انجم

عقل تو حاصل حیات عشق تو بر کائنات
 پیکر خاک! خوش بیا این سوئے عالم جہات

زہرہ و ماہ و مشتری از تو رقیبِ یک دگر
 از پئے یک نگاہ تو کشکشِ تجلیات
 در رہِ دوست جلوہ ہاست تازہ بتازہ نو بنو
 صاحبِ شوق و آرزو دل نہ دہد بکلیات
 صدقِ صفاتِ زندگی، نشو و نماست زندگی
 تا ابد از ازل بتاز ملکِ خداست زندگی
 شوقِ غزلسرائے را رخصتِ ہائے و ہو بدہ
 باز بہ رند و محتسب بادہ سبوسو بدہ
 شام و عراق و ہند و پارس خوبہ نبات کردہ اند
 خوبہ نبات کردہ را تلخی آرزو بدہ
 تا بہ یم بلند موج معرکہ بنا کند
 لذتِ سیلِ تند رو بادل آ بجو بدہ

مرد فقیر آتش است، میری و قیصری خس است
 فال و فیه طوک را حرف برهنه بس است!
 دید به قلندری طنطنه سکندری
 آن همه جند به کلیم این همه حس سامری
 آن بنگاه می کشد این به سپاه می کشد
 آن همه صلح و آشتی این همه جنگ و داوری
 هر دو جهان کشتا شدند هر دو دوام خواستند
 این به دلیل قاهری آن به دلیل دلبری
 ضرب قلندری بیارسد سکندری شکن
 رسم کلیم تازه کن رونق ساحری شکن!

فَلِكَيْتُمْ

فلکِ قمر

ایں زمین و آسماں ملکِ خداست
 اندریں رہ ہرچہ آید در نظر
 چوں غریباں در دیارِ خود مرو
 ایں و آن حکم ترا بردل زند
 نیست عالم جز بتانِ چشم و گوش
 در بیابانِ طلب دیوانہ شو!
 چوں زمین و آسماں راطے کئی
 از خدا ہفت آسماں دیگر طلب
 ایں مہ و پرویں ہمہ میراثِ ماست!
 بانگاہِ محسوسے او را نگر
 اے ز خود کم اند کے بیباک شو!
 گر تو گوئی ایں مکن آں کن کہند
 اینکہ ہر فردائے اویس در چودوش!
 یعنی ابراہیم ایں بتخانہ شو!
 ایں جہان آں جہاں راطے کئی
 صد زمان و صد مکاں دیگر طلب

بے خود افتادن لبِ عجبے بہشت بے نیاز از حربِ ضربِ خوبِ دشت
گر نجاتِ مایع از جتوست گورخوشترا بہشتِ رنگِ بوست!

لے مسافر جاں بید و از مقام
زندہ تر گردو ز پروانہ مدام!

ہم سفر با احتراں بودن خوش است در سفر یک دم نیا سودن خوش است
تا شدم اندر فضا ہاپے سپر آنچه بالا بود زیر آمد نظر
تیرہ خاکے برتر از قندیلِ شب! سایہ من بر سر من لے عجب!
ہر زمان نزدیک تر نزدیک تر تانمایاں شد کہستانِ قمر
گفت رومیؒ از گاہنہا پاک شو خوگر رسمِ درہ افلاک شو
ماہ از ما دور و با ما آشناست این نخستیں منزل اندر راہ ہاست

دیروز و روزگارش دیدنی است

غار ہائے کوہسارش دیدنی است

اندروں پُرسوزو بیروں چاک چاک	آں نکوت آں کوہسارِ ہوناک
بروہانش دودو نار اندر شکم	صدجیل از خافطین ویلدرم
طاثرے اندر فضائش پر نزد	از درونش سبزہ سر بر نزد
بازین مردہ اندر ستیز	ابراہمے نم ہوا ہاتند وتیز
نے نشانِ زندگی دروے نہ موت!	عالے فرسودہ ہے رنگ و صوت
نے چھلپے وز گارش حادثات!	نے بنا فش ریشہ نخسل حیات

گر چہ بہت از دودمان آفتاب

صبح و شام او نزیاد الفیلاب

دولتِ بیدار را از کف مدہ	گفت رومی نیز و گامے پیش نہ
در قفار او جہانے دیگر است!	باطنش از ظاہر او خوشتر است
گیر اندر حلقہ ہائے چشم و گوش	ہر چہ پیش آید ترالے مرد ہوش

خافطین ویلدرم۔ کہ ہائے آتش فشانِ قمر۔ قفار۔ غار

چشم اگر بیناست ہر شے دیدنی است در ترازوئے نلکہ سنجیدنی است
 ہر کجسارومی برد آنجا برو یکا دو دم از غیسر او بیگانہ شو
 دست من آہستہ سوائے خود کشید
 تند رفت و بر سر خاکے رسید

عارف ہندی کہ بہیکے از عارفانے قمر خلوت

گرفتہ و اہل بہت اور اہل ہمت "می گویند

من چو کوران دست بردوش رفیق پاہنہ ادم اندران غار عمیق
 ماہ را از ظلمت شش دل داغ داغ اندر و نور شید محتاج چراغ!
 وہم و شک من شبیخوں ریختند عقل وہوشم را بدار آو سختند!
 راہ فرستم رہزناں اندر کیس دل تہی از لذت صدق و یقین!

تا نگہ را جلوہ ہاشد بے حجاب
 و ادوی ہر نگہ او ز تار بند
 از سرشت آب و خاک است این مقام
 در ہوئے او چوئے ذوق و سرور
 نے زمینش را سپہر لاجورد
 نور در بندِ ظلام آنجا نبود
 زیرِ نخلے عارفِ ہندی نژاد
 موعے بر سر بستہ و عریاں بدن
 آدمے از آب و گل بالاترے
 وقت او را گردشِ ایام نے
 گفت بارومی کہ ہمراہ تو کیست؟
 صبح روشن بے طلوع آفتاب!
 دیو سارا ز نخلہائے سر بلند
 یا خیالم نقش بند در منام!
 سایہ از تقبیلِ خاکش عین نور
 نے کنارش از شفقتِ سخن و زرد
 دو دگر در صبح و شام آنجا نبود
 دیدہ ہا از سرمہ اش روشن سواد
 گرد او مائے سفیدے حلقہ زن!
 عالم از دیر خیش پیکرے!
 کار او با چرخ نیلی نام نے
 در نگاہش آرزوئے زندگی است!

رُومی

مردے اندر جستجو آوارہ ثابتے با فطرتِ ستیارہ!

پختہ تر کارش ز خامی ہائے او من شہیدِ ناقمائی ہائے او

شیشہ نحو را بگردوں بستہ طاق فکش از جبریل می خواہد صدق!

چوں عقاب افتد بصیدِ ماہ و مہر گرم رواند رطوافت نہ سپہر

حرف با اہل زمین زندانہ گفت حور و جنت رابت و تہانہ گفت!

شعلہ ہا در موجِ دوش دیدہ ام کبریا اندر سجودش دیدہ ام!

ہر زمان از شوق می نالد چونال می کشد اورا فراق و ہم وصال!

من ندانم چیت در آب و گلش

من ندانم از مقام و منزلش!

جمال دوست

عالم از رنگ است و بے رنگی است حق
 چیت عالم؟ چیت آدم؟ چیت حق؟

رُومی

عالم این شمشیر را سنگِ فتن!	آدمی شمشیر و حق شمشیر زن
غرب در عالم خنزیر، از حق رسید	شرق حق را دید و عالم را ندید
خویش را بے پرده دیدن زندگی است!	چشم بر حق باز کردن بندگی است
هم خدا آں بنده را گوید صلوات!	بنده چون از زندگی گیرد برات

هر که از تقدریر خویش آگاه نیست

خاک ادبا سوز جہاں ہمراہ نیست!

جہاں دوست

نبرد وجود و بر عدم چھپیدہ است
 کار ما افلاکیاں جز دید نیست
 دوش دیدم بر نر از قشمرود
 از نیکا ہش زوق دیدارے چکید
 گفتمش از محمدیاں رانے پیش
 از جمال زہرہ بگد خستی؟
 گفت "ہنگام طلوع خاور است
 لعلہا از سنگ رہ آید بروں
 رستخیزے در کنارش دیدہ ام
 مشرق این اسرار را کم دیدہ است
 جانم از فردائے او تو مید نیست
 ز آسماں افرشتہ آمد فرود
 جز بسوئے خاکدان مانندید
 توجہ بینی اندر آں خاک خموش؟
 دل بہ چاہہ با بلے انداختی؟
 آفتاب تازہ اورا در براست
 یوسفان او ز چہ آید بروں
 رزہ اندر کو ہارسش دیدہ ام

قشمرود۔ نام کہے از کوہستان قمر

رخت بند و از مقامِ آذری تا شود خود گز ترکِ بت گری
 اے خوش آں قوسے کہ جانِ او پتید از گلِ خود خویش را با ز آفرید!

عریاں را صبحِ عید آں ساعتے

چوں شود بیدار چشمِ ملتے!

پیرِ ہندی اند کے دم در کشید باز در من دید و بے تابا نہ دید
 گفت مرگِ عقل؟ گفتم ترکِ فکر گفت مرگِ قلب؟ گفتم ترکِ ذکر
 گفت تن؟ گفتم کہ زاد از گردِ رہ گفت جاں؟ گفتم کہ رمزِ لا الہ
 گفت آدم؟ گفتم از اسرارِ اوست گفت عالم؟ گفتم او خود روبرو ست
 گفت ایں علم و ہنر؟ گفتم کہ پوست گفت حجتِ پصیت؟ گفتم روتے دست
 گفت دینِ عامیاں؟ گفتم شیند گفت دینِ عارفاں؟ گفتم کہ دید

از کلامِ لذتِ جانِش فرود

نکتہ ہائے دلِ نشیں بر من کشود

نہ تا سخن از عارفِ ہندی

(۱)

ذاتِ حق را نیست این عالمِ حجاب
غوطہ را حایل مگر دقتش آب!

(۲)

زادِ اندر عالمے دیگر خوش است
تماشایِ یگرے آید بدست!

(۳)

حق و رائے مرگ و عینِ زندگی است
بنده چون میرد نمی داند کہ چیست!

گرچہ ما مرغان بے بال و پریم
از خدا در علم مرگ افسند و تریم!

(۴)

وقت؟ شیرینی بزہر آمیختہ
رحمتِ عالمے بقہر آمیختہ!
خالی از قہرش نہ بسینی شہر و دشت
رحمت او اینکہ گوئی در گذشت!

(۵)

کافری مرگ است لے روشن نہاد
کے رز و بامردہ غازی را جہاد!
مرد مومن زندہ و با خود بجنگ
بر خود است، بچو بر آہو پلنگ!

(۶)

کافر بیدار دل پیشِ صنم
به زویندارے که خفت اندر حرم!

(۷)

چشم کورست اینکے بیندنا صواب
ہمیکہ شب رانہ بیند آفتاب!

(۸)

صحبت گلِ دانہ را ساز و درخت
آدمی از صحبت گل تیرہ بخت!
دانہ از گل می پذیرد پیچ و تاب
تا کند صید شعاع آفتاب!

(۹)

من گلِ گفتم بگو اے سینہ چاک
 چوں بگیری رنگ و بواز باد و خاک
 گفت گل اے ہوشمند رفتہ ہوش
 چوں پیامے گیری از برقِ خموش؟
 جاں تن مارا ز جذبِ این و آن
 جذب تو پیدا و جذب ما نہاں

جلوہ سروش

مرد عارف گفت گورا در بیت
 مست خود گردید و از عالم گست
 ذوق و شوق اورا ز دست اور بود
 در وجود آمد ز نیرنگِ شہود
 با حضورش ذرہ ہا مانند طور
 بے حضور او نہ نور و نہ ظہور!

نازینے در تسلیم آں شبے
 آں شبے بے کو بے راکو بکے !
 سبستان دوزلفش تا مگر
 تاب گیر از طلعتش کوہ و کمر
 غرق اندر جلوہ ستانہ
 خوش سرو آں مست بے پیما نہ
 پیش او گردندہ فانوس خیال
 زوفتوں مشل سپہر دیر سال
 اندراں فانوس سپیکر رنگ رنگ
 شکرہ بر کنجشک و بر آہو پلنگ !
 من بدرومی گفتم اے دانائے راز
 بر رفیق کم نظر بکشائے راز
 گفت این سپیکر چو سپیم تا بتاک
 زاد و راندیشم یزدان پاک !
 باز بے تابانہ از ذوق نمود
 در شبستان وجود آمدت نمود
 ہیچو ما آوارہ و غربت نصیب
 تو غریبی من غریبم او غریب !
 شان او حیرتلی و ناشس سروش
 می برواز ہوش و می آرد ہوش
 غنچہ مارا کشود از شبنمش
 مردہ آتش زندہ از سوزش
 زخمہ شاعر بساز دل از وست
 چاکہا در پردہ محسّل از وست

دیدہ ام در نغمہ او عالی
آتشے گیر از نوائے او دے!

+ نوائے سروش

ترسم کہ تو مے رانی زورق بسراب اندر
زاوی بہ حساب اندر میری بہ حساب اندر
چوں سُرْمہ رازی را از دیدہ فرو شستم
تقدیر ام دیدم پنہاں بکتاب اندر!
برکت و خیاباں تیج، برکوه و بیاباں تیج
برقے کہ بخود پیچید میر و بسحاب اندر!
با مغزیباں بودم پُر جستم و کم دیدم
مردے کہ مقاماتش ناید بحساب اندر!

بے دروہہا بگیری آں قرب میسر نیست
 گلشن بگریباں کش اے بو بگلاب اندر
 اے زاہد نظر ہر بین گیرم کہ خودی فانی است
 لیکن تو نہ می بینی طوفاں بہ حساب اندر
 ایں صوتِ ناویزے از زخمہ مطرب نیست
 مجبور جنساں حوئے نالد بہ رباب اندر

حرکت بہ وادی یرغمیں کہ ملائکہ

اور اوادی طواسین می نامند

رومی آں عشق و محبت را دلیل تشنہ کا ماں را کلاش سلبیل

بو بگلاب اندر تلخ بہ مصرع مشہور از نزل صوفیہ ۱۰ او درین من در اوچوں بو بگلاب اندر

گفت آں شعرے کہ آتش اندر دست
صل او از گرمی اللہ ہوست !
آں نوا گلشن کند خاشاک را
آں نوا بر ہم زند انساک را
آں نوا بر حق گوہی می دہد
باقیراں پادشاہی می دہد !
خون از و اندر بدن سیارتر
قلب از روح الایں بیدارتر
اے بسا شاعر کہ از سحر بہتر
رہزن قلب است بلبیس نظر !
شاعر ہندی ! خدایش یار باد
جان او بے لذت گفتار باد
عشق را خنیاگری آموختہ
باغلیلاں آذری آموختہ !
حرف او چا ویدہ و بے سوز و درد
مرد و خواتن راہل درد اورانہ مرد
زاں نوائے خوش کہ نشاند مقام
خوشتر آں حرفے کہ گوئی در منم
فطرت شاعر سراپا جستجوست
خالق و پروردگار آرزوست !
شاعر اندر سینہ ملت چو دل
ملتے بے شاعرے انبار گل !
سوز و مستی نقش بند عالمے است
شاعری بے سوز و مستی ماتے است !

شعر را مقصود اگر آدم گری است
شاعری ہم وارثِ سنجیبی است

گفتم از سنجیبی ہم باز گوے	سہرا و ہامرو محرم باز گوے
گفت "اقوام و مل آیاتِ اوست	عصر ہائے ماز مخلوقاتِ اوست
از دم او مناطق آمدنگ و خشت	ماہمہ مانندِ حاصلِ او چو کشت!
پاک سازد استخوان و ریشہ را	بالِ جبریلے دہاندیشہ را
ہائے و ہوئے اندرونِ کائنات	از لبِ او نجم و نور و نازعات
آفتابش راز و الے نیت نیت	منکر اور اک الے نیت نیت
رحمتِ حق صحبتِ احرار او	قہرِ یزدانِ ضربتِ کرار او
گرچہ باشی عقل کل ازوے مرَم	زانکہ او بسند تن و جاں را بہم
تیز تر نہ پا براہِ یرغمد	تا بہ بسینی آنچه می بایست دید

کنده بردیوارے از ننگِ قمر
چار طاسینِ نبوت را نگر

شوق راہِ خویش داند بے دلیل شوقِ پروازے بسالِ حیرتِ نیل!
شوق را راہِ دراز آمد دو گام این مسافر خستہ گردد از مقام
پازدم مستانہ سوئے مرغیہ تا بلند یہائے او آمد پدید
من چہ گویم از شکوہ آلِ مقام ہفت کوب در طوائفِ اودام
فرشیاں از نور او روشن ضمیر عرشیاں از سرمہ خاکش بصیر!
حق مرا چشم و دل و گفتار داد جستجوئے عالم اسرار داد

پرده را بر گیرم از اسرارِ کل
باتو گویم از طواسینِ رسل

طاسین گوتم

توبہ آوردن زین رقاہ عشوہ فروش
گوتم

مئے دیرینہ و معشوق جواں چیزے نیت
پیش صاحب نظراں حورِ جاناں چیزے نیت!
ہرچہ از محکم و پایندہ شناسی، گذرد
کوہ و صحرا و بروج و کراں چیزے نیت!
دانش مغربیاں فلسفہ مشرقیاں
ہمہ بت خانہ و درطوف بتاں چیزے نیت

از خود اندیش و ازیں بادیہ ترساں گذر
 کہ تو ہستی و وجودِ دو جہاں چیزے نیست
 در طریقے کہ بنوکِ مرہ کا ویدم من
 منزل و قافلہ و ریگِ واں چیزے نیست
 بگذرا زغیب کہ ایں وہم دگماں چیزے نیست
 در جہاں بودن و رستن ز جہاں چیزے ہست
 آں بہشتے کہ خدائے تو بخشد ہم پہیج
 تا جزائے عمل تست جہاں چیزے ہست !
 راحتِ جاں طلبی؟ راحتِ جاں چیزے نیست
 در غم ہم نفساں اشکِ رواں چیزے ہست
 چشمِ مخمور و نگاہِ غلط انداز و سرود
 ہمہ خوب است و لے خوشتر ازاں چیزے ہست

حسنِ رخسارِ دے ہست و دے دیگر نیت

حسنِ کردار و خیالاتِ خوشاں چیزے ہست!

رقاصہ

فرصتِ کشمکشِ مدہِ اینِ دلِ بے قرار را

یکِ دوشکنِ زیادہ کن گیسوئے تابدار را

از تو درونِ سینہ ام برقِ تجلی کہ من

بامہ و مہر دادہ ام تلخیِ انتظار را

ذوقِ حضور در جہاں رسمِ صنم گری نہاد

عشقِ فریب می دہد جانِ امیدوار را!

تا بفرایغِ خاطرے نغمہ تازہ ز نم

باز بہ مرغزارِ دہ طائر مرغزار را

طبع بلند دادہ، بند زپائے من کشائے
 تابہ پلاس تو دہم خلعتِ شہر بایرا
 تیشہ اگر بنگ زدایں چه مقام گفتگو است؟
 عشق بدوش می کشد ایں ہمہ کو ہسار را!

طایین زرتشت

آزمایش کردن اہرمن زرتشت را

اہرمن

از تو مخلوقات من نالاں چوئے
 از تو مارا فرودین مانند دوس
 درجہاں خوار و زبونم کردہ
 نقشش خود رنگیں ز خونم کردہ

زندہ حق از جلوہ سینائے تست

مرگ من اندرید بیضائے تست

تختہ بر میاق یزداں الہی است	بر مراوش راہ رفتن گمراہی است
زہرا در بادہ کلفام اوست	اڑہ و کرم و صلیب انعام اوست
جز دعا با قوح تدبیرے نہ داشت	حرف آں بیچارہ تاثیرے نہ داشت!
شہر را بگذار و در غائے نشین	ہم بہ خیلِ نوریاں صحبت گزین
از ہنگاہے کیمیا کن خاک را	از مناجاتے بسوز افلاک را
در کہستان چوں کلیم آوارہ شو	نیم سوزِ آتش نظر آوارہ شو
لیکن از پیغمبری باید گذشت	از چنین ملاگری باید گذشت!
کس میانِ ناکساں ناکس شود	فطرش گر شعلہ باشد خس شود
تا نبوت از ولایت کمتر است	عشق را پیغمبری در دوسراست!

اڑہ - کرم - صلیب - تیجات - بعض پیغمبروں -

خیز و در کاشانہ وحدت نشین
 ترکِ جلوت گویے و در خلوت نشین!

زرتشت

نور دریاے است ظلمتِ حلاش ہم چمنِ سیلے نزا د اندر دوش

اندر و نم موبہائے بقیعہ سیراہ سیل راجز غارتِ ساحل چہ کا؟

نقشِ بیرنگے کہ اور اکس ندید جز بخونِ اہرمن نہ تو ان کشید!

خویشتن را و انمودن زندگی است

ضربِ خود را آزمودن زندگی است

از بلا ہا پختہ تر گرد و خودی تا خدا را پر وہ در گرد و خودی

مرد حق ہیں جسز بحق خود رانید لالہ می گفت و در خون می تپسید!

عشق را در خون تپیدن آبروست ارہ و چوب و رسن عیدین اوست!

۱۰ در رہتی ہرچہ پیش آید نحوست
مرجانا ہر بانیمائے دوست!

جلوہ حق چشم من تہانحو است حسن رابے انجن دیدن نطاست
چیت خلوت ہر دو سوز و آرزوست انجن دیداست و خلوت جستجو است
عشق در خلوت کلیم الہی است چون جلوت می خرامد شاہی است!
خلوت و جلوت کمال سوز و ساز ہر دو حالات و مقامات نیاز
چیت آں؟ بگذشتن از دیر و کنشت چیت این؟ تہناء رفتن در بہشت!
گرچہ اندر خلوت و جلوت خداست خلوت آغاز است و جلوت انتہاست
گفتہ پیغمبری در دست راست عشق چوں کامل شود آدم گراست!

راہ حق با کارواں رفتن خوش است

ہمچو جاں اندر جہاں رفتن خوش است!

طاسین مسیح

رویائے حکیم طالسطنائی

وادی بے طائر و بے شاخ و برگ!	در میانِ کوہسارِ ہفت مرگ
آفتاب اندر فضا نشین تشریف!	تابِ مہ از دو گردِ او چو قیصر
نخمِ نجم مانند جوئے ہلکشاں	رودِ سیما باندراں وادیِ اوں
تندیسِ موج و موج و تیج تیج	پیشِ اولپت و بلندِ راہِ ییج
بانہراں نالہ ہائے بے اثر!	غرقِ در سیما ب مردے تاکر
تشنہ و آب بے کج نہ سیما بے!	قسمتِ او ابرو باد و آب نے

۱۲۶۶

طالسطنائی۔ نام حکیم و مصلح روسیہ

برکراں دیدم ز نے نازکتے
 چشم او صد کاروان رارہرنے
 کافر می آموز پیران کفشت
 از نگاہش زشت خوب و خوب زشت
 گفتش تو کیستی نام تو چیست؟
 این سراپا ناله و فریاد کیست؟
 گفت در چشم فسون سامری است
 نامم افزنگین و کارم ساحری است!
 ناگہاں آں جوئے سیمیں سخ بہت
 استخوان آں جواں در تن شکست
 بانگ زد لے وائے بر تقدیر من
 وائے بر فریاد بے تاثیر من!
 گفت افزنگیں "اگر داری نظر
 اندکے اعمال خود را ہم مگر
 پور مریم آں چراغ کائنات
 نور او اندر جہات بے جہات!
 آں فلاطوس آں صلیب آں رئے زرد
 زیر گردوں تو چہ کردی او چہ کرو!
 لے بجانہ لذت ایماں حرام
 لے پرستار بتان سیم خام

قیمت روح القدس نشناختی

تن خریدی نفت درجاں در باختی!

طعنہ آں نازین جلوہ مست
 گفت "اے گندم نمائے جو فروش
 عقل و دین از کافر بیائے تو خوار
 ہر تو آزار و آزار نہساں
 صحبتے با آب و گل و رزیدہ
 بندہ را از پیش حق دزدیدہ
 حکمتے کو عقدرہ اشیا کساد
 با تو غیر از منکر چنگیزی نداو
 داند آں مردے کہ صاحب جہر است
 جرم تو از جرم من سنگیں تراست
 از تو جاں را دخمہ می گردد بدن
 از دم اورفتہ جاں آمد تن
 اچنہ ما کر دیم بانا سوت او
 ملت او کرد بالا ہوت او

مرگ تو اہل جہاں از زندگی است
 باش! تا بسینی کہ انجام تو پویت!

طاسین محمدؐ

نوحہ روح ابوبہل در حرم کعبہ

سینۂ ما از محمد داغ داغ!	از دم او کعبہ را گل شد چراغ!
از ہلاکِ قیصر و کسرے سرود	نوجواناں را زد دست مار بود
ساحر و اندر کلاش ساحری است	اس و صرف لاله خود کافری است
تا بساطِ دین آبا در نورد	با خداوندان ما کرد آنچه کرد!
پاش پاش از ضربتِ لات و منات	انتقام از مے بگیر لے کائنات
دل بنائب بست و از حاضر گست	نقش حاضر را فسون او شکست
دیدہ بر غائب فرو بستن خط است	آنچه اندر دیدہ می نماید کجاست!

پیشِ غائبِ سجدہ بردنِ کوری است دینِ نو کور است کوری دُوری است

خم شدنِ پیشِ خدائے بے جہات!

بندہ را ذوقِ یخشد اینِ صلوات!

مذہبِ اوقاطِ ملک و نسب از قریش و منکر از فضلِ عرب!

در نگاہِ او یکے بالا و پست با غلامِ خویش بر یکِ خوانِ نشست

قدرِ احرارِ عربِ نشاختہ با کلفتِ انِ حبش در ساخت

احمرانِ با اسوداں آ میختمند آبروئے دودمانے ریختند!

این مساواتِ این مواخاتِ عجمی است خوبِ ہی دانم کہ سلمانِ مزدکی است

ابنِ عبداللہ فریبش خورده است رستیغریے بر عرب آورده است!

عترتِ ہاشم ز خود ہجو رگشت از دور رکعتِ چشمِ شان بے نور گشت

اعجمی را اصلِ عدنانی کجاست گنگ را گفترِ سبحانی کجاست

کلفت - فرہ و بیگل - سلمان بن حضرت سلمان فارسی - عدنان - جدِ عرب - سہمان - یکے از نصیبانِ عرب

چشمِ خاصانِ عرب گردیدہ کورہ بر نیائی اے زہتیر از خاکِ گورہ؟

اے تو مارا اندریں صحرا دلیل

بشکن افسونِ فوائے جبرئیل!

باز گولے سنگِ اسود باز گئے آپنہ دیدیم از محمد باز گولے

اے مہل اے بندہ را پوشش پذیرے خانہ خود را ز بے کیشاں بگیر

گلہ مشاں را بگرگاں کن سبیل تلخ کن خرمائے شاں را بر نخسبیل!

صرصرے وہ با ہوائے بادیہ اَنَّهُمْ اَنْجَا زُ نَحْلٍ خَاوِيَةٍ

اے منات اے لات ازین منزل مرو گرز منزل می روی از دل مرو

اے ترا اندر دو چشمِ ما وثاق

ہلتے ان کنت ازمعت الفراق ۸

زہتیر۔ شاعر مشہور عرب

اَنَّهُمْ اَنْجَا زُ اَلْمَاكِیَةِ قَرَانِیَہ

ان کنت ازمعت الفراق۔ پارہ از شعر امر القیس یعنی ہلتے مدہ اگر قصدِ حیاتی کردہ

فلك عطار

زیارتِ ارواحِ جمال الدین

افغانی و سعید حلیم پاشا

در تماشائے تجلی ہائے خلش!	مشت خاکے کار خود را بردہ پیش
یا بدام من اسیر آمد وجود!	یا من افتادم بدام ہست و بود
من ز افلاکم کہ افلاک از من است؟	اندریں نیلی تق چاک از من است؟
یا ضمیر من فلک را در گرفت!	یا ضمیرم را فلک در بر گرفت
آنچہ می بیند نگہ چون است؟ صپیت؟	اندرون است این کہ بیرون است صپیت؟
پیش خود بسیم جمانے دیگرے	پر زخم بر آسمانے دیگرے
عالے از خاک مادیرینہ تر	عالے باکوہ و دشت و بحر و بر
دستبرد آدمے نا دیدہ	عالے از ابرکے، بالیدہ

تقشہ نابستہ بر لوح وجود
خردہ گیر فطرت آسبخا کس نبود!

من بہ رومی گفتم این صحرا خوش است	در کہستان شورش دریا خوش است
می نیایم از حیات این جانثاں	از کجایم آید آوازِ اداں؟
گفت رومی این مقام اولیت	آشنا این خاکداں با خاکِ ماست
بوالبشر چون رخت از فردوس بست	یک روزے اندرین عالم نشست
این فضا با سوزِ آبش دیدہ است	نالہ ہائے صبحگاہش دیدہ است
زائرانِ این مقام ارجمند	پاک مرداں از مقاماتِ بلند
پاک مرداں چون فضیل و بوسعید	عارفاں مثل جنسید و بایزید

خیز تا مارا نماز آید بدست

یک دودم سوز و گداز آید بدست

رفتم و دیدم دو مرد اندر قیام مقتدی تا تار و افغانی امام

پیر رومی ہر زمان اندر حضور
 طلقتش بر تافت از ذوق وسوسہ
 گفت مشرق زیں دُکس بہتر نژاد
 ناخن شاں عقدہ ہاے ما کشاد
 سید السادات مولنا جمال
 زندہ از گفتِ راو سنگ و سفال
 ترک سالار آلِ حلیم در دست
 فخر او مثل مقام او بلند
 باچنین مردانِ دُور کت طاعت است

ورنہ آلِ کارے کہ مزدش حبت است

قراتِ آلِ پیرِ مدے سخت کوش
 سورہ والنجم و آل دشتِ نموش!
 قرأتے کزوے خلیل آید بوجد
 روح پاکِ حبسِ ریل آید بوجد!
 دل از دور سینہ گر دو نا صبور
 شورِ اِلَّا اللہ خیر نزد از قبورا
 اضطرابِ شعلہ بخشہ دو در را
 سوز وستی می دہد داؤد را

آخکارا ہر غیاب از قرأتش

بے حجاب ام الکتاب از قرأتش

من ز جابر خاستم بعد از نماز دست او بوسیدم از راہ نیاز
 گفت رومی " ذرہ گردوں نورد! در دل او یک جہان سوز و درد!
 چشم جز بر خویش تن نکشادہ دل بکس نادادہ آزادہ
 ستند سیر اندر فراخائے وجود

من ز شوخی گویم اورا زندہ رود"۔

افغانی

زندہ رود! از خاکدانِ ماگوے از زمین و آسمانِ ماگوے
 خاکی و چون قدسیانِ وشن لہزر! از مسلماناں بدہ مارا خبر!

زندہ رود

در ضمیر ملت گیتی شکن دیدہ ام آویزش دین و وطن!

روح در تن مُردہ از ضعفِ یقین نا امید از قوتِ دینِ مبسب
 ترکِ ایرانِ عربِ مستِ فرنگ ہر کسے را در گلوشتِ فرنگ
 مشرق از سلطانی مغربِ خراب اشتراک از دینِ ملتِ بردہ تاب!

افغانی دین و وطن

رُود مغربِ آں سراپا مکرو فن اہلِ دین را داد تسلیمِ وطن
 اول بفر مرکز و تو در نفاق بگذر از شام و فلسطین و عراق
 تو اگر داری تمیزِ خوب و زشت دل نہ بندی با کلوخ و سنگ و خشت
 پصیتِ دینِ برخاستنِ از رُوئے خاک تا ز خود آگاہ گردد جانِ پاک!
 می نگنجد آنکہ گفت اللہ ہو در حد و دینِ نظامِ چار سو
 پیر کہ از خاک و بر خیزد ز خاک حیف اگر در خاک میسر دیمانِ پاک!

گرچہ آدم بردمید از آب و گل رنگ و نم چوں گل کشید از آب و گل
 حیف اگر در آب و گل غلط مدام حیف اگر بر تر نپزد زین مقام!
 گفت تن در شو سنجاک ر بگذر گفت جاں پہنائے عالم را انگور!
 جاں بگنجد در جہات لے شہمند مرد حُر بیگانہ از ہر قید و بند

حُر ز خاک تیرہ آید در خروش

ز انکہ از بازاں نیاید کارِ موش!

آں کفِ خاکے کہ نامیدی وطن این کہ گوئی منصر و ایران و مین
 با وطن اہل وطن را نسبتے است ز انکہ از خاکش طلوعِ ملتے است
 اندرین نسبت اگر داری نظر نکتہٴ بسنی ز مو باریک تر
 گرچہ از مشرق بر آید آفتاب با تجلی ہائے شوخ و بے حجاب
 ورتبہٴ تاب است از سوزدروں تا ز قیدِ مشرق و غرب آید بروں
 برود از مشرق نمود جلوهٴ مست تا ہمہ آفاق را آرد بدست!

فطرش از مشرق و مغرب بری است
گرچه او از روئے نسبت غاوری است!

اشتراک و ملوکیت

صاحب سرمایہ از نسل خلیس	یعنی آل سغیب بے جبرئیل
ز آنکہ حق در باطل او مضمر است	قلب او مومن و ماغش کافر است
غریبان گم کرده اند افلاک را	در شکم جویند جان پاک را
رنگ و بو از تن نیگر و جان پاک	جز تین کائے ندارد اشتراک
دین آل سغیب حق ناشناس	بر مساوات شکم دارد اساس

تا اخوت را مقام اندر دل است

زیخ او در دل ز در آب و گل است!

صاحب سرمایہ - کارل مارکس مصنف کتاب سرمایہ کہ اصول اشتراک را در این کتاب منع کرده

ہم ملوکیت بدن راز سہی است
 سینہ بے نورِ او از دل تہی است!
 مثل زنبوئے کہ برگل می چسب
 برگ را بگذار دو شہدش برد
 شاخ و برگ و رنگ و بوئے گل ہما
 بر جالش نالہ بلبس ہما
 از طلسم درنگ و بوئے او گذر
 ترک صورت گوے و درستی نگر

مرگِ باطن گرچہ دیدن مشکل است

گلِ مخواں اورا کہ در معنی گل است!

ہر دو راجاں ناصبور و ناشکیب
 ہر دو یزداں ناشناس آدم فریب
 زندگی این را خروج آن را خراج
 در میان این دو سنگ آدم ز جلج!
 این بر علم و دین و فن آرد شکست
 آن برد جاں از تن ناں راز دست
 غرق دیدم ہر دورا در آب و گل
 ہر دو راتن روشن و تاریک دل!

زندگانی سوختن با ساختن

گور گلے تخم دے انداختن! ✓

سعید حلیم پاشا

شرق و غرب

غریباں را زیر کی ساز حیات	شرقیان را عشق را ز کائنات
زیر کی از عشق گردد حق شناس	کار عشق از زیر کی محکم اس
عشق چون با زیر کی ہمبہر شود	نقشبند عالم دیگر شود
نیز و نقش عالم دیگر بنہ	عشق را با زیر کی آیسند
شعلہ آفرنگیاں نم خوردہ است	چشم شاں صلح نظر دل مردہ است
ز ہما خوردند از شمشیر خویش	بسمل افتادند چون نخبہ خویش
سوز و ستی را مجاز تا کہ شاں	عصر دیگر نیست دار افلاک شاں

زندگی را سوز و ساز از نارِ تست

عالمِ تو آفریدنِ کارِ تست!

مصطفیٰ کو از تجدد می سرود	گفت نقشِ کهنه را باید زدود
تو نگرود کعبه را ز خستِ حیات	گزار افرونگ آیدش لات و مَنات
ترکِ را آهنگِ نو در چنگ نیست	تازه اش جز کهنهٔ افرونگ نیست
سینهٔ او را دمی دیگر نبود	در ضمیرش عالمی دیگر نبود
لا جرم با عالم موجود ساخت	مثلِ موم از سوزِ این عالم گداخت
طرقیہما در نہا و کائنات	نیست از تقلیدِ تقویمِ حیات
زنده دلِ خلاقِ اعصار و دہور	جانش از تقلیدِ گرد و دہِ حضور
پس چون مسلماناں اگر داری جگر	در ضمیر خویش و در ترسِ آن مگر
صد جانِ تازه در آیاتِ اوست	عصرِ اچھپیدہ در آفاتِ اوست
یک جہانش عصرِ حاضر را بس است	گیر اگر در سینهٔ دل معنیِ بس است

بندۂ مومن ز آیاتِ خداست ہر جہاں اندر بر او چوں قباست!

چوں کہن گردِ دو جہانے در برش

می دہتر آں جہانے دیگوش!

زندہ رود

زورقی ما خاکیاں بے نا خداست

کس نداند عالمِ تر آں کجا است!

افغانی

عالمے در سینہ ما گم ہنوز

عالمے بے امتیاز خونِ رنگ

عالمے پاک از سلاطین و عبید

عالمے رعنا کہ فیضِ یک نظر

عالمے در انتظارِ رقمِ ہنوز

شامِ اور روشن تر از صبحِ فرنگ

چوں دلِ مومن کرانش ناپدید

تخمِ او افگند در جانِ عمر!

لا يزال ووارداش تو بنو برگ و بار محکاتش تو بنو

باطن او از تفسیر بے غمی ظاہر او انقلاب ہر دمے

اندرون تست آل عالم نگر

می دہم از محکات او خبر! کجا

محکات عالم قرآنی

۱۔ خلافت آدم

در دو عالم ہر کجا آثار عشق ابن آدم سرے از اسرار عشق

بہر عشق از عالم ارحام نیست اوز سام و حام و روم و شام نیست

کو کب لے شرق و غرب و بے غروب در مدارش نے شمال و نے جنوب

حرف اتی جبا عید لقتدیر او از زمین تا آسمان تفسیر او!

مرگ و قبر و حشر و نشر احوال اوست نور و نار آں جہاں اعمال اوست

او داد و او کتاب و او تسلیم!	او امام و او صلوات و او جسم
نے حدود اور انہ ملکش را الثغور	خرده خرده غیب او گرد حضور
اعتدال او غیر ممکنات	از وجودش اعتبار ممکنات
غرق اعصار و دہور اندر دشن!	من چه گویم از یم بے ساحلش
آپنہ در عالم مکنجہ آدم است!	آپنہ در آدم مکنجہ عالم است
نیست رہ جبریل را در خسوتش!	آشکارا ہر و مہ از جلوتش

برتر از گردوں مقامِ آدم است

اصل تہذیبِ احمدِ آدم است

عشقِ یک میں در تماشائے ذنی است!	زندگی لے زندہ دلِ دانی کہ صیت
کائناتِ شوق را صورتِ گراندا	مردوزن و ابستہ یک دیگر اند
فطرتِ اولوح اسرارِ حیات!	زن نگہ دارندہ نارِ حیات
جوہر او خاک را آدم کند	آتش مارا سبحانِ خود زند

در ضمیرش ممکن است زندگی از تب و تابش ثباتِ زندگی
 شعله کز وسے شررها درگست جان و تن بے سوز او صورتِ نسبت
 اوجِ مازارِ حجبند یہاے او ماہمہ از نقش پند یہاے او!

حق ترا داد است اگر تابِ نظر
 پاک شوقِ سیتِ او را نگر

اے زدنیتِ عصرِ حاضرِ بردہ تابِ فاش گویم با تو اسرارِ حجاب
 ذوقِ تخلیقِ آتشے اندر بدن از فروغِ او فروغِ انجمن!
 ہر کہ بردارد ازین آتشِ نصیب سوز و سازِ خویش را اگر در قیب
 ہر زمانِ بر نقشِ خود بندِ نظر تا بگردد لوحِ او نقشِ دگر
 مصطفیٰ اندر حرِ اخلاوتِ گزید متے جز خویش تن کس را ندید
 نقشِ ما را در دلِ او رنجیت مند ملتے از غلوتش اینک نمخت مند
 می توانی مسکرِ یزداں شدن منکر از شانِ نبی نتواں شدن

گرچہ داری جانِ روشن چون کلیم هست افکارِ تو بے غلوت عقیم!

از کم آمیسنی تخیلِ زنده تر

زنده تر جوینده تر یا بنده تر!

علم و ہم شوق از مقاماتِ حیات ہر دومی گیر و نصیب از واردات!

علم از تحقیق لذت می برد عشق از تخلیق لذت می برد

صاحبِ تحقیق را جلوت عزیز صاحبِ تخلیق را خلوت عزیز

چشمِ موئے خواست دیدار وجود این ہمہ از لذتِ تحقیق بود

لن ترانی نکستہ ما دارد دقیق اندکے گم شودریں کبسر عمیق

ہر کجا بے پردہ آثارِ حیات چشمہ زارش در ضمیمہ کائنات

در سگر ہنگامہ آفاق را زحمتِ جلوت مدہ خلاق را

حفظ ہر نقش آفرین از خلوت است

خاتم اور انگیں از خلوت است

۲- حکومتِ آہی

بندہ حق بے نیاز از ہر مقام	نے غلام اورانہ اوکس رنغلام
بندہ حق مرد آزاد است و بس	ملک و آئینش خدا داد است و بس
رسم و راہ و دین و آئینش ز حق	زشت و خوب و تلخ و نوشینش ز حق
عقل خود میں غافل از بہبود غیر	سود خود بیسند نہ بیند سود غیر
وحی حق بیسندہ سود ہمہ	دزنگاہش سود و بہبود ہمہ
عادل اندر صلح و ہم اندر صفا	وصل و فصلش لایراعی لایخفاف
غیر حق چوں ناہی و آمر شود	زور و بر ناتواں تباہر شود

زیر گردوں آمری از قاہری است

آمری از ماسوا اللہ کافری است

قاہر آمر کہ باشد پختہ کار از توئیں گرد خود بند و حصاً

جرہ شاہیں تیز چنگ و زود گیر! صعوبہ را در کار ہا گیر دمشیر
 قاہری را شرع و دستوے دہد بے بصیرت سرمہ با کورے دہد
 حاصل آئین و دستور ملوک؟
 دہ خدایاں فریہ و دہقان چچ دوک!

و اے بردستور جمہورِ فرنگ مردہ تر شد مردہ از صورِ فرنگ!
 حقہ بازاں چون سپہرِ گرد گرد از اہم بر تختہ نمود چسیدہ زرد!
 شاطراں این گنج و رآں بچ بر ہر زمان اندر کین یک دگر
 فاش باید گفت ستر دہراں مامتاغ و این ہمہ سوداگراں!
 دیدہ ہا بے نم ز حُسیبِ سیم و زر مادراں را بارِ دوش آمد پسیر
 و اے بر قومے کہ از ہم شمس می بردنم راز اندامِ شجر!
 تانیا روز نمہ از تارش سرود می کشد، تا زادہ را اندر وجود!
 گرچہ دارد شیوہ ہاے رنگ رنگ من بجز عبرتِ نیکم از فرنگ!

لے بہ تقلیدش اسیر آزاد شو

دامنِ تیراں بگیہ آزاد شو!

۳۔ ارضِ ملکِ خداست

سرگذشتِ آدم اندر شرق و غرب	بہر خاکِ فتنہ ہائے حرب و ضرب!
یک عروس و شوہر او ماہمہ	آں فسونگر بے ہمہ ہم باہمہ!
عشوہ ہائے او ہمہ مکرو فن است	نے ازان تونہ ازان من است!
در نسا زد با تو ایں سنگ و حجر	ایں ز اسبابِ حضر تو در سفر!
اختلاطِ خفتہ و سیدارِ چیت؟	ثابتے را کار با ستیا چیت؟
حق زمیں راجہ مستاع مانگفت	ایں متاع بے بہا مفت است مفت
دہ خدایا بکتہ از من پذیر	رزق و گورازوے بگیہ اور امگیر
صحبتش تاکے تو بود او نبود	تو وجود او نمود بے وجود
تو عقابی طائفِ انلاک شو	بال و پر بکشا و پاک از خاک شو

باطن الارض لثنتظا ہر است

ہر کہ این ظاہرہ بسیند کافر است

من نگویم در گذر از کاخ و کوئے دولت تست این جهان رنگ و بوئے

دانه دانه گوہر از خاکش بگیر صید چوں شاہیں ز افلاکشن بگیر

تیشہ نمود را بہ سارشن بزنی نوری از خود گیر و بر نارشن بزنی

از طریق آذری بیگانہ باش بر مراد خود جهان تو تراش!

دل برنگ و بوئے و کاخ و کومدہ دل حریم دوست جز با او مدہ!

مردن بے برگ و بے گور و کفن؟ گم شدن در نقسہ و فرزند وزن!

ہر کہ حرفے لا الہ از بر کند عالمے را گم بخویش اندر کند

فقر جوع و رقص و عریانی کجاست

فقر سلطانی است بہبانی کجاست

۴- حکمت خیر کثیر است

گفت حکمت را خدا خیر کثیر	هر کجا این خیر را بینی بگیر
علم حرف و صوت را شهپر دهد	پایگی گوهر به نا گوهر دهد
علم را برابر اج افلاک است ره	تا ز چشم مهر بر کند و نگد
نسخه او نسخه تفسیر کل	بسته تدبیر او تقدیر کل
دشت را گوید جابے ده دهد	بهر را گوید سرابے ده دهد
چشم او بر واردات کائنات	تابه بید محکات کائنات
دل اگر بندد به حق پهنبری است	در زحق بیگانه گردد کافری است
علم را بے سوز دل خوانی شتر است	نور او تاریکی بحس و بر است
عالمی از غار او کور و کبود	فرودنش برگ ریز مهت و بود
بهر و دشت و کوهسار و بلغ و دراع	از بزم طیساره او دلغ و داغ

سینہ افرانگِ رانائے ازوست	لذتِ شبنون و یلغائے ازوست
سیر و اثر و نئے دھدا یام را	می برد سرمایہ اقوام را!
قوتش ابلیس رایا کے شود	نور نار از صحبتِ نائے شود
کشتن ابلیس کارے مشکل است	زانکہ او گم اندر اعماقِ دل است!
خوشر آں باشد سلانش کنی	کشتہ شمشیر قرآنش کنی
از جلالِ بے جمالے الاماں	از فراقِ بے وصالے الاماں!
علم بے عشق است از طاغوتیاں	علم با عشق است از لاهوتیاں!
بے محبت علم و حکمت مردہ	عقل تیرے برہمن ناخوردہ

کور را بیستندہ از دیدار کن

بؤلہب را حیدر کزار کن!

زنده رود

حکمتش و انمودی از کتاب ہست آن عالم ہنوز اندر حجاب!

پرده را از چہرہ نکشاید چہرا
 از ضمیر ما بروں ناید چہرا
 پیشِ مایک عالمِ فرسودہ آیت
 طہت اندر خاکِ او آسودہ آیت
 رفت سوزِ سینہٗ ناتار و کرد
 یا مسلمان مودیا قرآن بگرد!

سعید سلیم پاشا

دینِ حق از کافری رسوا تر است
 زانکہ ملامتِ مومنِ کافر است!
 شبنمِ مادرِ نگاہِ مایم است
 از نگاہِ او یحییٰ ما شبنم است!
 از شکرِ فیہائے آں قرآنِ فروش
 دیدہ ام روحِ الایں را در خروش!
 ز انسوئے گردوں دلش بیگانہ
 نزدِ او ام الکتابِ افسانہ
 بے نصیب از حکمتِ دینِ نبی
 آسمانش تیرہ از بے کو کبی!
 کم نگاہ و کور ذوق و ہمزہ گرد
 ملت از قال و اقوالش فرد فرود!
 مکتب و ملاء اسرارِ کتاب
 کور مادر زاد و نورِ آفتاب!

۱ دینِ کافر نہ کر دے سیرِ جہاد

۲ دینِ مٹانی سبیل اللہ فساد!

مردِ حق جانِ چہانِ چار سو کے	آں بخلوتِ رفتہ را از من بگوئے
انے ز افکارِ تو مومن را حیات	از نفسہاے تو ملت را ثبات
حفظِ قرآنِ عظیم آئینِ تست	حرفِ حق را فاش گفتنِ دینِ تست
تو کلمیٰ چہند باشی سرنگوں	دستِ خویش از آستینِ آور برون
سرگذشتِ ملتِ بیضا گویے	باغزالِ از وسعتِ صحرا بگوئے

فطرتِ تو مستنیر از مصطفیٰ است

باز گو آخر مقامِ ما کجاست؟

مردِ حق از کس نیگر درنگ و بو	مردِ حق از حق پذیر درنگ و بو
ہر زمان اندرتش جانے دگر	ہر زمان اورا چو حق شانے دگر
راز ہا با مردِ مومن باز گوئے	شیخِ رمزِ کلِ یوم، باز گوئے

کل یوم - تبلیغِ آیۃِ کل یومِ ہونی شان

جز عزم منزل ندارد کاروان غیر حق در دل ندارد کاروان

من نمی گویم که راهش دیگر است
کاروان دیگر نگاهش دیگر است!

افغانی

از حدیث مصطفیٰ داری نصیب؟
دین حق اندر جہاں آمد غریب
باتو گویم معنی این حرف بگر
غربت دین نیست فقر اہل ذکر
بہر آن مرے کہ صاحب جستجو است
غربت دین ہر زمان نوع دگر
دل بآیات مبسوس دیگر بہ بند
تا بگیری عصر فوراً در کمند!
کس نمی داند ز اسرار کتاب
شرقیان ہم غریبان در پیچ و تاب
رویای نقش نوی انداختند
آب و نال بردند و دین در باختند

حق برین حق گوی و غیر از حق مجھے
یک دوحرف از من باں ملت بگئے

پیغامِ افغانی با ملتِ روسیہ

منزل و مقصودِ قرآن دیگر است	رسم و آئینِ مسلمان دیگر است
دردِ دل او آتشِ سوزنده نیست	مصطفیٰ در سینه او زنده نیست
بندهٔ مومن ز قرآن بر نخورد	در ایلیغ او نہ سے دیدم نہ درد
خودِ طہیمِ قیصر و کسری اشکست	خودِ بہر تختِ ملوکیت نشست
تا نہالِ سلطنتِ قوت گرفت	دینِ او نقشِ از ملوکیت گرفت

از ملوکیت نگہ گردود دگر

عقل و ہوشِ رسمِ ورہ گردود دگر!

تو کہ طح دیگر سے انداختی دل زدستور کہن پر داختی

یقصریت را شکستی استخوان	ہجو ما اسلامیساں اندر بہاں
غیرتے از سرگذشت ما بگیر	تا بر افروزی چراغے در ضمیر
گردایں لالت و ہیل دیگر مگرد	پائے خود محکم گزار اندر نبرو
آنکہ باشد ہم بشیر و ہم نذیر!	فلتے می خواہد این دنیا سے پیر
بستہ ایام تو با ایام شرق	بازی آئی سونے اقوام شرق
در ضمیر تو شب و روزے دگر!	تو بجاں انگندہ سوز دگر
سوے آن دیر کہن دیگر مبین	کہنہ شد افزنگ را آئین و دین
بگذر از لاجانب الا حرام	کردہ کار خداوندان تمام
تارہ اثبات گیری زندہ	در گذر از لا اگر جویندہ

اے کہ می خواہی نظام عالمے
جستہ اور اساسیں محکمے؟

داستان کہنہ شستی باب باب فکر را روشن کن از اُم الکلت

باسیہ فاماں یدِ بیضا کہ داد؟ مژدہ لا قیصر و کسریٰ کہ داد؟
 درگذر از جلوہ ہائے رنگِ رنگ خویش را در یاب از ترکِ فرنگ!
 گرز کبر غریباں باشی خمیر رو بہی بگذار و شیری پیشہ گیر
 چیت رو باہی تلاش سازو برگ شیر مولا جوید آزادی و مرگ،
 جز بقرآن ضنیفی رو باہی است فقر قرآن اصل شاہنشاہی است
 فقر قرآن اختلاطِ ذکر و فکر فکر اکاہل ندیدم جز بذر
 ذکر؟ ذوق و شوق را دادن ادب کار جان است این نہ کار کام و لب
 خیزد ازوے شعلہ ہائے سینہ سوز با مزاج تو نمی سازد ہنوز

اے شہید شاہدِ رعناے فکر

با تو گویم از تجلی ہائے فکر ✓

چیت قرآن؟ خواجہ را پینامِ مرگ دستگیر بندہ بے ساز و برگ!
 یسج خیر از مردکِ زرکش مجو لَنْ تَسْأَلُوا الْبِرْحَتِي تَنْفِقُوا

از ربا آخر چہ می زاید؟ فتن ! کس نداند لذتِ تضرعِ حق !
 از ربا جاں تیرہ دل چون خشت بونگ آدمی در زندہ بے دندان و چنگ !
 رزقِ خود را از زمین بردن رو است این متاعِ بندہ و ملکِ خداست
 بندہٴ مومن امیں، حق مالک است غیر حق ہر شے کہ بینی مالک است
 رایتِ حق از ملوک آمدنگوں قریہ ہا از دخلِ شاں خوار و زبوں

آب و نانِ باست از یک ماخذہ

دودہٴ آدم "کنفس" واحدہ

نقشِ قرآن تا دریں عالم نشست نقشہائے کاہن و پاپا شکست !
 فاش گویم آنچه در دل مضمر است این کتابے نیست چیزے دیگر است !
 چوں بجاں در رفت جاں دیگر شود جاں چو دیگر شد جہاں دیگر شود

مالک - تبلیغ بایہ شریفیہ کل شئی مالک الا وجهہ
 قریہ ہا از دخلِ حق تبلیغ بایہ شریفیہ ان الملوك اذا دخلوا الخ
 کنفس واحدہ تبلیغ بایہ شریفیہ ما خلقکم ولا بعشکم الخ

مش حق پہنان وہم پیدا است این زندہ و پائیدہ و گویا ست این
 اندر و تقدیر ہائے شرق و غرب سرعتِ اندیشہ پیدا کن چو برق
 با مسلمان گفت جاں بر کف بنہ ہرچہ از حاجت فزوں داری بدہ
 آفریدی شرع و آئینے دگر اندکے بانور قرآنش نگر

از ہم وزیر حیات آگہ شوی

ہم ز تقدیر حیات آگہ شوی

مغل مابے مے و بے ساقی است ساز قرآن را تو اہا باقی است
 زخمہ مابے اثر افتد اگر آسماں دارد ہزاراں زخمہ ور
 ذکر حق از امتاں آمد غنی از زمان و از مکاں آمد غنی!
 ذکر حق از ذکر ہر ذاکر جدا است احتیاجِ روم و شام اور اکجا است
 حق اگر از پیش ما برداروش پیش تو مے دیگرے بگذاروش
 از مسلمان دیدہ ام تقلید وطن ہر زمان جانم بلزد و در بدن!

ترسم از روزے کہ محروم کنسند
آتش خود بر دل دیگر زند!

پیر رومی بہ زندہ رودنی گوید کہ شعرے بیار

پیر رومی آں سرا پا جذب و درد	این سخن دانم کہ با جانس چہ کرد
از دروں آہے جگر دوزے کشید	اشک اور نگیں تر از خون شہید
آنکہ تیرش جز دل مرداں نسفت	سوئے افغانی نگاہے کرد و گفت
دل بخوں مشل شفق باید زدن	وست در قراکِ حق باید زدن
جاں ز امید است چون حجئے روہا	ترکِ امید است مرگِ جاوداں
باز درمن دید و گفت اے زندہ رود	باد و بیتے آتش افکن در وجود
ناقہ ماخستہ و محل گراں	تلخ تر باید نواے سارباں!
امتحان پاک مرداں از بلاست	تشنگاں راتشہ تر کردن رواست

درگذر مثل کلیم از رود نیل سوے آتش گم زن مثل غلیل!

نغمہ مروے کہ وار دیوے دوست

رہتے رامی بردتا کوئے دوست!

غزل زندہ رود

ایں گل ولالہ تو گوئی کہ مقیم اندہمہ
 راہ پیا صفت موج نسیم اندہمہ
 معنی تازہ کہ جویم و نیایم کجاست
 مسجد و مکتب و می خانہ عقیم اندہمہ
 حرفے از غوشتن آموز و دران حرف بسوز
 کہ دیرین خانقہ بے سوز کلیم اندہمہ
 از صفا کوشی ایں تکیہ نشیناں کم گوئے
 موعے ژولیدہ و ناشتہ کلیم اندہمہ
 چہ چہا کہ درون حرے ساختہ اند
 اہل توحید یک اندیش و دو نیم اندہمہ

مشکل ایں نیست کہ بزم از سر بنگاہ گذشت

مشکل ایں است کہ بے نقل و ندیم اندہمہ ✖

قلکِ زہرہ

فلک زہرہ

درمیانِ ما و نورِ آفتاب
 از فضاے تو جو چندیں حجاب !
 پیشِ ما صد پردہ را آویختند
 جلوه ہائے آتشی را پختند
 تا ز کم سوزی شود دل سوز تر
 سازگار آید بشاخ و برگ و برگ
 از تبِ او در عسرو قِ لاله خوں
 آ بجواز رقصِ او سیما بگوں
 ہم چنان از خاک خیزد جانِ پاک
 در رہِ او مرگ و حشر و حشر و مرگ
 در فضاے صد سپہر نیلگون
 جز تب و تباہی ندارد ساز و برگ
 خود حریمِ خویش و ابراہیمِ خویش
 غوطہ پیہم خوردہ باز آید بروں
 چوں فوجِ اللہ در تسلیمِ خویش !

پیش او نہ آسمانِ دُخیر است ضربتِ او از مقامِ حیدر است
 ایں تینزد مبدم پاکش کند محکم و سیار و چالاکش کند!
 می کند پرواز در پہنائے نور غلبش گیرندہ جب ریل و حوز!

تا ز ما زاغ البصر گیر نصیب

بر مقامِ عبد کا اگر دور قیب

از مقامِ خود نمیدانم کجاست ایں قدر دانم کہ از یاراں جد است
 اندرونم جنگ بے خیل و سپہ بیند آں کو ہم چو من وارد نگم
 بے خبر مرداں ز رزمِ کفر و دین جانِ من تنها چو زین العابین!
 از مقامِ و راه کس آگاہ نیست جز نولے من چراغِ راہ نیست!
 غرق دریا طفلک و برنا و پیر جاں بساعل بردہ یک مرد فقیر!
 بر کشیدم پردہ ہاے ایں وثاق ترسم از وصلِ دینِ مالم از فوق!

مَازَاغِ الْبَصْرِ تَلِیحِ بَایۃِ شَرِیْفِ مَازَاغِ الْبَصْرِ وَمَا طَغٰی

وصل اگر پایاں شوق است الحذر
 لے نٹک آہ و فغان بے اثر!
 راہ رواز جاوہ کم گیر دسراغ
 گر بجانش سازگار آید فراغ
 آل دے دارم کہ از ذوقِ نظر
 ہر زمان خواهد جانے تازہ تر!
 رومی از احوالِ جانِ من خمبیر
 گفت "می خواہی دگر عالم؟ بگیر!
 عشق شاطر ما بدستش ہرہ ایم
 پیش بستگر در سوادِ زہرہ ایم
 عالے از آب و خاک اور اقوام
 چوں حرم اندر غلافِ مشک فام
 بانگاہِ پردہ سوز و پردہ در
 از درونِ میخ و ماغ او گذر
 اندرو بینی خدایان کہن
 می شناسم من ہمہ راتن بآتن

بعل و مردوخ و یوق و نشر و فسر

رم خن ولات و منات و عمر و فسر

برقیسم خلیش می آرد دلیل

از مزاجِ این زمان بے خلیل" ل

مجلس خدایان اقوام قدیم

آں ہوائے تند و آں شبگون سحاب
 برق اندر ظلمتس گرم کردہ تاب
 قلمے اندر ہوا آوینختہ
 چاک دامان و گہر کم ریختہ!
 ساحلش ناپید و موجش گرم نیز
 گرم خیز و باہوا ہاکم ستیز!
 رومی و من اندر آں دریائے قیر
 چوں خیال اندر شبتان صنیر!
 اوسفر ہا دیدہ و من نوسفر
 درد و چشم ناصبور آمد نظر
 ہر زمان گفتسم نگاہم نارست
 آں دگر عالم نبی بینم کجاست
 تانسان کو ہزار آمد پدید
 جو بیار و مرغزار آمد پدید!
 کوہ و صحرا صد بہار اندر کنار
 مشکبار آمد نسیم از کوہ سار!
 نغمہ ہائے طائران ہم نفس
 چشمہ زار و سبزہ لعلے نیم رس

تن ز فیض آں ہو پایستہ تر
 از سر کہ پارہ کر دم نظر
 وادی خوش بے نشیب بے فراز
 اندریں وادی خدایان کہن
 آں زار بابِ عرب این از عراق
 این ز نسل ہمد و داماد قمر
 آں یکے در دست او تیغ دور
 ہر یکے ترسندہ از 'فکر جمیل'
 گفت مردوخ 'آدم ازیزدان گنجت
 تا بفرزاید با دراک و نظر
 می بردندست ز آثار کہن
 روزگار افسانہ دیگر کشاد
 جان پاک اندر بدن بستندہ تر
 خرم آں کوہ و کمر آں وشت دور
 آبِ حضر آرو بخاک اونیاں
 آں خدای مصر و این رب الیمین
 این الہ الوصل و آں رب الفراق
 آں بہ زونِ مشتری دار و نظر
 و اں و گر چہ پیدہ ماے در گلو
 ہر یکے آزرده از ضربِ خلیل
 از کیسا و حرم نالاں گرنجست
 سوے عہد رفتہ باز آید نگر
 از تجلی ہائے پاہ دار و سخن
 می وز دزاں خاکہاں یاد مژد

بس از فرطِ طربِ خوش می سرو
بر خدایاں رازِ ہائے ما کشودار

نغمہ لعل

آدم این نیلی تنق را بر درید آنسوے گردوں خدایے رانید
در دلِ آدم مجبزنہ افکارِ صیت ہچو موج این سر کشید و آں میدا
جانش از محسوس می گیر دستار بوکہ عہدِ رفتہ باز آید پدید
زندہ یاد انگریزگی مشرق شناس آنکہ مارا از محمد بیروں کشید
اے خدایاں کہن وقت است وقت!

در نگر آں حلقہ وحدت شکست آلِ ابراہیم بے فوقِ الت
بہتیش پاشیدہ جاش لیز ریز آنکہ بود از بادہ جبریل مست
مردِ عرفا در بندِ جہات با وطن پیوست از یزدان گست

خون او سرد از شکوہ دیریاں لاجرم پیرِ حرم ز نارِ بست! اے خدایانِ کہن وقت است وقت!

درجہاں باز آمد ایامِ طرب دینِ ہزیت خوردہ از ملک و نسب! از چراغِ مصطفیٰ اندیشہ چسبیت؟ زانکہ اور ایف ز ند صد بولہب! گرچہ می آید صدائے لالہ آنچه از دلِ رفت کے ماند لب! اہرمنِ رازندہ کرد افسونِ غرب روزِ یزداں زرد روزِ پیم شب! اے خدایانِ کہن وقت است وقت!

بندِ دین از گردنش باید کشود بندہٴ مابندہٴ آزاد بود
تا صلوات اور اگر آید ہمے رکعتے خواہیم و آل ہم بے سجود
جذبہ ہا از نغمہ می گردیند پس چہ لذت در نمازِ بے سرود!
از خداوندے کہ غیب اور از نزد خوشتر آں دیوے کہ آید در شہود!

اے خدایانِ کہن وقت است وقت ✓

فرو رفتن بدریائے زہرہ و

دیدن ارواح فرعون و کشترا

پیرِ روم آں صاحبِ ذکرِ جمیل؛ ضرب اور اسطوتِ ضربِ خلیل
 ایں غزل در عالمِ مستی سرود ہر خدائے کہنہ آمد در سجود!

غزل

باز بر رفتہ و آئینہ نظر باید کرد
 عشق بر ناقہ ایام کشد محلِ خویش
 ہلہ بر خیز نہ کہ اندیشہ دگر باید کرد
 پیر ما گفت جہان بر روشے محکم نیست
 عاشقی؟ راحلہ از شام و سحر باید کرد
 تو اگر ترک چہاں کردہ سہرا و دہا
 از خوش و ناخوش او قطع نظر باید کرد
 پس نخست ز سر خویش گذر باید کرد

گفتش در دل من لاتِ عنات است
گفت این بستکہ رازِ روزِ برباید کرد

باز با من گفت "برخیز اے پسر
آں ہستاں آں جباں بے کلیم
در پس اوتلیم الماس گوں
نے بوج و نے بسیل اور خلل
ایں مقام سرکشان زور مست
آں یکے از شرق و آں دیگر ز غرب
آں یکے برگردنش چوب کلیم
ہر دو فرعون ایں صنیفہ آں کبیر
ہر کے بالحنی مرگ آشت است
در پے من پابنہ از کس ترس

جز بد ما نم میسا ویز اے پسر
آنکہ از برف است چوں انبارِ سیم!
آشکارا تر در و نش از بروں!
در مزاج او سکون لم یزل
منکرانِ غائب و حاضر پرست!
ہر دو با مردانِ حق در حرب و ضرب!
واں دگر از تیغ درویشے دونیم!
ہر دو در آغوشِ دریاتش زمیم!
مرگ جباراں ز آیاتِ خداست!
دست در دستم بدہ از کس ترس

سینہ دریا چومو سے ابر درم

من ترا اندر ضمیر او برم

بجر بر ماسینہ خود را کشود یا ہوا بود و چو آبے وانمود

قراویک دادی بے رنگ بو وادی تاریکی او تو بتو

پیر رومی سورہ ظہر سرد زیر دریا ماہتاب آمد سردا

کوہ ہائے شستہ و عریان سرد اندراں سرگشتہ و حیراں دوزدا

سے رومی یک نظر نگریتند باز سے یک دگر نگریتند

گفت فرعون ایں سحر! ایں جئے نوزا از کجا ایں صبح و ایں نور و ظہور؟

رُومی

ہرچہ پنہان است از و پیداستے

اہل ایں نور ازید بیضاستے! ۸

فرعون

آہ نقد عقل و دیں در باستم دیدم و این نور را نشناختم!
 اے جہاں داراں سوسے من بنگرید اے زیاں کاراں سوسے من بنگرید!
 و اے قومے از ہوس گردیدہ کور می برد لعل و گہر از خاکِ گور!
 پیکرے کو در عجائب خانہ اسیت بر لب خاموشی او افسانہ اسیت!
 از ملوکیت خسر ہامی دہد کور چشماں را نظر ہامی دہد
 چسیت تقدیرِ ملوکیت ہ شقاق محکمی حسین ز تدبیرِ نفاق!
 از یاد آموزی ز بوں تقدیرِ ملک باطل و آشفستہ تر تدبیرِ ملک!

باز اگر بیستم کلیم اللہ را
 خواہم از دوسے یک دل آگاہ را

رُومی

حاکمی بے نور جاں غلام است خام	بے ید بیضا ملو کیت حرام
حاکمی از نفع محکومان قوی است	بخش از حرمان محرومان قوی است!
تاج از باج است و از تسلیم باج	مرد اگر سنگ است می گردد وز باج
فوج و زندان سلاسل رہزنی است	اوست حاکم کز چنین سامان غنی است

ذوالخرطوم

مقصود قوم فرنگ آمد لبند	از پئے لعل و گهر گورے نکند
سرگذشت مصر و فرعون و کلیم	می تو اوں دیدن ز آثارِ قدیم!
علم و حکمت کشف اسرار است و بس	حکمت بے جستجو خوار است و بس

فرعون

قبر ما را علم و حکمت بر کشود
لیکن اندر تربتِ ہمدی چہ بود؟

نمودار شدن در ویشِ سودانی

برق بے تابانہ رخسید اندر آب	موجہا با لید و غلطید اندر آب
بلوئے خوش از گلشنِ جنت رسید	روح آں در ویشِ مصر آمد پدید
در صدف از سوز او گوہر گدخت	سنگ اندر سینہ کشنر گدخت
گفت "اے کشنر اگر داری نظر	انتقام خاکِ درویشے نگر!
آسماں خاکِ ترا گورے نداد	مرقدے جز دریم شورے نداد!
باز حرف اندر گلوے او شکست	از لبش آہے جگر تا بے گسست!

گفت اے روح عرب بیدار شو
 اے فواد اے فیصل اے ابن سعود
 زندہ کن در سینہ آں بھونے کہ رفت
 خاکِ بطنی خالدے دیگر بڑاے
 اے نخیلِ دشتِ تو بالندہ تر
 اے جہانِ مومنانِ مشکِ فام
 زندگانی تا کجا بے ذوقِ سیر
 بر مقامِ خود نیائی تا بکے
 چوں نیاگاں خالقِ اعصار شو!
 تا کجا بر خویش پیمیدن چو دود!
 در جہاں باز آو آں رونے کہ رفت!
 نندہ توحید را دیگر سراے
 بر نخیزد از تو فاروقے دگر؟
 از تومی آید مرا بوسے دوام!
 تا کجا تقدیر تو در دستِ غیر!
 استخوانم در یے نالہ چونے!

از پلا ترسی؟ حدیثِ مصطفیٰ است

مرد را روزِ بار و روزِ صفاست

سارباں یاراں بہ شربِ مایہِ نجد
 ابر بارید انہ زمیں ہا سبزہ بست
 آں حدی کو ناقہ را آرد بہ وجد!
 می شود شاید کہ پائے ناقہ بست!

جانم از دردِ جدائی در نفیر	آن ہے کو سبزہ کم دارد بگیر!
ناقہ مست سبزہ من مست دوست	اوبدستت من دوست دوست!
آب را کردند بر صحرا سبیل	بر جبل با شسته اوراقِ نخیل!
آن دو آہو در قفایے یک دگر	از فرازِ تل فرود آید بنگر!
یک دم آب از چشمہ صحرانورد	باز سوتے راہ پیمای بگرد!
ریگِ دشت از نمِ مثالِ پر نیل	جاوہ بر آسترنِ می آید گراں
حلقہ حلقہ چوں پر تپہ غم	ترسم از باران کہ دوریم از مقام!

سارباں یارباں بہ شیرب ما پینجہ

آن حدیٰ کو ناقہ را آرد بہ وجد!

فلكِ مریخ

اہلِ مریخ

چشمِ را ایک لمحہ بستم اندر آب اندکے از خود گستم اندر آب !
 رختِ بردم زی جہانے دیکھے با زمان و با مکانِ دیگرے !
 آفتابِ بابا فاقش رسید روز و شبِ رانوعِ دیگر آفرید !
 تنِ ز رسم و راہِ جاں بیگانہ لست در زمان و از زمانِ بیگانہ بیت !
 جانِ ما سازد بہر سوزے کہ ہست وقتِ او خرم بہر روزے کہ ہست !
 می نگرود کہنہ از پر و از روز روز ہا از نورِ او عالمِ فسروز !

روز و شبِ را گردشِ پیہم از دست

سیرِ او کن زانکہ ہر عالم از دست

مرغز اسے بار صد گاہِ بلبستہ مورینِ او تریا و ز کتہ !

یساوِ خاکدانِ ماستِ ہیں؟
 گاہ دیدم در فضائے آسمان!
 گفت میخ است این عالمِ نگر!
 صاحبِ شہر و دیار و کان و کوست!
 در علومِ جان و تن از مافزویں!
 زانکہ در علمِ نضا ماہر تر اند
 ہر خم و پیچ ، فضا را دیدہ اند
 اندریں عالمِ بدن در بندِ دل!
 ہر چہ می خواہد بآب و گل کنند
 جسمِ راغیبِ حضور از حکمِ جاں!
 جان و تن آں بے نمود آں بانمود!
 فکرِ میرنجی یک اندیش است بس!

خلوتِ نگینِ حضرتِ این
 گاہ جہنم و سعادتِ او را کران
 پیرِ رومِ آں مرشدِ اہلِ نظر
 چوں جہانِ ما طلسمِ رنگ و بوست
 ساکنانش چوں فرنگانِ فونوں
 بر زمان و بر مکانِ قاہر تر اند
 بر وجودش آں چنانِ چھپید اند
 خاکیاں را دل بہ بندِ آب و گل
 چوں دلے در آب و گل منزل کنند
 مستی و ذوق و سرور از حکمِ جاں
 در جہانِ ما دو تا آمد و جود
 خاکیاں را جان و تن مرغ و نفس

چٹ ترمی گردد از سوزِ فراق! چوں کے رامی رسد روزِ فراق
 می کند پیشِ کساں اعلانِ مرگ! یک روزے پیشتر از آن مرگ
 لاجرم خو کرده اندام نیست! جانِ شاں پرورده اندام نیست
 از جہاں در خود رسیدن مردن است! تنِ بخویش اندر کشیدن مردن است
 زان کہ جانِ تست محکوم بدن! برتر از فکر تو آمد این سخن

رختِ این بایک دو دم باید کشاد

این جنسِ فرصت خدا کس را نداد!

برآمدن انجم شناسِ میرنجی از رصد گاہ

ساہبا در علم و حکمت کردہ صرف پیر مردے ریش او مانند برف
 کسوتش چوں پیر ترسیانِ غرب تیز ہیں مانند دانا یانِ غرب
 طلعتش تا بندہ چوں ترکانِ مرد دیر سال وقتش بالا چو سرو

آشنای رسم و راه ہر طریق
 آدمی را دید و چون گل بر شگفت
 پیکر گل آں اسیر چند و چوں
 خاک را پرواز بے طیارہ داد
 لطف و اوراکش رواں چو آبجو
 این ہمہ خواب است یا افسونگری
 گفت بود اندر زمان مصطفیٰ
 بر جہاں چشم ہماں میں راکشاد
 پر کشود اندر فضا ہاے وجود
 آنچه دید از مشرق و مغرب نوشت
 بودہ ام من ہم بایران و فرنگ
 دیدہ ام امریکہ ہم ژاپون و چین
 آشکار از چشم او فکری عمیق
 در زبان طوسی و نیتام گفت
 از مقام تحت و فوق آمد برون
 ثابتاں را جوہر سیارہ داد!
 جو حیرت بودم از گفتار او
 برب قرینخیاں حرف دری!
 مرے از مرئیخیاں باصفا
 دل بسیر خطہ آدم نہاد
 تا بصر اے حجاز آمد فرود
 نقش او رنگیں تراز باغ بہشت!
 گشتہ ام در ملک نیل و رود گنگ
 بہر تہمتیں فلذات زمین

از شب و روز زین دارم خبر کرده ام اندر بروج و بحر شس سفر
 پیش ماہنگامہ ہائے آدم است
 گرچہ او از کار مانا محرم است

رُومی

من ز افلاکم رفیق من بن خاک
 سرخوش و ناخوردہ از رگہائے تاک!
 مرد بے پروا و ناشس زندہ رود
 مستی او از تاشائے وجود
 ما کہ در شہر شمس افتادہ ایم
 در جہاں و از جہاں آزادہ ایم
 در تلاش جلوہ ہائے نوبنو
 یک زمان مارا رفیقِ راہ شو

حکیم مرنجی

ایں نوح مرغدین بر خیا است
 بر خیا نام ابوالآبائے ماست

رفت پیش بر خیمہ اندر بہشت	فرز مرزاں آہر کردارِ زشت
عمر ہا محکوم یزدان بودہ !	گفت "تو ایں جاچساں آسودہ؟
پیش او جنت بہار یکدمے است	از مقام تو نکوتر عالیے است
آں جہاں از لامکاں بالاتر است	آں جہاں از ہر جہاں بالاتر است
من ندیم عالیے آزاد تر !	نیست یزدان را از اں عالم خبر
نے کتاب نے رسول و جبرئیل !	نے دعائے در نظام او و خیل
نے دعائے نے درودے اندر !	نے طوائف نے سجدے اندر
نقش خود را اندراں عالم بریز	بر خیمہ گفت "اے فسوں پرداز نیز
حق جہانے دیگرے با ما سپرد	تا ابو الہا با فریب او نخورد

اندیں ملکِ خدا دادے گذر

مرغیسیں و رسم و آئینش بنگر !

گردش در شہر مرغین

مرغین و آل عماراتِ بلند
ساکنانش در سخن شیریں چونوش
من چہ گویم زان مقامِ ارجبند
خوب روی و نرم مخے و سادہ پوش!
فکر شاں بے درد و سوزِ اکتساب
راز دینِ کیمیائے آفتاب!
ہر کہ خواہد سیم و زر گیرد ز نور
چوں نمک گیریم ما از آبِ شور!
خدمت آمد مقصدِ علم و ہنر
کار ہا را کس نمی سنجد بزر!
کس ز دینار و درم آگاہ نیست
ایں بتاں را در حرہا راہ نیست
بر طبیعت دیوِ ماشیں چہرہ نیست
آساہنا از دُخانہا تیرہ نیست!
سخت کش و ہنقاں چرخش روشن است
از نہابِ دہِ خدایاں امین است!
کشت و کارش بے نزاع آبجوست
حاصلش بے شرکتِ غیرے ازوست!

مرغین - نام شہرے دریںج

اندر اں عالم نہ لشکر نے قشوں نے کسے روزی غر و از کشت منوں!
 نے قلم در مرغیں گیر دسترغ از فنِ تحریر و تشبیر دروغ!
 نے بازاراں بے کاراں خوش نے صد اہائے گدایاں در و گوش!

حکیم میرنجی

کس دریں جا سائل و محروم نیست
 عبد و مولا حاکم و محکوم نیست

زندہ رود

سائل و محروم تقدیر حق است حاکم و محکوم تقدیر حق است
 جز خدا کس خالق تقدیر نیست چارہ تقدیر از تدبیر نیست!

حکیم میرنجی

گزیک تقدیر خوں گرد و جگر
 خواه از حق حکم تقدیر دگر
 تو اگر تقدیر تو خواہی رواست
 زانکہ تقدیرات حق لانتہاست
 ارضیاں نقد خودی در بہتند
 محنت تقدیر را نشاخشند
 رمز بار کیش بحر فے مضمر است
 تو اگر دیگر شوی او دیگر است!
 خاک شو نذر ہو اسازد ترا
 سنگ شو بر شیشہ اندازد ترا!
 شبندی؟ افت ندگی تقدیر تست
 ہرزبان سازی ہماں لات مناست
 تا بخود ناساختن ایمان تست
 از بتاں جوئی ثبات لے بے ثبات!
 رنج بے گنج است تقدیر این چنین
 عالم افکار تو زندان تست
 اصل دین این است اگر لے بے خبر
 گنج بے رنج است تقدیر این چنین
 می شود محتاج از محتاج ترا!

وانے آن دینے کہ خواب آرد ترا باز در خوابِ گراں دارد ترا !

سحر و افسون است یا دین است این؟

حَبِّ ایفون است یا دین است این؟

می شناسی طبعِ دراک از کجاست؟ حوس اندر بنگه خاک از کجاست؟

قوتِ فکرِ حکیمان از کجاست؟ طاقتِ ذکرِ کلیمان از کجاست؟

این دلِ این وارداتِ اوزکیست؟ این فنون و معجزاتِ اوزکیست؟

گر می گفتار داری؟ از تو نیست شعله کردار داری؟ از تو نیست

این همه فیض از بهارِ فطرت است فطرت از پرورگارِ فطرت است !

زندگانی چیست؟ کان گوهر است تو ایمنی صاحبِ اودیکر است !

طبعِ روشن مرد حق را آبروست خدمتِ خلق خدا مقصودِ اوست !

خدمت از رسم و روپنجهری است

مزد خدمت خواستن سوداگری است

ہم چناں این بادو خاک و ابرو کشت	باغ و راغ و کلخ و کئے و سنگ و خشت
اے کمی گوئی مشع ما دامت	مرد ناداں این ہمہ ملک خداست
ارض حق را ارض خود دانی بگو	چیت شرح آئی لَا تَفْسِدُوا
ابن آدم دل با بلیسی نہ ساد	من ز ابلیسی ندیدم جبر فساد
کس امانت را بکار خود نہ برد	اے خوش آل کو ملک حق باقی سپرد
بروہ چیزے کہ از آن تو نیست	داغم از کاسے کہ شایان تو نیست!
گر تو باشی صاحب شی، می سزد	در نباشی، خود بگو کے می سزد
ملک یزداں را بیزداں بازوہ	تا ز کار خویش بچشائی گرہ
زیر گردوں فقر و مسکینی چہ است؟	آپنہ از مولا ست می گوئی زہات!
بندہ کز آب و گل بیرون نچست	شیشہ خود را بسنگ خود تنگست
اے کہ منزل رانمی دانی زرہ	قیمت ہر شی ز انداز رنگہ!

لَا تَفْسِدُوا - تلخ بآپ شریفہ لَا تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا -

تامتاعِ قست گوہر گوہر است ورنہ سنگ است از پیشینے کمتر است!

نوع دیگر ہیں جہاں دیگر شود

ایں زمین و آسماں دیگر شود

احوال و تہذیبِ مریخ کہ دعوائے رسالت مکروہ

درگذشتیم از ہزاراں کسے و کاخ
بر کنارِ شہرِ میدانِ فراخ!

اندرانِ میدانِ ہجومِ مردوزن
درمیاں یکینِ قدش چونارون

چہرہ اش روشن ولے بے نورِ جاں!
معنی او بر بیانِ او گراں!

حرفِ او بے سوز و چشمش بے نئے
از سرورِ آرزو نا محرمے!

فارغ از جوشِ جوانی سینہ اش
کور و صورتِ ناپذیر آئینہ اش!

بے خبر از عشق و از آئینِ عشق
صعوبہ رد کردہ شاہینِ عشق!

گفت با ما آں حکیم نکتہ داں
"نیست ایں دوشیزہ از میرخیال"

سادہ و آزاوہ و بے ریو و رنگ فرزندِ زاورا بد زدید از فرنگ
 پختہ درکارِ نبوت ساختش اندرین عالم فرو انداختش!
 گفت نازل گشته ام از آسمان دعوتِ من دعوتِ آخرِ زمان!
 از مقامِ مرد و زن دار سخن فاش ترمی گوید اسرارِ بدن!

نزدِ ایں آخرِ زمان تقدیرِ زلیت

در زبانِ ارضیاں گویم کہ چیت

تذکیرِ نبیہِ مرخ

اے زناں! اے ماوراں! اے خواہراں!
 زلیتن تا کے مثالِ دلبراں؟
 دلبری اندر جہاں منظومی است
 دلبری محکومی و محرومی است!
 درد و گیسو شانہ گردانیم ما
 مرد را نچھیرِ خود دانیم ما
 مردِ صیادی بہ پنچری کند
 گرد تو گرد کہ زنجیری کند!

خود گداز یہائے او مکر و فریب درود داغ و آرزو مکر و فریب!
 گرچہ آں کافر حرم سازد ترا مبتلائے درد و غم سازد ترا
 ہمبر او بودن آزارِ حیات وصلِ اوزہر و فسراقِ اونبات
 مار پیچاں! از خم و پھیش گریز زہر ہائش را بنجونِ خود مریز!
 از اہومت ز روروتے مادراں!

لے ننگِ آزادی بے شوہراں!

وحی یزداں پے بر پے آید مرا لذتِ ایماں بیغنا آید مرا
 آمد آں وقتے کہ از اعجازِ فن می تو اں دیدنِ جنینِ اندر بدن!
 حاصلے برداری از کشتِ حیات ہرچہ خواہی از بنینِ واز بست!
 گر نباشد بر مراد ما جنیس بے محابا کشتنِ او عینِ دیں!
 در پسِ اینِ عصا عصاِ دگر آشکارا گردو اسرارِ دگر
 پرورشِ گیر و جنیسِ نوبعِ دگر بے شبِ ارحامِ دریا بدسحر!

تا میرد آں سراپا اہرمن
 لالہ ہا بے داغ و بادا بان پاک
 ہچو حیواناتِ ایام کہن!
 بے نیاز از شبنمی خیز و ز خاک!
 خود بخود بیروں قد ابرارِ زلیت
 آنچه از میساں سروریزد مگیر
 اے صدف در زیر دریا تشنہ میر
 تاز پیکار تو حر گرد و کینز!
 خیز و با فطرت بیا اندر ستیز

رستن از ربطِ دو تن تو حیدرِ زن

حافظِ خود باش و بر مرداں متن!

رُومی

مذہبِ عصبر و آئینے نگو
 حاصلِ تہذیبِ لاوینے نگو!
 زندگی راضع و آئین است عشق
 اصلِ تہذیب است دینِ این است عشق!
 ظاہر او موزناک و آتشیں
 باطن او نور ربِّ العالمیں!

از تب و تابِ دانش علم و فن از جنونِ ذوقِ فنونش علم و فن!

دیں نگر دو پختہ بے آدابِ عشق

دیں بگیر از صحبتِ آربابِ عشق!

فلاکِ مشتقی

ارواحِ جلیبہ حلّاج و غالب و
 قرۃ العین طاہرہ کہ بہ شمن ہستی
 نگر ویدند و بگردش جاوداں گمراہیند

من فدای ایں دل دیوانہ	ہر زمان بخشد دگر ویرانہ
چوں بگرم منزلی گوید کہ خیر!	مرد خود رس کجسد را داند قفیز!
ز انجہ آیات خدا لاناہت است	لے مسافر جادہ را پامیاں کجاست؟
کار حکمت دیدن و فرسودن است	کار عرفان دیدن و افزودن است!
آں سنجید در ترازوئے ہمز	ایں سنجید در ترازوئے نظر!
آں بدست آورد آب و خاک را	ایں بدست آورد جان پاک را!

آن نگہ را بر تحبّتی می زند
 این تحبّتی را بخود گم می کند!

در تلاش جلوہ ہائے پئے پئے	طے کنم افلاک و می نام چو نئے!
ایں ہمہ از فیض مرے پاک زاد	آنکہ سوزِ او بجاں من فتاد!
کاروانِ این دو بیناے وجود	بر کنارِ مشتری آمد فرود!
آں جہاں آں خاکدانے نامتمام	در طوائفِ او قمر ہا تیز گام
خالی از می شیشہ تا کش ہنوز	آرزو نارستہ از خاکش ہنوز
نیم شب! از تابِ ماہاں نیم روز	نئے برودت در ہوائے او نہ سوز
من چو سوئے آسماں کردم نظر	کو کبش دیدم بخود نزدیک تر
ہیبت نظارہ از ہوشم ربود	شد در گوں نزد و دورہ دیروز و!
پیشِ خود دیدم سہ رُوحِ پاکباز	آتش اندر سینہ شاں گیتی گداز!
در بر شاں حلہ ہائے لالہ گوں	چہرہ ہا خشنودہ از سوزِ دروں!

در تب و تابے زہنگام آست
از شرابِ نغمہ ہائے خویش مست
گفت رومی "ایں قدر از خود مرو
از دم آتش نوایاں زدمہ خو!
شوق بے پروا ندیستی نگر!
زور ایں صہبا ندیستی بگر!
غالب و حلاج و خاقانِ عجم
شوربا افگندہ در جانِ حرم!

ایں نو ہا روح را بخشد ثبات

گرئی او از درون کائنات!

نوائے حلاج

ز خاکِ خویش طلب آتشی کہ پیدائیت
تجلی دگرے در خورِ تقاضا نیست!
نظرِ خویش چنان بستہ ام کہ جلوہ دوست
جہاں گرفت و مرا فرصتِ تباہی نیست!
بملکِ جم نہ ہم مصرعِ نظیری را
کے کہ کشتہ نشد از قیدِ مائیت
اگرچہ عقلِ فسوں پیشہ لشکرے گنگخت
تو دل گرفته نباشی کہ عشقِ تنہا نیست!

تورہ شناس پوز مقام بے خبری
 ز قید و صیدِ ہنگامِ حکایتے آور
 چہ نغمہ ایست کہ در بر بوطِ سلیمے نیست
 گو کہ زورقِ ما و شناسِ دریائیت
 مریدِ ہمتِ آں ہر دم کہ پانگداشت
 بر جاوہ کہ در کوہ و دشت دریائیت

شریکِ حلقہٴ زندانِ بادہ پیماباش
 حذر ز جمعیتِ پیرے کہ مردِ غوغائیت!

نوائے غالب

”بیا کہ قاعدہٴ آسمانِ بگردانیم
 اگر ز شمعہ بود گیر و دار نندیشم
 قضا بگردش زطلِ گراں بگردانیم
 و گر ز شاہِ سردارِ مغاں بگردانیم
 اگر کلیم شود ہمہ زبان سخن نکنیم
 و گر خلیل شود ہماں بگردانیم
 بجنابِ باجِ ستانانِ شاختاری
 تہی سبز در گلستانِ بگردانیم
 بصلحِ بالِ فشانانِ صبحکا ہی را
 ز شاخسارِ سوئے آشیانِ بگردانیم

ز حیدریم من و تو ز ما عجب نبود
گر آفتاب سوئے خاوراں بگردانیم

نوائے طاہرہ

گر بتوانم قدم نظر چہرہ بہ چہرہ رُو بُرُو
شرح دہم غم ترا نکتہ بنکتہ موبہو!
از پئے دیدن رخت ہمچو صبغہ افتادہ ام
خانہ سخانہ در بدر کوچہ بکوچہ کو بکو!
می رود از فراق تو خون دل از دودیدہ ام
دجلہ بدجلہ یم بہ یم چشمہ بہ چشمہ جو بجو!
ہر ترا دلِ حزیں بافتہ بر قماش جاں
رشتہ برشتہ نخ بر نخ تار بہ تار پلو بہ پلو!

در دل خویش طاہرہ گشت و ندید جز ترا

صفحہ صفحہ لایہ لاپرودہ بہ پرودہ توبہ تو!

سوز و سازِ عاشقانِ درد مند شور ہائے تازہ در جانم نکلند
 مشکلاتِ کہنہ سر بیرون زدند باز بر اندیشہ ام شبنجوں زدند!
 قلمم منکرم نہ سراپا اضطراب ساحلش از زورِ طوفانے خراب!
 گفت رومی وقت از کف مدہ اے کہ می خواہی کشود ہر گرہ!

چند در افکارِ خود باشی اسیر

ایں قیامت را بروں ریز از ضمیر!

زندہ و مشکلاتِ خود را پیشِ ارواحِ بزرگ میگوید

از مقامِ مومنانِ دوری چرا؟

یعنی از فردوسِ ہجوری چرا؟

صلح ✓

مرد آزادے کہ داند خوب زشت	می نکلند روح او اندر بہشت!
جنتِ ملامی و عور و غلام	جنتِ آزادگان سیرِ دوام!
جنتِ مآخو و خواب و سرود	جنتِ عاشق تماشاے وجود!
حشرِ ملاشقی قبیر و بانگِ صور	عشق شور انگیز خود صبحِ نشور!
علمِ برہیم و رجا دارد اساس	عاشقان زانے امید نے ہر اس!
علمِ ترساں از جلالِ کائنات	عشق غرق اندر جمالِ کائنات
علمِ را بر رفتہ و حاضرِ نظر	عشق گوید آ پنچہ می آید نگر!
علمِ پیمیاں بستہ با آئینِ جبر	چارہ او چیت غییر از جبر و صبر
عشقِ آزاد و غیور و ناصبور	در تماشاے وجود آمد جبور!
عشقِ ما از شکوہ با بیگانہ لیت	گر چہ اورا گریہ مستانہ لیت

این دل مجبور، ما مجبور نیست
 آتش ما را بعینہ زاید فراق
 بے خلش از لیسن ناز لیسن
 باید آتش در تہ پاز لیسن!
 ز لیسن این گونه تقدیر خودی است
 از میں تقدیر تمیہ خودی است!
 ذرہ از شوق بے حد رشک مہر
 گنجد اندر سینہ او نہ سپہر!

شوق چوں بر عالمے شجوں زند

آیناں را جاودانی می کنند!

زندہ رود

گردش تقدیر مرگ و زندگی است

کس نداند گردش تقدیر چیست!

×

حلاج

ہر کہ از تقدیر دارد ساز و برگ لزد از زیر وے او ابلیس و مرگ!
 جبر دین مرد صاحب ہمت است جبر مردان از کمال قوت است!
 پختہ مردے نختہ تر گردد ز جبر جبر مرد خام را آغوش قبر!
 جبر خالد عالی بر ہم زند جبر مایخ و بن مابر کند!
 کار مردان است تسلیم و رضا بر ضعیفان راست نماید ایس قبا!
 تو کہ دانی از مقام پیر روم می ندانی از کلام پیر روم؟

”بود گبرے در زمان بایزید“

گفت او رایک مسلمان سید

خوشر آن باشد کہ ایماں آوری

تا بدست آید نجات و سروری

گفت این ایماں اگرست لے مرید

آنکہ دارد شیخ عالم بایزید

(روی)

من ندارم طاقت آن تاب آں

کآن فزون آمد ز کوششائے جا

کار ما غیر از امید بیم نیست ہر کے براہمت تسلیم نیست!

اے کہ گوئی بودنی این بودا شد کار با پابند آئیں بود شد

معنی تقدیر کم فہمیدہ ننے خودی رانے خدا را دیدہ

مرد مومن با خدا دارد نیاز با تو ما سازیم تو با ما ساز

عزم او غلاق تقدیر حق است

روز ہمایا تیر او تیر حق است!

زندانہ رود

کم نگاہاں فتنہ ہاں بگنختند بندہ حق را بدار آونختند

آشکارا بر تو پنهان وجود باز گو آخ گناہ تو چه بود؟

حلج

تے دیدم کہ دار و قصد گور!	بود اندر سینه من بانگِ صور
لااله گویان و از خود منکران!	مومنان باخوے و بوے کافران
زانکہ او وابستہ آب و گل است	امر حق گفتند نقش باطل است
مردہ را گفتم ز امر ارجیسات!	من بخود افزو ختم نارجیسات
دلبری باقا ہری آسینختندا!	از خودی طرح جہانے رنختند
بر نمی تا بد نگاہ ما خودی!	ہر کجا پیدا و ناپیدا خودی
جلوہ ہائے کائنات از طور اوست	نار ہا پوشیدہ اندر نور اوست
از خودی در پردہ می گوید سخن	ہر زمان ہر دل دریں دیر کہن
در جہاں از خویشتن بیگانہ مرد	ہر کہ از نارش نصیب خود بند

ہندو ہم ایراں ز نورش محرم است آنکہ ہارشس ہم شناساں کم است!
 من ز نور و نار او دادم خبر بندہ محرم! گناہ من نگر!
 آنچه من کردم تو ہم کردی تیرس!
 محشرے بر مردہ آوردی تیرس!

طاہرہ

از گناہ بندہ صاحب جنوں کائنات تازہ آید بروں!
 شوق بے حد پرده ہا را بردرد کہنگی را از تما شامی برد!
 آخر از دار و رسن گیر و نصیب برنگردد زندہ از کوئے جیب!
 جلوہ او بس گراندر شہر و دشت تانہ پنداری کہ از عالم گذشت!

در ضمیرِ عصرِ خود پوشیدہ است

اندریں خلوت چہاں گنجیدہ است؟ ✓

زندہ رود

اے ترا دادند درِ جستجوے معنی یک شعر خود با من بگوے

”قری کفِ خاکستر و بلبلِ قفسِ رنگ

اے نالہ نشانِ جگر سوختہ پیت؟

غالب

نالہ کو خیزد از سو ز جگر	ہر کجا تاثیر او دیدم دگر
قری از تاثیر او و اسوختہ	بلبل از دے رنگہا اندوختہ!
اندرو مرگے باغوشِ حیات	یک نقش اینجا حیاتِ انجامات!
آپنجاں رنگے کہ از رنگی ازوت	آپنجاں رنگے کہ بیزنگی ازوت
توندانی این مقامِ رنگ و بوست	قیمتِ ہر دل بقدرِ نالے و بوست!

یا ب رنگ آیا یہ بیسنگی گذر
تانشانے گیری از سوز جگر!

زندہ رود

صد جہاں پیداویریں نیلی فضا
ہر جہاں را اولیا و انبیاست؟

غالب

نیک ب سنگر اندریں بود و نبود پے پے آید جہاں نہا در وجود!
نہر کجا ہنگامہ عالم بود رحمتہ للعالمینے ہم بود!

زندہ رود

فاش تر گوزانکہ فہم نار ساست

غالب

این سخن رافاشس تر گفتن خطاست!

زنده رود

گفتگوئے اہل دل بے حاصل است؟

غالب

مکتہ را بر لب رسیدن مشکل است!

زنده رود

توسراپا آتش از سوز طلب!

بر سخن غالب نیائی اے عجب!

غالب

خلق و تقدیر و ہدایت ابتداست

رحمۃ للعالمین انتہاست!

زندہ رود

من ندیدم چہرہ معنی ہنوز

آتشے داری اگر مارا بسوز!

غالب

اے چومن بیسنده اسرارِ شعر

شاعران بزمِ سخن آراستند

این سخن افروز تراست از تارِ شعر

این کلیماں بے یدِ بیضا سندن

خلق و تقدیر و ہدایت ابتداست - تلخیص آیہ شریفہ خلقی فقط رفندی

آنچہ تو از من بخواہی کافری است کافری کو ماورے شاعری است!

۷

حلج

ہر کجا بینی جهان رنگ و بو آنکہ از خاش بر وید آرزو
یا ز نور مصطفیٰ اورا بہا است یا ہنوز اندر تلاش مصطفیٰ است

زندہ رود

از تو پرسم گرچہ پر سیدن خطاست ہر آں جو ہر کہ نامش مصطفیٰ است!
آئے یا جو ہرے اندر وجود آنکہ آید گاہے گاہے در وجود؟

حلج

پیش او گیتی جبین فرسودہ است خویش را خود عیدہ فرمودہ است!
عیدہ از فہم تو بالاتر است زانکہ ادہم آدم و ہم جوہر است

آدم است و هم ز آدم اقدم است!	جوهر او نے عرب نے اعجم است
اندر و ویران با تعمیر با!	عبده صورت گر تقدیر با
عبده ہم شیشہ ہم سنگ گراں!	عبده ہم جانفزا ہم جانتاں
ما سر پا انتظار او منظر!	عبده دیگر عبده چیزے دگر
ماہمہ رنگیم او بے رنگ و بوست!	عبده دہراست و دہراز عبده است
عبده راجح و شام ما کجاست!	عبده با ابتداءے انتہاست
عبده جز سیرا لا اندیت!	کس ز تر عبده آگاہ نیست
فاش تر خواہی بگو ہو عبده	لا الہ تیغ و دم او عبده
عبده راز درون کائنات!	عبده چند و چگون کائنات
تانه بینی از مقام ماریت!	مدعا پیدا نگر دوزین دو بیت

بگزار از گفت و شنودے زندہ رود
 غرق شو اندر وجودے زندہ رود،

زندہ رود

کم شناسم عشق را این کارِ حیثیت؟
فوق دیدار است؟ پس دیدارِ حیثیت؟

صلح

معنی دیدارِ آں آخرِ زمان
حکم او بر خویش تن کردنِ رواں
در جہاں تری چون سؤل انس و جاں
تا چو او باشی قبول انس و جاں
باز خود را این ہمیں دیدارِ اوست!
سنتِ او ترے از اسرارِ اوست!

زندہ رود

حیثیت دیدارِ خدا کے نہ سپہر
آنکہ بے حکمش نہ گردد ماہ و مہر؟

صلاح

نقشِ حقِ اولِ بجاں انداختن باز اورا درجہاں انداختن !
 نقشِ جاں تا درجہاں گرد تمام می شود دیدارِ حق دیدارِ عام !
 اے خاکِ مرنے کے ازیک ہوئے او نہ فلکِ اردطوائف کوئے او !
 وائے درویشے کہ ہوئے آفرید باز لبِ بر بست دم در خود کشید
 حکمِ حقِ را در جہاں جاری نکرد نانے از جو خورد و کرااری نکرد
 خانقاہے جست و از خیر بر مید راہی و رزید و سلطانے ندید !
 نقشِ حقِ داری؟ جہاں نچرتست ہم عنانِ تقدیر باتدبیرتست

عصمہ حاضر با تومی جویدستینز
 نقشِ حقِ بر لوحِ ایں کافر برینز

زنده رود

نقش حق را در جهان انداختند
من نمی دانم چساں انداختند

صلح

یا بزورِ دلبری انداختند یا بزورِ قاهری انداختند!
زانکه حق در دلبری پیدا تر است دلبری از قاهری اولی تر است!

زنده رود

بازگردد لے صاحبِ اسرارِ شرق
در میان زاهد و عاشق چه فرق؟

حلاج

زاهد اندر عالم دنیا غریب
عاشق اندر عالم عقبه غریب!

زنده رود

معرفت را انتها نانا بودن است زندگی اندر فنا آسودن است؟

حلاج

سُکریا را از تهی پیمانی است نیستی از معرفت بیگانگی است
اے که جوئی در فنا مقصود را در نمی یابد عدم موجود را!

زندہ رود

آنکہ خود را بہتر از آدم شمرد در خم و جاش نہی باقی نہ دُرد
مشتِ خاکِ ما بگردوں آشناست آتشِ آں بے سرو ساں کجاست؟

صلاح

کم بگوزانِ خواجہ اہلِ فساق تشنہ کام و از ازلِ غوینِ یاق!
ماہجول او عارف بود و نبود کفر او این راز را بر ما کشود!
از فسادن لذت برخاستن عیشِ افسردنِ دردِ کاستن!
عاشقی در نار او واسوختن سوختن بے نار او ناسوختن
ز آنکہ او در عشق و خدمتِ اقدم است آدم از اسرارِ او نامحرم است!

چاک کن پیراںِ تقلید را

تا بیا موزی از تو حید را

زنده رود

اے ترا قسیمِ جاں زیرِ نگین
یک نفس با مادِ گر صحبت گزین

حلاج

بامقامے در نمی سادیم و بس ما سراپا ذوقِ پروا زیم و بس
ہر زمان دیدن تپیدن کارِ ماست بے پروا بے پریدن کارِ ماست!

نمودار شدنِ خواجہ اہلِ فراقِ ابلیس

صبرت و شندلاں یک دم دو دم آں دو دم سرمایہ بود و عدم!
عشق را شوریدہ ترک دو گذشت عقل را صاحب نظر کرد گذشت
چشم بر بستم کہ با خود ارش از مقام دیدہ در دل آرش

ناگہاں دیدم جہاں تاریک شد از مکان تا لامکان تاریک شد
اندر آن شب شد آمد پدید از در و نش پیر مرے بر جہید
یک قبائے سرمئی اندر برش غرق اندر دود و پھیان پیکرش

گفت رومی خواجہ اہل سراق!

آں سراپا سوز و آں خویش لیاق!

کہنہ کم خندہ اندک سخن چشم او بیستندہ جاں در بدن!
رند و مٹا و حکیم و خرقة پوش در عمل چون زاهدان سخت کوش
فطرتش بیگانہ ذوق وصال زہد او ترک جمال لایزال!
تاگستن از جمال آساں نبود کار پیش افگند از ترک سجود
اندکے در واردات او نگر مشکلات او ثبات او نگر!

غرق اندر رزم خیر و شر ہنوز

صد پیمبر دیدہ و کافر ہنوز!

بر لبش آہے غم آلوئے رسید

”در عمل جس نہ ماکہ بر خوردار بود؟“

فرصت آدینہ را کم دیدہ ام؟

وحی من بے منتِ منغیب سے

جان شیریں از فقیہاں بردہ ام

کعبہ را کردند آخر خشت خشت!

فرقہ اندر مذہبِ اہلسنیت!

ساز کردم ارغنونِ خیر و شمر

دیدہ بر باطن کشاطِ ہر میگر

زانکہ بعد از دیدن تو الگتیت!

گفتہ من خوشتر از ناگفتہ ام!

قہر یار از بہر او نگذاشتم!

جانم اندر تن ز سوزِ او پسید

گفت و چشمِ نیم و ابر من کشود

آنچناں بر کار ہا چسپیدہ ام

نے مرا فرشتہ نے چاکے

نے حدیث و نے کتاب آورده ام

رشتہ دیں چوں فقیہاں کس نرشت

کیش مارا ایں جنیں تاسیں نیست

در گذشتم از سجدے بے خبر

از وجودِ حق مرا سنکر میگر

گر بگویم نیست، ایں از اہلی است

من بے در پردہ لا، گفتم

تا نصیب از درِ آدم داشتم

شعلہ ہا از گشت زارِ من دمید
 او ز مجبوری بہ محنت آری رسید!
 زشتی خود را نمودم آشکار
 با تو دادم ذوقِ ترک و اختیار
 تو بجاتے وہ مرا از نارِ من
 واکن لے آدم گرہ از کارِ من!
 اے کہ اندر بندِ من افتادہ
 رخصتِ عصیاں بشیطان دادہ
 در جہاں با ہمتِ مردانہ زری
 غم گسارِ من! از من بیگانہ زری!
 بے نیاز از نیش و نوشِ من گذر
 تانہ گردو نامہ ام تاریک تر!
 در جہاں صیاد با پنجیب ہاست
 تا تو پنجیبی بکیشیم تیر ہاست!

صاحب پرواز را افتاد نیست

صید اگر زیرک شود صیاد نیست

گفتمش "گذر ز آئینِ فراق
 ابغض الاشیاء عندی الطلاق"
 گفت "سازِ زندگی سوزِ فراق
 لے خوشا مرستی روزِ فراق!
 بر لبم از وصل می ناید سخن
 وصل اگر خواہم نہ او ماند نہ من"

حرفِ وصل اور از خود بیگانہ کرد تازہ شد اندر دل او سوز و درو
اندکے غلیظہ اندر دودِ خویش بازم گرم گردید اندر دودِ خویش
نالہ زان دودِ چہیاں شد بلند
اے خاک جانے کہ گرد و درمت!

نالہ ابلیس

اے خداوندِ صواب و ناصواب من شدم از صحبتِ آدم خراب!
ہیچ کہ از حکم من سر بر نافت چشم از خود بہت خود را در نیافت!
خاکش از فوقِ 'آبا' بیگانہ! از شرارِ کبریا بیگانہ!
صید خود صیاد را گوید بگیر الاماں از بندہٴ فرماں پذیر!
از چہیں صیدے مرا آزاد کن طاعتِ دیروزہٴ من یاد کن
پست از و آں بہتِ واللہ من وائے من اے وائے من!

فطرت او خام و عزم او ضعیف	تاب یک ضربم نیار دایں حریف
بندۂ صاحب نظر باید مرا	یک حریف بخت تر باید مرا!
بعبت آب و گل از من باز گیر	می نیاید کودکی از مرد پیر!
ابن آدم چیست؟ یک مشت خست	مشتِ خس را یک شتر از من بس است!
اندریں عالم اگر جنسِ خس نبود	این قدر آتش مراد اداون چه بود؟
شیشہ را بگداختن عاے بود	سنگ را بگداختن کالے بود!
آ پنخناں تنگ از فتوحات آدم	پیشیں تو بہر مکافات آدم
منکر خود از تومی خواہم ، بدہ	سوے آن مرد خدا را ہم بدہ
بندۂ باید کہ پچید گردنم	رزہ اندازد نگاہش در تنم
آں کہ گوید از حضور من بزود	آں کہ پیش او نیز زم باددجو

اے خدایک زندہ مرد حق پرست

لذتے شاید کہ یا ہم در شکست!

فلك زحل

ارواح رفیله که با ملک و ملت غداری

کرده و دوزخ ایشان را قبول کرده

آشنای هر مقام راستان!
دیده آن عالم ز تنار پوش؟

از دم استاره دزیده است!

هنرگو از حکم اوزشت وزبوں!

برزمنیش پانهادن مشکل است

قهر حق را قاسم از روزالت!

از مدارش بر کند ستیاره را

پیر روی آن امام راستان!
گفت ای گردون نور و نخت کوش

آپنجه برگرد کمر بچپیده است

از گراں سیری خرام او سکوں

یکر او گرچه از آب و گل است

صد هزار افروخته تدر پست

دوره پیهم می زند ستیاره را

ملے مطر و دو مرد و دو سپہر
 منزل ارواج بے یوم النور
 اندرون او دو طاغوت کہن
 جعفر از بنگال و صادق از دکن
 نا قبول و نا امید و نا مراد
 ملتے کو بند بہر ملت کشاد
 می ندانی خطہ ہندوستان
 خطہ ہر جلوہ اش گیتی فروز
 در گلش تخم غلامی را کہ کشت؟
 ایں ہمہ کردار آں ارواح زشت!

در فضاے نیلگوں یک دم با بایت

تا مکافاتِ غسلِ بینی کہ چہیت!

قلمِ خونیں

آنچہ دیدم می نگیخند در بیاں تن زہمش بے خبر کرد در جاں!
 من چه دیدم؟ قلمے دیدم زخون! قلمے طوفان بروں طوفانِ دروں!
 در ہوا ماراں چو در قلمِ ہنگ کچھ شب گوں بال پر سیاب رنگ!
 موجا در زندہ مانند پلنگ! از ہمیش مردہ بر ساحل ہنگ!
 بحر ساحل را امالی یک دم نداد ہر زمان کہ پارہ در خون قتاد
 موجِ خون با موجِ خون اندر ستیز در میانش زورقے در آفت و نیز!

اندران زورقِ دو مرد زرد روے

زرد رو، عریاں بدن، آشفتموے!

آشکارا می شود روح ہندوستان

آسمان شوق گشت و حوئے پاک زاد پرده را از چہرہ خود بر کشاد
در جبینش نار و نور لایزال در دو چشم او سرور لایزال
حلہ در بر بسک تر از سحاب تار و پودش از رگِ برگِ گلاب
با چنین خوبی نصیبش طوق و بند بر لب او نالہ ہائے درد مند!

گفت رومی "روح ہندہست این نگر
از فغانش سوزہا اندر جگر!"

روح ہندوستان نالہ و سریادی کند

شمع جاں افسرد و رقا توں ہند ہندیاں بیگانہ از ناموس ہند!
مروک نامعہرم از اسرار خویش زخمہ خود کم زند بر تار خویش!

بر زمانِ رفتی بند و نظر از تش افسردہ می سوزد جگر

بند با بردست و پائے من از دست ناله ہائے نار سائے من از دست

خویش تن را از خودی پرداختہ از رسومِ کہنہ زنداں ساختہ

آدمیت از وجودش دردمند

عصر نو از پاک و ناپاکش نژند

بگذر از فقرے کہ عریانی دہد اے خنک فقرے کہ سلطانی دہد!

الجزر از جبر و ہم از خوئے صبر جابر و مجبور را زہر است جبر!

این بہ صبرِ پیہیِ خوگر شود آں بہ جبرِ پیہیِ خوگر شود

ہر دو را ذوقِ ستم گردد فزوں

و رومن یا لیت قومی یعلون

کے شبِ ہندو ستاں آید بروز! مُرد جعفر زندہ روح او ہنوز!

تا ز قید یک بدن وامی رہد آشیان اندرتن دیگر تہد!

گاہ پیش دیریاں اندر نیاز	گاہ او را با کلیسا ساز باز
عنتری اندر لباسِ حیدری است	دین او آئینِ او سوداگری است
رسم او آئینِ او گردد دگر	تاجانِ رنگ و بو گردد دگر
در زمان ما وطن معبود او	پیش ازیں چیزے دگر معبود او
باطش چوں دیریاں ز نار بند	ظاہر او از غم دین دردمند
این مسلمانے کہن ملت کش است!	جعفر اندر ہر بدن ملت کش است
مار اگر خداں شود جرمار نیست!	خند خداں است و با کس یار نیست
ملت او از وجود او لیتم!	از نفاش وحدتِ قومے دو نیم
اصل او از صافے یا جعفرے است	ملے راہر کجا غارت گئے است

الاماں از روحِ جعفرِ الاماں

الاماں از جعفرانِ این نماں!

✓

فریادیکے از زورق نشینانِ قلم خونین

تے عدم مارا پزیر دے وجود وائے از بے ہرئی بود و نبود!

تا گزشتیم از جهانِ شرق و غرب بر در دوزخ شدیم از درد و کرب!

یک شرر بر صادق و جعفر نزد بر سر ماشت خاک تر نزد

گفت دوزخ را خس و خاشاک بہ

شعلہ من زیں دو کافر پاک بہ

آنسوے نہ آسماں فرستیم ما پیش مرگ ناگہماں فرستیم ما

گفت جاں ترے ز اسرار من است حفظ جان ہدم تن کار من است!

جان زشتے گرچہ نزد باد و جو اے کہ از من ہدم جاں خواہی برو!

این چنین کارے نئی آید ز مرگ

جانِ نڈارے نیا ساید ز مرگ!

اے ہوائے تنہا اے دریائے خوں! اے زمیں اے آسمان نیلگوں!
 اے نجوم اے ماہ تاب اے آفتاب! اے قلم اے لوح محفوظ اے کتاب!
 اے بتانِ ایض اے رُوانِ غرب! اے جہانے درِ غفل بے حرب و ضرب!

یہاں بے ابتدا بے انتہاست!

بندۂ غدار را مولا کجا بست؟

ناگہاں آمد صد اے ہولناک سینۂ صحرا و دریا چاک چاک!
 ربطِ تسلیم بدن از ہم گینخت دمدم کہ پارہ برکہ پارہ نخت
 کوہ ہاشل سحاب اندر مرور اندامِ عالی بے بانگِ صورت!
 برق و تندر از تب و تابِ دروں آتیاں بستند اندر بجز خوں!
 سوچا پرشور و از خود رفت تبرا غرقِ خوں گردید آں کوہ و کمر!

آپنہ بر پیدا و ناپید اگشت

خیلِ انجم دید و بے پروا گشت!

آن سوئے افلاک

مقام حکیم المانوی لفظہ

ہر کجا استیزہ بود و نبود کس نداند ستر این چرخ کبود!
 ہر کجا مرگ آورد پیغامِ زلیت اے خوش آن مردے کہ داند مرگِ صحبت!
 ہر کجا مانند بادِ اریاں جیتا بے ثبات و با تمناے ثبات!
 چشم من صد عالم شش روزہ دید تا حدِ این کائنات آمد پدید!
 ہر جہاں را ماہ و پروینے دگر زندگی را رسم و آیینے دگر!
 وقت ہر عالم رواں مانندِ زو دیر یازیں جاو آں جانتند زو!
 سال ماہیں جاہے آبخا دے! بیشِ این عالم باں عالم کے!

عقل ما اندر جہانے ذوفنون

در جہانے دیگرے خوار و زبوں

بر تغورِ این جهانِ چون و چسند بود مرے با صدے در دستِ خدا!
 دیدۂ او از عتاباں تیز تر طلعتِ او شاہدِ سوزِ جگر!
 دُبدم سوزِ درونِ او فرو بر لبش بیتے کہ صد بارش ہو!

”نہ جہریلے نہ فردوسے نہ حوسے نے خداوند

کفِ خاکے کہ می سوزد ز جان آرزوست“

من بہ رومی گفتم این دیوانہ کسیت؟ گفت "این فرزند المانوی است
 در میانِ این دو عالم جگے اوست نغمہ دیرینہ اندر نامے اوست!
 باز این حلاج بے دارورسن نوعِ دیگرِ گفتہ آں حرفِ کہن!
 حرفِ او بے باک و افکارش عظیم غریباں از تیغِ گفتارِش دو نیم!
 ہم نشین بر جذبہٴ او پے نبرد بندہٴ مجذوب را مجنونِ شمشرد!
 عاقلان از عشق و مستی بے نصیب! نبضِ او داؤد در دستِ طبیب!
 با پزخکاںِ چسپیت غیر از ریو رنگ وائے مجذوبے کہ زاد اندر فرنگ!

ابن سینا بر بیاضے دل نہد رگ زندیا حب خواب آورد ہد

بود حلاجے بشہر خود غریب

جاں ز ملام بردو کشت اور طبیب!

مرد رہ دانے نبود اندر فرنگ پس فزوں شد نغمہ اش از تار چنگ!

راہ روراکس نشان از رہ نداد صدخلل در واردات اوقات!

نقد بود و کس عیسا را و رانکرد کاروانے مرد کار او را نکرد!

عاشقے در آو خود گم گشتے ساکے در راہ خود گم گشتے!

مستی او ہرز جا بے رانگست از خدا بہریدو ہم از خود گست!

خواست تا بسند چشم ظاہری اختلاط قاہری با دلبری!

خواست تا از آب و گل آید بروں خوشہ کز کشت دل آید بروں!

آپنچہ او جوید مقام کبریاست این مقام از عقل و حکمت ماوراست

زندگی شرح اشارت خودی است لا و الا از مقامات خودی است!

ادب لادراماندوتا الازرفت
 از مقام عبده بیگانہ رفت!
 با تجلی ممکنار و بے خبر
 دور تر چوں میوه از بیخ شجر
 چشم او جز رویت آدم نہ خواست
 نعرہ بے باکانہ زد آدم کجاست!
 ورنہ او از غایکساں بیزار بود
 مثل موئے طالب دیدار بود!
 کاش بودے در زمان احمدے
 تار سیدے بر سر و بر سرے
 عقل او با خویشتن در گفتگوست
 تورہ خود رو کہ راہ خود کوست

پیش نہ گامے کہ آمد آن مقام
 کاندر بے حرف می روید کلام! ✓

حرکت بخت الفردوس

درگذشتم از حد این کائنات
 پا نہام در جہان بے جہات!

احمدے - حضرت شیخ احمد سرہندی

بے بسین و بے یسار است این جہاں فارغ از لیل و نہار است این جہاں
پیش او قنبدیلِ او را کم فسر د حرفِ من از ہیبتِ معنی بمر د!
باز بانِ آب و گل گفتارِ جاں!

در قفسِ پروازی آید گراں!

اندکے اندر جہانِ دل نگر تا ز نورِ خود شوی روشن بصر
چیتِ دل؛ یک عالم بے رنگ و بوست عالم بے رنگ و بو بے چار سوست!
ساکن و ہر لحظہ تیار است دل! عالمِ احوال و افکار است دل!
از حقائق تا حقائقِ رفتہ عقل سیرِ او بے جاہ و رفتار و نقل!
صد خیال و ہر یک از دیگر جداست ایں بگردوں آشناں نارِ ساست!
کس نگوید ایں کہ گردوں آشناست بر زمینِ آن خیالِ نارِ ساست!
یا سرورے کا یاد از دیدارِ دوست نیم گامے از ہولے کوے اوست!
چشمِ تو بیدار باشد یا بخواب دل بہ بیند بے شعاعِ آفتاب!

آں جہاں را بر جہان دل شناس
من چہ گویم ز اینچہ ناید در قیاس

اندراں عالم جہانے دیگرے
اصل او از کن فکانے دیگرے!
لا زوال و ہر زماں نوع دگر
ناید اندر وہم و آید در نظر!
ہر زماں اور اکمالے دیگرے!
گنجد اندر ساحت او نہ سپہر!
روزگار ش بے نیاز از ماہ و بہر
ہر چہ در غیب است آید روبرو
پیش از اں کہ دل بروید آرزو!
در زبان خود چساں گویم کہ چیت
اں جہاں نور و حضور و زندگی است
لالہ ہا آسودہ در کہسار ہا
نہر ہا گردندہ در گلزار ہا!
غنیچہ ہاے سرخ و اسپید و کبود
از دم قدوسیاں اورا کشود!
آب ہا سیمیں ہوا ہا عنبریں
قصر ہا باقبہ ہا سے زمردیں!
خیمہ ہا یا قوت گوں ز ترین طنسہا
شاہداں باطلعت آئینہ تاب!

گفت رومیؒ اے گرفتارِ قیاس
 از تجوی کار ہائے خوب و زشت
 در گذر از اعتبار است حواس
 می شود آں دوزخ این گرد و بہشت!
 لے کہ بینی قصر ہائے رنگ رنگ
 اصلش از اعمال و نئے از خشت و سنگ!
 آنچه خوانی کو شو غلمان و عور
 جلوہ این عالم جذب و سرو!

این

زندگی این جاز دیدار است و بس

ذوق دیدار است و گفتار است و بس!

قصر شرف النساء

گفتم این کاشانہ از لعلِ ناب
 این مقام این منزل این کاخِ بلند
 آنکہ می گیرد خراج از آفتاب
 حوریاں بردرگش احرام بند
 اے تو دادی سالکان را جستجوے
 صاحب او کیت؟ با من باز گوے
 گفت این کاشانہ شرف النساء
 مرغ باش با ملائک ہم نوست!

قلمِ ما این چسبیس گو ہر نژاد
 خاکِ لاہور از مزارش آسمان
 آں سراپا ذوق و شوق و درد و داغ
 آں فروغِ دودہٴ عبّ الصمد
 آں قرآنِ پاکِ می سوزد و وجود
 در کمر تیغِ دو روست آں بت
 خلوت و شمشیر و قرآنِ نماز
 برب او چوں دمِ آخر رسید
 گفت اگر از رازِ من داری خبر
 این دو قوتِ حافظِ یک دیگر اند
 اندرین عالم کہ میسرد ہر نفس
 وقتِ خصت با تو دارم این سخن
 بیچ مادر این چسبیس دختر نژاد!
 کس نداند راز او را در جہاں!
 حاکمِ پنجاب را چشم و چہ سراغ
 فقر او نقشے کہ ماند تا ابد!
 از تلاوتِ یک نفس فارغ نبود
 تن بدن ہوش و ہواسِ اللہ است!
 اے خوش آں عمرے کہ رفت اندر زیاں!
 سوے مادر دید و مشتاقانہ دید!
 سوے این شمشیر و این قرآنِ مگر
 کائناتِ زندگی را محور اند!
 دخترت را این دو محرم بود بس!
 تیغ و قرآن را جدا از من مکن!

دلِ بآں حرفے کہ می گویم بنہ قبر من بے گنبد و قندیل بہ!
 مومنوں راتیں باقی سزاں ہیں است
 تربتِ مارا ہیں ساماں بس است!

عمر ہا در زیرِ ایں زریں قباب بر مزارش بود شمشیر و کتاب
 مرقدش اندر جہانِ بے ثبات اہل حق را داد میخام حیات!
 تا مسلمان کرد با خود آنچه کرد گردشِ دوراں با طش در نور
 مرد حق از غیر حق اندیشہ کرد شیرِ مولا رو بہی را پیشہ کرد!
 از دس تا ب و تب بہا بہت خود بدانی آنچه بر پنجاب رفت!

خالصہ شمشیر و قرآن را بہر د
 اندراں کشورِ مسلمانان بہر د“

زیارتِ امیرِ کبیرِ حضرت سید علی

بہدانی و ملاطِ بہرغنی کشمیری

حرفِ رومی در دم سوزے فلگند آہ پنجاب! آں زمینِ ارحمنہ!

از تپِ یاراں تپسیدم در بہشت کہنہ غمہا را خریدم در بہشت!

تا در اں گلشنِ صدائے درد مند از کتارِ حوضِ کوششِ بلند!

”جمعِ کردمِ مشتِ غاشاکے کہ سوزمِ خویش را
گلِ گماں دارو کہ بندمِ آشاں در گلستاں“ (غنی)

گفتِ ردی ”آ پنچہ می آید نگر دل مدہ با آ پنچہ بگذشت لے سپر!

شاعرِ رنگیں نوا طِ بہرغنی فقر او باطنِ غنی طِ بہرغنی!

نعمتِ می خواند آں مستِ مدام در حضورِ سیدِ والا مقام

سیدالسادات، سالارِ عجم دستِ او مسمارِ تقدیرِ اُممِ!
 تا غزالی درسِ اللہ ہو گرفت ذکر و فکر از دو دمانِ او گرفت!
 مرشدِ آن کشورِ مینو نظیر میر و درویش و سلاطینِ رامشیر!
 خطہ را آن شاہِ دریا آستین داد علم و صنعت و تہذیب و دین
 آفرید آن مردِ ایرانِ صنیر با ہنر ہائے غریب و دلپذیر

یک بجگاہ او کشایدِ صد گرہ

نیز و تیرش را بدلِ راہے بدہ

در حضورِ شاہِ ہمدان زندہ رود

از تو خواہم سترِ زوالِ کلید طاعتِ از ماجت و شیطانِ آفرید
 زشت و ناخوش را چنان آراستن! در عملِ از ما نکونی خواستن!

از تو پرسم این فسوں سازی که چه! با تقار بد نشین بازی که چه!
 مشت خاک و این سپهر گرد گرد خود بگو می زبیدش کای که کرد؟
 کار ما افکار ما آزار ما دست بادنداں گزیدن کار ما!

شاه بهمان

بنده کز خویشتن دارد خبر آفریند منفعت را از ضرر!
 بزم باد یو است آدم را وبال رزم باد یو است آدم را جمال!
 خویش را بر اهرمن باید زدن تو همه تیغ آن همه سنگ فسن!
 تیز تر شو تا فت در ضرب تو سخت ورنه باشی درد گویتی تیره بخت!

زنده رود

زیر گردون آدم آدم را خورد تلتی بر تلتی دیگر چرد!

جاں ز اہلِ خطہ سوزِ دچوں سپند
 خیزد از دلِ نالہ ہاے درموند
 زیرک و دراک و خوش گل تلے است
 در جہاں تر دستی او آیتے است
 ساغرش غلطنہ اندر خونِ اوست
 در نے من نالہ از مضمونِ اوست
 از خودی تابی نصیب افتادہ است
 در دیارِ خودِ غریب افتادہ است
 دستِ مزد او بدستِ دیگران
 ماہیِ رووش پشتِ دیگران
 کار و اہناسوے منزلِ کامِ کام
 کار او ناخوب بے اندام و خام
 از غلامیِ جذبہ ہاے او ببرد
 آتشے اندر رگِ تاکشِ فسرود
 تانہ پنداری کہ بود است این چنین
 جہہہ را ہموارہ سود است این چنین

در زمانے صف شکن ہم بودہ است

چیرہ و جان باز و پردم بودہ است

کوہ ہاے خنک سار او نگر آتشیں دست چنار او نگر!

در بہاراں لعل می ریزد ز رنگ
 نیز د از خاکش یکے طوفان رنگ!
 لکہ ہاے ابر در کوہ و دمن
 پنبہ پڑاں از کمان پنبہ زن!
 کوہ و دریا و غروب آفتاب
 من خدا را دیدم آنجا بے حجاب!
 بانسیم آوارہ بودم در نشاط
 'بشنو از نے' می سودم در نشاط!
 مر نکے می گفت اندر شاخسار
 با پیشینے می نیرزد این بہارا!
 لالہ رست و زنگں شہلا دید
 باد و نوری گریبان نش درید!
 عمر با بالید ازین کوہ و کمر
 نستر از نور قمر پاکیزہ ترا!
 عمر با گل رخت بر بست و کشاد
 خاک ما دیگر شہاب الدین نزا د!
 نالہ پر سوز آں مرغ سحر
 داد جانم راتبہ تاب دگر!

'بشنو از نے' تلخ بر شہر حضرت رومی 'بشنو از نے' چون حکایت می کند،
 نشاط - باغ مشہور در کشمیر
 شہاب الدین - یکے از سلاطین مشہور کشمیر

تایکے دیوانہ دیدم درخروش آنکہ برداز من مستع صبر و ہوش!

”بگذر ز ما و نالہ مستانہ مجھ سے

بگذر ز شاخ گل کہ طلسمے است رنگ و بوے

گفتی کہ شبنم از ورق لالہ می چسکد

غافل دے است این کہ بگرید کنسارِ حجبے!

این مشت پر کجا و سرود این چنین کجا

روح غنی است ماتمی مرگ آرزوے!

با و صبا اگر بہ جینوا گذر کنی

حرفے ز ما بہ مجلس اقوام باز گوے

دہقان و کشت و حجبے و خیاباں فروختند

قومے فروختند و چہ ارزاں فروختند!

شاہ ہمدان

با تو گویم رمز باریک لے پسر
 تن ہمہ خاک است و جاں والا گہر
 جسم را از بہر جاں باید گداخت
 پاک را از خاک می باید شناخت!
 گر ببری پارہ تن را ز تن
 رفت از دست تو آں نخت بدن!
 لیکن آں جانے کہ گرد و جلوہ مست
 گرز دست او را وہی آید بست!
 جو ہرش با ہیج شی مانند نیست
 ہست اندر بند و اندر بند نیست!
 گر نگہداری میسر در بدن
 و ربیفشانی فرغ انجمن!
 چیت جان دادن دست لے مرد را؟
 چیت جان دادن؟ سخی پرداختن!
 چیت جان دادن؟ خویش را دریافتن!
 چیت جان دادن؟ خویش را نایافتن نابودن است!
 کوہ را با سوز جاں بگداختن!
 در شباں چوں کو بکے بر تافتن!
 خود را بخود نختودن است
 یافتن، خود را بخود نختودن است

هر که خود را دید و غیبر از خود ندید زنت از زندان خود بیرون کشید!
 جلوه بد مستی که بسیند خویش را خوشتر از نوشینه داندیش را!
 در رنگا هوش جاں چو باد از زان شود پیش او زندان او لرزان شود!
 تیشه او خاره را بر می درد تا نصیب خود ز گیتی می برد

تا ز جاں بگذشت جانش جانِ اوست

ورنه جانش یک دم همان اوست!

زنده رود

گفته از حکمت زشت و نکوه پیردانا نکته دیگر بگو
 مرشد معنی بزنگاهان بودم محرم اسرار شاهان بودم
 ما فقیر و حکمران خواهد خراج چیت اصل اعتبار تخت و تاج؟

محرم اسرار شاهان الخ - تلخیص کتاب طوک که از تصانیف حضرت شاه بهمان است -

شاہِ ہمدان

یا رضاے امتاں یا حرب ضرب	اصل شاہی چیت اندر شرق و غرب؟
باج راجہ بادوکس دا دن حرام!	فاش گویم باتوے والا مقام
آیہ حق حجت و برہان اوست	یا اولی الامرے کہ منکم شان اوست
شہرگیر و خویش باز اندر ستیز	یا جواں مرے چو صرصر تن دینیز
روزِ صلح از شیوہ ہاے دلبری	روزِ کیں کشور کش از قاہری
پادشاہی راز کس نتوان خرید	می توں ایران و ہندستان خرید
کس نگیرد از دکان شیشہ گر	جامِ جم را اے جوانِ باہنر
شیشہ را غیر از شکستن پیشہ نیست	در بگیرد مال او جہ شیشہ نیست

۷

یا اولی الامرے الخ تلحج بآیہ قرآن

غنی

ہندرا میں ذوقِ آزادی کہ داد! صیدِ راسوداے صیادی کہ داد؟
 آں برہمن زادگانِ زندہ دل لالہ احمد زروے شاں نخل!
 تیزبین و پختہ کار و سخت کوش از نگاہ شاں فرنگ اندر خوش!
 اصل شاں از خاکِ دامنگیرِ ماست! مطلعِ این اخترِ لعلِ کشمیرِ ماست!
 خاکِ مارا بے شہر و دانی اگر بر درونِ خود کیے بکشا نظر!
 میں ہمہ سوزے کہ داری از کجاست؟ میں دمِ بادِ ہبّاری از کجاست؟

میں ہماں بادِ است کز تاثیرِ او

کو ہسارِ ما بگید رنگِ بوبو!

یہیج می دانی کہ روزے دروگر موجّ می گفت با موجِ دگر

پنجد در قلزم بیک دیگر ز نیم	نیز تائیک دم بساحل سر ز نیم
زادۂ مالعیسی آن جھے کہن	شورِ او در وادی و کوہ و دمن!
ہر زماں برسنگ رہ خود را زند	تا بنا سے کوہ را برمی کند
آں جواں کو شہر و دشت در گرفت	پرورش از شیر صد مادر گرفت
سطوت او خاکیاں را محشرے است	این ہمہ از ماست نے از دیگرے است
ز لیقن اندر حد ساحل خطاست	ساحل مانگے اندر راہ ماست
باکراں در ساختن مرگ دوام	گرچہ اندر سحر غلطی صبح و شام

زندگی جولاں میانِ کوہ و دشت

اے خنک موحے کہ از ساحل گذشت!

اے کہ خواندی خفا سیماے حیات	اے بہ خاور و ادہ غوغاے حیات
اے ترا آہے کہ می سوزد جگر	تو از بے تاب و ما بے تاب تر!
اے ز تو مرغ چمن را ہاے و ہو	سبزہ از اشکِ تو می گیرد وضو!

اے کہ از طبع تو کشتِ گلِ مہید
 اے زامید تو جانہا پڑ امید!
 کار و انہارا صد اے تو در ا
 تو ز اہلِ خطہ نو میدی چرا؟
 دل میانِ سینہ شان مردہ نیت
 اخگرِ شاں زیرِ تیغِ افسردہ نیت!
 باش تا بینی کہ بے آوازِ صُور
 ملتے بزخیمہ زدا ز خاکِ قبور!
 غم مخور اے بندہ صاحبِ نظر
 برکش آں آہے کہ سوز و خشک تر
 شہرِ زیرِ سپہرِ لاجورد
 سوخت از سوزِ دلِ درویشِ مرد
 سلطنتِ نازک تر آمد از جستا
 از نو تشکیلِ تقدیرِ امم
 از نو اتحزیب و تعمیرِ امم
 نشتر تو گرچہ در دہا خلید
 مر ترا چو نانکہ ہستی کس میدید!
 پردہ تو از نو اے شاعری است
 آنچہ گوئی ماور اے شاعری است

تازہ آشوبے نلکن اندر بہشت!

یک نوامتانہ زن اندر بہشت!

زندہ رود

بانٹہ درویشی در سازو د مادم زن
 چون پختہ شوی خود را بر سلطنتِ جم زن
 گفتند جهان ما آیا تومی سازو؟
 گفتم کہ نمی سازو! گفتند کہ برہم زن!
 درمیکہ ہا دیدم شایدہ حریفے نیست!
 بارستم دستان زن با منبچہ ہا کم زن!
 اے لالہ صحرائی تہا نتوانی سوخت
 ایں داغِ جگر تابلے بر سینہ آدم زن
 تو سوزِ درونِ او، تو گرمیِ خونِ او
 باور نہ کنی؟ چاکے در سپیکرِ عالم زن

عقل است چراغ تو؟ در راہ گزارے نہ
 عشق است ایغ تو با بندہ محرم زن
 لختِ دل پر ٹونے از دیدہ فرویزم
 لعلے ز بدخشانم بردار و نجاستم زن! ✓

صُحبتِ باشاعرِ ہندی بر تری ہری

عریاں را در قصور و درخیم	نالہ من دعوتِ سوزِ تمام!
آں یکے از خیمہ سر بیرون کشید	واں دگر از غرقِ یخ بنمود و دید!
ہر دے را در بہشتِ جاوداں	دادم از درد و غمِ آں خاکداں!
زیر لب خندید پیرِ پاکِ زاد	گفت "اے جادوگرِ ہندی ترا د
آں نو اپردازِ ہندی را نگر	شبنم از فیضِ نگاہِ او گہرا!
نکتہ آرائے کہ ناش بر تری است	فطرتِ او چوں سحابِ آذری است!

از چمن جز نغچہ نورس نہ چید نعمت تو سوے ما اور اکشید!
 پادشاہے بانوے ارجبند ہم بہ فقرا ندر مقام اولیند!
 نقشِ خوبے بندد از فکرِ شگرف یک جہاں معنی نہاں اندر دو حرف!
 کارگاہِ زندگی را محرم است او جم است شعر او جام جم است!

ماہِ تقسیم مہنر برخاستیم
 باز باوے صحبتے آراستیم

زندہ رود

اے کہ گفتی نکتہ ہاے دلنواز مشرق از گفتار تو دانائے راز!
 شعر را سوز از کجا آید بگوے از خودی یا از خدا آید بگوے!

برتری ہری

کس نداند در جہاں شاعر کجاست پردہ او از بیم وزیر نواست!

آس دل گرے کہ وارو درکنا
 پیشس زرداں ہم نمی گیرد قرار!
 جان مارالذت اندر جت جوت
 شعر اسوز از مقام آرزوست!
 لے تو از تاک سخن مست ملام
 گر ترا آید میسر این مقام
 بادو بیتے ور جهان ننگ و خشت
 می تو اوں بردن دل از حور و بہشت!

زندہ رود

ہندیان را دیدہ ام در بیچ و تاب
 سز حق وقت است گوئی بے جاب!

برتری ہری

این خدایان تنگ مایہ ز ننگ اندوز خشت!
 برترے بہت کہ دور است زدیروز کنشت!

سجدہ بے ذوقِ عملِ خشک و بجائے زسد
زندگی ہمہ کردار چہ زیبا و چہ زشت !
فاش گویم تو حرفے کہ نداند ہمہ کس
اے خوش آں بندہ کہ بر لوحِ ذل اور ابنوشت !
ایں جہانے کہ تو بینی اثرِ یزداں نیست
چرخہ از لت و ہم آں رشتہ کہ بردوک تو ثرت !
پیش آئینِ مکافاتِ عمل سجدہ گزار

(ترجمان برتری ہری)

زائیکہ خیز و ز عملِ دوزخ و اعاف و بہشت !

حرکت بہ کلخ سلاطین مشرق

نادر، ابدالی، سلطان شہید

رفت در جانم صد اے برتری مت بودم از نولے برتری

گفت رومی چشم دل بیدار بہ
 پابروں از حلقہ افکار نہ
 کردہ بر بزمِ درویشاں گذر
 یک نظر کلّی سلاطین ہم نگر!
 خسروانِ مشرق اندر انجمن
 سطوتِ ایران و افغان و دکن
 نادر آلِ داناے رمز اتحاد
 باسماں داد پیغامِ داد
 مردِ ابدالی وجودش آیتے
 داد افغان را اساسِ ملتے
 آلِ شہیدانِ محبت را امام
 آبروے ہندو چین و روم و شام
 نامش از خورشید و مہ تابندہ تر
 خاکِ قبرش از من و تو زندہ تر!
 عشقِ رازے بود بر صحرانہاد
 تو ندانی جاں چہ شتا قانہ داد؟
 از نگاہِ خواجہ بدر و حسین
 فقیرِ سلطان وارثِ جذبِ حسین!

رفت سلطان زیں سرے ہفت روز

نوبتِ او در دکن باقی ہنوز!

حرف و صوتم خام و فکرم ناتمام
 کے تو اں گفتن حدیثِ آلِ مقام!

نوریوں از جلوہ ہائے اولبصیر
 زندہ و دانا و گویا و خبیر
 قصرے از فیروزہ دیوار و درش
 آسمان نیلگون اندر برش
 رفعت او برتر از چنند و چگون
 می کند اندیشہ را خوار و زبون
 آن گل و سرو و سن آن شاخسار
 از لطافت مثل تصویر بہار
 ہر زمان برگ گل و برگ شجر
 دارد از ذوقِ نورنگِ دگر
 این قدر بادِ صبا افسوں گراست
 تاثرہ بر ہم زنی زرد اجراست
 ہر طرف فوارہ ہا گو ہر نشروش
 مرغک فردوس زاد اندر خوش
 بارگاہے اندراں کاخے بلند
 ذرہ او آفتاب اندر کمند
 سقف و دیوار و اساطین از عقیق
 فرش او ازیشم و پرچیں از عقیق
 بر زمین و بر یسار آن دثاق
 حوریاں صف بستہ با زئیں لطاق
 در میاں بنشتہ بر اورنگِ نر
 خسروانِ جمِ ششم بہرام فر
 رومی آن آئینہ حسن ادب
 با کمالِ دلبری بکشا دل

گفت مری شاعرے از خاور است شاعرے یا ساحرے از خاور است!

فکر او باریک و جانش درد مند
شعر او در خاوراں سوزے فگند!

ناور

خوش بیا اے نکتہ سنجِ خاوری اے کہ می زبید ترا حرفِ مری
محرم را زیم! با ما راز گوے آنچه می دانی ز ایراں باز گوے!

زندہ رود

بعد مدت چشمِ خود بر خود کشاد
لیکن اندر حلقہء دوائے فتاد
کشتہ نازِ بستانِ شوخ و شنگ
خالقِ تہذیب و تقلیدِ فرنگ!
کارِ آں وارفتہ ملک و نسب
ذکرِ شاپور است و تحقیرِ عرب!

روزگارِ او تہی از واردات از قبور کہنہ می جوید حیات!
 با وطن پیوستہ از خود درگذشت دلِ رستم داد و از حیات درگذشت!
 نقشِ باطل می پذیرد از فرنگ
 سرگذشتِ خود بگیرد از فرنگ!

پیرنی ایراں زمانِ یزدِ جرد پہرہ او بے فروغ از خون سرد!
 دین و آئین و نظام او کہن شید و تارِ صبح و شام او کہن!
 مہجے در شیشہ تا کش نبود یک شہر در تودہ خاکش نبود!
 تا ز صحراے رسیدش محشرے آنکہ داد او را حیاتِ دیگرے!
 این چنین حشر از عنایاتِ خداست پارس باقی ارونہ الکبریٰ کجاست؟
 آنکہ رفت از پیکر او جانِ پاک بے قیامت بر بنی آید ز خاک!
 مردِ صحرائی بایراں جاں مید باز سوائے ریگ زارِ خود مید!
 کہنہ را از لوحِ ما بستر دور رفت برگ و سارِ عصر نو آورد و رفت!

آہ احسانِ عرب نشاخشند
از ترشِ افزنگیاں بگداخستند

نمودار می شود روح ناصر خسرو و علوی و

غزلے مستانه سر اسید غائب میشود

دست را چون مرکب تیغ و قلم کردی مدار
بیچ غم گر مرکب تن لنگ باشد یا عرن
از سر شمشیر و از نوک قلم زاید مهنر
اے برادر همچو نور از نار و نار از نار و ن
بے هنر دامن زد بے دیں ہم قلم ہم تیغ را
چوں نباشد دیں نباشد کلک و آهمن را اشمن

دیں گرامی شد بدانا و بنا دانا خوار گشت
 پیشِ نادان دین چو پیشِ گاو باشد یمن!
 رہجو کرپا سے کہ از یک نیمہ زوالیاس!
 کرتے آیدوز دگر نیمہ یہودی را کفن“

ابدالی

آں جواں کو سلطنت ہا آفرید باز در کوه و تفار خود رسید
 آتشے در کوه سارش برفروخت خوش عیار آمد بروں یا پاک سوخت؟

زندہ رود

آمتاں اندر اخوت گرم خیز او برادر با برادر در ستیز!
 از حیات او حیاتِ خاور است طفلکِ ۲۰ سالہ اش لشکر گریست!

بے خبر خود را از خود پر داختہ مملکتِ خویش را شناختہ!
 ہمت دارے دل و غافل نہ دل تن زن اندر فراق و دل زدل!
 مرد رہر و را بمنزل راہ نیت از مقاصد جان او آگاہ نیست!
 خوش سرود آں شاعرِ افغان شناس آنکہ بیند، باز گوید بے ہراس!
 آں حکیم ملتِ افغانیاں آں طبیبِ علتِ افغانیاں!
 رازِ قومے دید و بے باکانگفت حرفِ حق با شوخی زندانہ گفت!

”اشترے یابد اگر افغانِ حُر

بایراق و ساز و بانبارِ دُر

ہمتِ دوش از اں انبارِ دُر

می شود خوشنود بازنگِ شتر! ✓

شاعرِ افغانِ شناس - خوشمال خان خٹک۔

ابدالی

در نهاد ماتمب تاب از دل است	خاکِ ابیداری خواب از دل است!
تن زمرگِ دل دگرگون می شود	در ساهاتش عرقِ خوں می شود!
از فسادِ دل بدن بیخ است بیخ	دیده بر دل بند و جز بر دل پیچ!
آسیا یک پیکر آب و گل است	ملتِ افغان در آن پیکر دل است!
از فسادِ او فسادِ آسیا	در گشادِ او گشادِ آسیا!
تا دل آزاد است آزاد است تن	ورنه کاسه در ره باد است تن!
بچو تن پابند آیین است دل	مرده از کین زنده از دین است دل!

قوتِ دین از مقامِ وحدت است

وحدت از مشهور گردد ملت است!

شرق را از خود برد تقلیدِ غرب باید این اقوام را تنقیدِ غرب

قوتِ مغرب نہ از چنگ و رباب نے زرقص و قمران بے حجاب !
 نے ز سحرِ ساحرانِ لالہ روست نے ز عریاںِ ساق و نازِ قطعِ موت !
 محکمٰی اور انہ از لادینی است نے فروغش از خطِ لاطینی است !
 قوتِ افرنگ از علم و فن است از ہمیں آتشِ چرخش روشن است
 حکمت از قطع و بریدِ جامہ نیست ملنغِ علم و ہنرِ عمامہ نیست !
 علم و فنِ رائے جوانِ شوخ و شنگ مغزی باید نہ ملبوسِ فرنگ !
 اندریں رہ جز نگہِ مطلوب نیست ایں کلمہ یا آل کلمہ مطلوب نیست

فکرِ چالا کے اگر داری بس است

طبعِ درآ کے اگر داری بس است !

گر کے شبہا خورد و دوچراغ گیر و از علم و فن و حکمت سراغ !
 ملکِ معنی کس حد اور اتہ بست بے بہا و پیہے ناید بدست !
 ترکِ از خود رفتہ و مستِ فرنگ زہرِ نوشِ خوردہ از دستِ فرنگ

من چه گویم جز خدایش یار باد	زانکه تریاقِ عواق از دست داد
می برد از غریبان رقص و سرود!	بنده افرونگ از ذوق نمود
علم و شوار است می سازد به لہو!	نقد جان خویش در بازو به لہو
فطرت او در پذیرد سہل را!	از تن آسانی بگنجد و سہل را

سہل را جستن دریں دیر کهن
ایں دلیل آنکہ جان افت از بدن!

زنده رود

در جهان او دو صد نرسد و س رنگ!	می شناسی چیت تہذیب فرونگ
شاخ و برگ و آشیانہا سوخته!	جلوہ ہائیش خانماہنا سوختہ
دل ضعیف است و نگہ را بندہ است!	نظارہش تابندہ و گیرندہ است
پیش این بت خانہ افتد در رنگول!	چشم بیسند دل بلغزد اندر ول

کس نداند شرق را تقدیر چیست! دل بظاہر بستہ را تقدیر چیست؟

ابدالی

عزم و حزم پہلوی و نادر است	آنچہ بر تقدیر مشرق قادر است
ناخن او عتدہ ایران کشاد	پہلوی آن وارث تخت قباد
آن نظام ملت افغانیاں	نادر آن سرمایہ در انیاں
شکرش از کو ہزار آمد بروں	از غم دین و وطن زار و زبوں
باعد و فولاد و با یاران سیرا	ہم سپاہی ہم سپہ گم امیر
عصر حاضر را نکو سنجیدہ است!	من فدای آنکہ خود را دیدہ است

غریباں را شیوہ ہائے ساحری است

میکنہ جز بر خویش کردن کافری است ✓

سلطان شہید

باز گواہند و از ہندوستان
 آنکہ اندر مسجدش ہنگامہ مرد
 آنکہ باکاشش نیز دہوستان
 آنکہ یادش را بجاں پروردہ ایم
 از غم ما کن غم اورا قیاس
 آہ ازاں معشوق عاشق ناشناس!

زندہ رود

ہندیان منکر ز قانونِ فرنگ
 روح را بارگراں آئینِ غیر
 دزخیم و سحر و افسونِ فرنگ
 گرچہ آید ز آسماں آئینِ غیر!

سلطان شہید

چوں بروید آدم از مشتِ گلے
 باد لے، بارز وے درد لے!

غیر خود چیزے ندین کار اوست!	لذتِ عصیاں چشیدن کار اوست
تا خودی ناید بدست آید شکست!	زانکہ بے عصیاں خودی ناید بدست
چشم خود را بر مزارم سودم!	زائرِ شہر و دیارم بودم
در دکن دیدی ز آثارِ حیات؟	اے شناساے حدودِ کائنات

زنده رود

لالہ باروید ز خاکِ آں چین!	تخمِ اشکے رنجتم اندر دکن
دیدہ ام در جانِ او شورے دگر!	رود کاویری مدام اندر سفسر

سلطان شہید

از تپِ اشکِ تومی سوزم ہنوز	اے ترا دادند حرفِ دلِ فرو
جھے خونِ بکشا دازر گہاے ساز	کاو کاوِ ناخنِ مردانِ راز

آس لوانہ جان تو آید بروں می دہہر سینہ را سوزد روں!
 بودہ ام در حضرت مولا کے گل آنکہ بے او طے نمی گرد و سبل!
 گرچہ آنجا جرات گفتار نیست روح را کارے بجز دیدار نیست!
 سو تنم از گرمی اشعار تو برد بانم رفت از افکار تو
 گفت "این بیتے کہ بر خواندی نہ کیت؟" اندر وہنگامہ ہائے زندگی است!
 باہماں سونے کہ در سازد بجای یک و حرف از ماہ کاویری رسا!

در جہاں تو زندہ رود او زندہ رود

خوشتہرک آید سرود اندر سرود

پیغام سلطان شہید ربیہ و دکاویری

(حقیقت حیات و مرگ و شہادت)

رود کاویری کے زمک خرام خستہ شاید کہ از سیر دوام!

در کہتاں عمر ہا نالیس دہ	راہ خود را با مژہ کا دیدم
اے مرا خوشتر ز جیون و فرات	اے دکن را آب تو آب جیسا
آہ شہرے کو در آغوش تو بود	حسن نوشیں جلوہ از نوش تو بود
کہنہ گردیدی شباب تو ہماں	پیچ و تاب و رنگ و آب تو ہماں
موج تو جز دانہ گو ہر نژاد	طرہ تو تا ابد شوریدہ باد!
اے ترا ساڑے کہ سوز زندگی است	بیچ می دانی کہ این پیغام کیت؟
آنکہ می کردی طوافِ مطوش	بودہ آئینہ دارِ دولتش!
آنکہ صحرا ہا ز تدمیرش بہشت!	آنکہ نقشِ خود بخونِ خود نوشت!
آنکہ خاشِ مرجِ صد آرزوست	اضطرابِ مرجِ تو از خونِ اوست!

آنکہ گفتارش ہمہ کر دار بود

مشرق اندر خوابِ او بیدار بود!

آہ شہرے کو در آغوش الخ - شہر سزنگاٹیم

اے من و تو موبجے از رو دیتا	ہر نفس دیگر شود ایں کائنتا
زندگانی انقلاب ہر دمے است	زانکہ او اندر سرخِ عالمے است!
تا رو پو پو دہر وجود از رفت و بود	ایں ہمہ ذوق نمود از رفت و بود
جادہ با چوں رہرواں اندر سفر	ہر کجا پہنساں سفر سپید احضر!
کاروان و ناقہ و دشت و خیل	ہر چہ بینی نالدا از دردِ رحیل!
در چمن گل ہمان یک نفس	رنگ و آتش امتحان یک نفس!
موسم گل؟ ماتم وہم نامے و نوش	غنچہ در آغوش و نش گل بدوش!
لالہ را گفتم یکے دیگر بسوز	گفت رازِ مانی دانی ہنوز!

از خس و خاشاک تمییز وجود

غیر حسرت چیت پاداش نمود؟

در سر اے ہست و بود آئی؟ میا	از عدم سوے وجود آئی؟ میا
ور بیانی چون شرار از خود مرو	در تلاشِ خرمنے آوارہ شو!

تاب و تباہی اگر مانند مہر
 پابنہ در وسعت آباد سپہر!
 کوی و مرغ و گلشن و صحرای بسوز
 ماہیاں را در تہ دریا بسوز!
 سینہ داری اگر در خورد تیر
 در جہاں شاہین بزی شاہین بسیر!
 زانکہ در عرض حیات آمد ثبات
 از خدا کم خواستم طول حیات!
 زندگی را چیت رسم و دین کوشین؟
 یک دم شیریں بہ از صد سال میش!

زندگی محکم ز تسلیم و رضا ست
 موت نیرنگ و طلسم و سیما ست!
 بندہ حق ضعیفم و آہوست مرگ
 یک مقام از صد مقام اوست مرگ!
 می فتد بر مرگ آن مرد تمام
 مثل شاہینے کہ افتد بر جام!
 ہر زمان میرد و غلام از بیم مرگ
 زندگی اورا حسرا م از بیم مرگ!
 بندہ آزاد را شانے دگر
 مرگ اورا می دہد جانے دگر!
 او خود اندیش است مرگ اندیش نیست!
 مرگ آزاداں ز آنے بیش نیست!

بگذر از مرگے کہ سازد بالحد
 مرد مومن خواهد از یزدان پاک
 آں دگر مرگے کہ برگیرد ز خاک
 آں دگر مرگے! انتہائے راہ شوق
 آخریں تکبیر در جوگاہ شوق!
 گرچہ ہر مرگ است بر مومن شکر!
 مرگ پر مرتضیٰ چیزے دگر!
 جنگ شاہان جہاں غارت گری است
 جنگ مومن حقیقت ہے ہجرت سے است
 آنکہ حرف شوق با اقوام گفت
 ترک عالم، اختیار کو سے دوست!
 جنگ را رہبانی اسلام گفت!
 جنگ مومن سنتِ نبوی است!

کس نہ اند جز شہید این نکتہ را

کو بخون خود خرید این نکتہ را

✓

آئے حرف شوق الخ یعنی حضور سرور کائنات۔ در مصرع ثانی اشارہ الیٰت بحدیث

الجماد دہبانیۃ الاسلام،

زنده رو، نخصت می شود از فردوس برین

و تقاضای حورالہستی

پیر روی گفت در گوشم که نغز!	شیشہ صبر و سکونم ریز ریز
آہ آں ایوان و آں کلخ بریں!	آں حدیث شوق و آن جذب یقین
یک ہجوم حور دیدم بردش!	بادل پُر خون رسیدم بردش
زنده رود کے صاحب سوز و مہرؤ!	بر لب شان زنده رود کے زندہ روؤ
یک و دم بامانیش بامانیش!	شور و غوغا از یسا رو از یسین

زنده رو

راہرو کو داند اسرار سفر ترسد از منزل ز رہزن بیشتر

عشق در ہجر و دصال آسودہ نیست
 بے جمال لایزال آسودہ نیست!
 ابتدا پیش بہتان افتادگی
 اہتا از دلہراں آزادگی!
 عشق بے پروا و ہر دم در حسیل
 در مکان و لامکان ابن اسبیل!

کیش ما مانند موج تیسزگام
 اختیار جاوہ و ترک مقام!

خوران بہشت

شیوہ ہاداری مشال روزگار
 یک نوالے خوش دیرنخ از مادر

غزل زندہ رود

آبے زبیدی ہخدا چہ می جوئی
 ز خود گر نختہ آشنا چہ می جوئی!

دگر بشخ گل آویز و آب دلم درکش
 پریدہ رنگ از باد صبا چه می جوئی؟
 دو قطره خون دل است آنچه شک من
 تو ای غزالِ حرم در خطا چه می جوئی؟
 عیار فقر ز سلطانی و جهانگیری است
 سریر جم بطلب بویا چه می جوئی!
 سراغ او ز خیا بان لاله می گیرند
 تو ای خون شدة ما ز ما چه می جوئی!
 نظر ز صحبت روشن لال میفزاید
 ز درد کم بصری تو تیا چه می جوئی!

قلند ریم و کرامات با جہاں بینی است
 ز مانگاہ طلب کیمیا چه می جوئی ✓

حضور ✓

گر چه جنت از تجلی ہائے اوست
 جاں نیا ساید بجز ز دیدار دوست
 ما ز اصل خویش تن در پرودہ ایم
 طایریم و آشیای گم کردہ ایم!
 علم اگر کج فطرت و بدگو ہر است
 پیش چشم ما حجابِ اکبر است

علم را مقصود اگر باشد نظر	می شود ہم جادہ و ہم را ہر
می نہد پیش تو از قشر وجود	تا تو پرسی چیت را ز این نمود
جادہ را ہموار سازد این چنین	شوق را بیدار سازد این چنین
درود و دلخ و تاب و تب بخشد ترا	گریہ ہاے نیم شب بخشد ترا
علم تفسیر بہان رنگ و بو	دیدہ و دل پرورش گیرد ازو
بر مقام جذب و شوق آرد ترا	باز چون جبریل بگذارد ترا!
عشق کس را کے بخلوت می برد	اوز چشم خویش غیرت می برد!

اول او ہم رنسیق و ہم طریق
 آخرا و راہ رنسن بے رفیق!

در گذشتم زان مہم جور و قصور	زورقی جاں با ختم در کبر نور!
عزق بودم در تماشاے جال	ہرز ماں در انقلاب و لایزال!
گم شدم اندر خمیہ کائنات	چوں رباب آمد چشم من حیا!

آنکہ ہر تارش رباب دیگرے ہر نوا از دیگرے خونیں ترے !
 ماہمہ یک دو دمان نار و نور آدم و ہر دمہ و جب ریل و حور !
 پیش جاں آئیے آویختند حیرتے را با بقیس آمیختند !
 صبح امروزے کہ نورش ظاہر است در حضورش دوش و فردا حاضر است !
 حق ہویدا باہمہ اسرار خوش بانگاہ من کند دیدار خوش !
 دیدنش افسردن بے کاستن دیدنش از قبر تن برخاستن !
 عبد و مولا در کین یک دگر ہر دو بے تاب انداز ذوق نظر !

زندگی ہر جا کہ باشد جستجو است !
 حل نشد ای نکتہ من صیدم کہ اوست !

حشق جاں را لذت دیدار داد باز با خم جرات گفتار داد
 لے دو عالم از تو بانور و نظر اند کے آن خاکدانے را بگر
 بندہ آزاد را ناسازگار برود از سنبل اونیش خار !

غالبا غرق اند در عیش و طرب	کارِ مخلو باں شمارِ روز و شب!
از طو کیت جهان تو خراب	تیرہ شب در آستین آفتاب!
دانشِ افزنگیاں غارت گری	دیر ما خیر شد از بے حیدری!
آنکہ گوید لاله بیچارہ ایست	فکرش از بے مرکزی آوارہ است!
چار مرگ اندر پے این دیر سیر	سود خوار و والی و ملا و پیر!

ایں چنین عالم کجا شایانِ تست
 آب و گل داغے کہ برد امانِ تست

ندائے جمال

کلبِ حق از نقشہاے خوب زشت	ہر چہ مارا سازگار آمد نوشت!
چیت بودن دانی لے مردنجیب؟	از جمالِ ذاتِ حق بردن نصیب!
آفریدن؛ جستجوے دلبرے!	وا نمودن خویش را برویگرے!

ایس ہمہ ہنگامہ ہاے بہت و بود
 بے جمال مانیا ید در وجود!
 زندگی ہم فانی و ہم باقی است
 این ہمہ خلّاتی و مشتاقی است!
 زنده؟ مشتاق شو خلّاق شو
 ہمچو ماگیرندہ آفاق شو!
 در شکن آزا کہ نماید سازگار
 از ضمیمہ خود دگر عالم بیاب!
 بندہ آزاد را آید گراں
 زیستن اندر جهان دیگران!
 ہر کہ اورا قوتِ تخلیق نیست
 پیش ماجز کافس و زندیق نیست!
 از جمال مانصیب خود نبرد
 ق از نخیل زندگانی بر نخورد

مرد حق! بزنده چون شمشیر باش

خود جهان خویش را تقدیر باش!

زنده رود

چیت آئینِ جانِ رنگ و بو جز کہ آبِ رفتہ می نماید بجا!

زندگانی را سہ تکرار نیست فطرت او خوگر تکرار نیست!
 زیر گردوں جمعیت اور انار دانت چوں ز پیا افتاد قومے بر سناست!

ملتے چوں مردم خمیہ سوز قبر
 چارہ او صیت غیہ از قبر و صبر!

زندگانی کے جمال

زندگانی نیست تکرارِ نفس اصل او از حق و قیوم است و بس!
 قرب جاں با آنکہ گفت انی قترہ! از حیات جاوداں بردن نصیب!
 فرد از توحید لاہوتی شود ملت از توحید جہوتی شود!
 بایزید و شبلی و بوذر از دست آستان را طفل و سنجر از دست!
 بے تجلی نیست آدم را شبستا جلوہ ما فرد و ملت را حیات!
 ہر دو از توحید می گیرد کمال زندگی این را جلال آن را جمال!

ایں سلیمانی است آن سلمانی است آن سراپا فتنہ و این سلطانی است!

آن کی را بسند این گرد و یکی

در جہاں با آن شیش با این بزی!

چیت ملت اے کہ گوئی لا الہ با ہزاراں چشم بودن یک نگہ!

اہل حق را حجت و دعوائے یکے است نیمہ ماے ماجدا، دلہا یکے است!

ذرہ ہا از یک نگاہی آفتاب یک نگہ شوتا شود حق بے حجاب!

یک نگاہی را بچشم کم مہیں از تجلی ہاے توحید است این!

ملتے چوں می شود توحید مست

قوت و جبروت می آید بدست!

روح ملت را وجود از انجمن روح ملت نیت محتاج بدن!

تا وجودش را نمود از صحبت است مرد چوں شیرازہ صحبت شکست!

مردوہ ہا از یک نگاہی زندہ شو بگذرا ز بے مرکزی پایست نگرہ شو

وحدتِ افکار و کردار آفریں
 تماشوی اندر جہاں صاحبِ نگین!

زندہ رود

من کیم؟ تو کیستی؟ عالم کجاست؟
 در میانِ ماو تو دوری چرست؟
 من چرا اور بندِ تقدیرم بگوے
 تو نمیری من چرا میسر م بگوے!

ندائے جمال

بودہ اندر جہاں چار سو
 ہر کہ گنجد اندر و میسر درد
 زندگی خواہی خودی را پیش کن
 چار سو را غرق اندر خویش کن
 باز بینی من کیم تو کیستی
 در جہاں چوں مردی و چوں زستی

زندہ رود

پوششِ این مردِ نادان در پذیرِ پرده رازِ چہرہٴ تقدیرِ گیر
 انقلابِ روس و الماں دیدہ ام شور ورجانِ مسال دیدہ ام
 دیدہ ام تدبیرِ ہائے غرب و شرق و انما تقدیرِ ہائے غرب و شرق!

× اقادنِ تحسلی جلال

ناگہاں دیدم جہانِ خویش را آں زمین و آسمانِ خویش را
 غرق در نورِ شفقِ گوں دیدمش مسخ مانندِ طبرخون دیدمش!
 زان تحسلی ہا کہ در جانم شکست چوں کلیم اللہ فتادم جلوہ مست!
 نورِ او ہر پر دگی را وانمود تاب گفت رازِ زبانِ من ربود!

از ضمیرِ عالم بے چند و چون

یک نولے سوزناک آمد بروں

”بگذرا ز خاور و افسونی افزنگ مشو
 کہ نیز ز دجوسے ایں ہمہ دیرینہ و نو
 آں نگینے کہ تو با اہر منساں باختہ
 ہم بجز بیلِ امینے نتواں کردگرو!
 زندگی انجمن آرا و نگہدارِ خود است
 لے کہ در قافلہ بے ہمہ شو با ہمہ برو!
 تو فروزندہ ترا ز ہر منسیر آمدہ
 آپنخاں ز می کہ بہر ذرہ رسانی پر تو!
 چوں پر کاہ کہ در رہگذر باد افتاد
 رفت اسکن در و دارا و قباد و خسرو!
 از تنک جامی تو میسکہ رسوا گردید
 شیشہ گیر و حکیمانہ بیاشام و برو! ✓

خطاب بہ جاوید

سخن بہ نژاد نو

خطاب بہ جاوید

(سنخنے بہ ترا دنوا)

این سخن آراستن بے حاصل است
 بر نیاید آنچه در قفسِ دل است!
 گر چه من صد زکمتہ گفتم بے حجاب
 نکتہ دارم کہ نماید در کتاب!
 اگر بگویم می شود چھپیدہ تر
 حرفِ صوت اور اکسند پوشیدہ تر

سوزِ اورا از نگاہِ من بگیری

یا ز آو صبحِ گاہِ من بگیری!

مادرت در سَنخستیں باتو داد
 غنچہ تو از نسیم او کشاد!
 از نسیم او ترا این رنگ و بوت
 اے متاعِ ما بہا سے تو از دست!

دولت جاوید ازو اندوختی از لب او لاله آموختی !

اے پسر! ذوقِ نگہ از من بگیر سوختن در لاله از من بگیر!

لالہ گوئی؟ بگو از روے جاں تا ز اندام تو آید بوے جاں

مہر و مہ گرد و ز سوزِ لاله دیدہ ام این سوز را در کوه و کد!

این دو حرفِ لاله گفتار نیست لاله جز تیغِ بے زہار نیست!

زیستن با سوزِ او قہاری است

لالہ ضرب است ضربِ کاری است!

مومن و پیش کساں بستنِ نطق! مومن و غداری و فتنہ و نفاق!

با پیشینے دین و ملت را فروخت ہم متاعِ خانہ و ہم خانہ سوخت!

لالہ اندر نمازش بود و نیست ناز با اندر نیازش بود و نیست!

نور در صوم و صلواتِ او نماند جلوة در کائناتِ او نماند!

آنکہ بود اسد اورا ساز و برگِ فتنہ او حبِ مال و ترسِ مرگ!

رفت از دواستی و ذوق و سرور	دین او اندر کتاب و او بگور!
صحبتش با عصر حاضر در گرفت	حرف دین را از دو پیغمبر گرفت
آں زایراں بود و این ہندی نژاد	آں نوح بیگانہ و این از جہاد!
تا جہاد و حج نماںد از واجبہا	رفت جاں از پیکرِ صوم و صلوات!
روح چوں رفت از صلوات و از صیام	فردنا ہموار و ملت بے نظام!
سینہ ہا از گرمیِ قہر آں تہی	از چین مرداں چہ امید بہی!

از خودی مردِ مسلمان در گذشت

اے خضر دستے کہ آب از سر گذشت!

سجدہ کزوے زمین لرزیدہ است	بر مرداش مہر و مرگ ویدہ است
سنگ اگر گیرد نشان آں سجود	در ہوا آشفستہ گردو ہم چو دود!
این زماں جز سر بزیری ہیچ نیست	اندرو جہر ضعف پیری ہیچ نیست!
آں شکوہ ربّی الالے کجاست	این گناہ اوست یا تقصیر است

ہر کے بر جادۂ خودتندرو ناقہ مابے زمام و ہرزہ دو!

صاحبِ قرآن بے ذوقِ طلب

العجب ثم العجب ثم العجب!

گر خدا سازد ترا صاحبِ نظر روزگارے را کمی آید مگر!

عقل مابے باک و دل مابے گداز چشم مابے شرم و غرق اندر مجاز!

علم و فن، دین و سیاست عقل و دل زوج زوج اندر طوافِ آب و گل!

آسیا آں مرز و بوم آفتاب غیر ہیں، از خویشتن اندر حجاب!

قلب ادبے وارداتِ کونو حاصلش را کس نگیسے باد و جوا!

روزگار کش اندریں دیرینہ دیر ساکن و بیخ بستہ بے ذوقِ سیر!

صیدِ تلیان و نچھیرِ ملوک آہوے اندیشہ اولنگ و لوک!

عقل و دین و دانش و ناموس و ننگ بستہ فتر اکِ رُو این فرنگ!

تا ختم بر عشا لِم افکار او بر در دیدم پردہ اسرار او!

در میان سینہ دلِ نعلِ کرده ام

تا جہانش را در گوں کرده ام! ✓

من بطبعِ عصرِ خود گفتم دو حرف کرده ام بحسبِین را اندر دو ظرف!

حرفِ پچاپچ و حرفِ نیش دار تا کنم عسل و دلِ مرداں تنکار!

حرفِ تہ دارے باندا زونگ ناله مستانه از تار چنگ!

اصلِ این از ذکر و اصلِ آن ز فکر اے تو باد او ارشِ این فکر و ذکر!

آبجویم از دو بحرِ اصلِ من است فصلِ من فصلِ است ہم وصلِ من است!

تا مزاجِ عصرِ من دیگر فتاد

طبعِ من ہنگامہ دیگر نہاد!

نوجوانانِ تشنہ لب، خالی ایام شستہ رو تا ریکہ جانِ روشنِ دماغ!

کم نگاہ و بے یقین و نا امید چشمِ شاں اندر جہاں چیزے ندید!

ناکساں منکر ز خود مومنِ بفسیر خشت بند از خاکِ شاں معارِ دیر!

کتب از مقصود خویش آگاہ نیست	تا بجنب اندروش راه نیست!
نورِ فطرت رازِ جانها پاکِ شست	یک گلِ رعنا ز شاخِ او زست!
خشت را معماریِ ماکج می نهد	خوے بط با بچہ بشاہیں دہد!
علم تا سوزے نیگرو از حیثیات	دل نیگرو لذتے از واردات!
علم جز شرحِ مقامات تو نیست	علم جز تفسیرِ آیات تو نیست!
سوختن می باید اندر نارِ حس	تا بدانی نقرہ خود را ز سن!

علم حق اول جو اس آخر حضور

آخر اومی ننگبند در شعور!

صد کتاب آموزی از اہل ہنر	خوشتر آن در سے کہ گیری از نظر
ہر کے زان می کہ ریزد از نظر	مست می گردد باندا ز دگر
از دم بادِ سحر مہر و چراغ	لالہ زان بادِ سحر سے دریاغ
کم خور و کم خواب و کم گفتارِ باش	گردِ خود گردندہ چوں پر کارِ باش

منکر خود نزد من کافر تر است!	منکر حق نزد ما کافر است
این 'عجول' و 'ہم' 'طلوم' و 'ہم' 'جہول'!	آں با منکار وجود آمد 'عجول'،
پاک شواز خوف سلطان و اسپر	شیدۂ اخلاص را محکم بگیر
قصد و فقر و غنا از کف مدہ	عدل در قہر و رضا از کف مدہ
جز بقلب خویش قندیلے مجو	حکم و شواراست؟ تا ویلے مجو
حفظ تن با ضبط نفس اندر شباب	حفظ جاں با ذکر و فکر بے حساب
جز بحفظ جان و تن ناید بدست	حاکمی در عالم بالا و پست
گر نگہ بر آشیاں داری میسر	لذت سیراست مقصود سفر
سیر آدم را مقام آمد حرام!	ماہ گرد و تا شود صاحب مقام
آشیاں با فطرت او ساز نیست	زندگی جز لذت پرواز نیست

رزق فراغ و کرگس اندر خاک گور

رزق بازاں در سواد ماہ و ہور

خُلوٰت و جلوت تماشاے جمال!	سُترِ دینِ صدقِ مقالِ اکلِ حلال
دلِ بحقِ بر بندوبے و سواں نہی!	ور رہِ دینِ سختِ چوں الماسِ نہی
داستانے از منظرِ گویمت	سُترے از امرارِ دینِ برگویمت
پادشاہے با مقامِ بایزید	اندر اخلاصِ عملِ فرید
سخت کش چوں صاحبِ محمدِ درستیٰ	پیشِ او ایسے چوں فرزندِ عزیز
با وفا بے عیب، پاک اندر سب	سبزہ رنگے از سنجیدانِ عرب
چیت جز قرآن و شمشیرِ و فوس؟	مرد مومن را عزیز لے نکتہ رس
کوہ و روے آہوارِ نفعے چو باد	من چہ گویم وصفِ آں خیرِ الجیاد
تند بادے طایفِ کوہ و کمر!	روزِ عجبِ اندِ نظرِ آمادہ تر
سنگ از ضربِ سُمِ او ریز ریز	دزدنگِ اوست سنہ ہاے رستیٰ

منظر کے از سلاطینِ گجرات، پسرِ سلطانِ محمود کہ مسلمانانِ ہند اورا بیگزہ، ہی خوانند

خیر الجیاد۔ اسب اصل و سنجیب

روزے آن حیوان چوانسان ارجند
 گشت از در و شکم زار و نثرند
 کرد بیطائے علاجش از شراب
 اسب شہ را وارہاند از پیچ و تاب
 شاہ حق بین دیگر آن کیراں نحو است
 شرح تقوسے از طریق ماجداست
 اے ترا بخشد خدا قلب و جگر

طاعت مرد مسلمانے نگر!

دیں سراپا سوختن اندر طلب
 انتہائش عشق و آغازش ادب!
 آبروے گل ز رنگ و بوے اوست
 بے ادبے رنگ و بوے آبروست!
 نوجوانے را چو بسیم بے ادب
 روزمن تاریک می گردد چو شب
 تاب تب در سینہ انسزاید مرا
 یاد عہد مصطفیٰ آید مرا!
 از زمان خود پشیمان می شوم
 در سفر نرفته پنهان می شوم!
 ستر زن یا زوج یا خاک لحد
 ستر مردان حفظ خویش از یارید
 حرف بد را بر لب آوردن خطا
 کافر و مومن ہمہ خلق خداست!

آدمیت احترام آدمی باخبر شو از مقام آدمی!
 آدمی از ربط و ضبط تن بہ تن بر طریق دوستی گامے بزن!
 بندہ عشق از خدا گیرد طریق می شود بر کافر و مومن شفیق!
 کفر و دین را گیرد در پہناے دل دل اگر بجزیزد از دل، ولے دل!

گر چه دل زندانی آب و گل است

ایں ہمہ آفاق آفاق دل است!

گر چه باشی از خداوندانِ دہ فقر را از کف مدہ، از کف مدہ
 سوزِ او خواہی در جان تو بہت ایں کہن مے از نیاگانِ تو بہت!
 در جہاں جز در دلِ ساماںِ مخوا نعمت از حق خواہ و از سلطانِ مخوا!
 اے با مرد حق اندیش و بصیر می شود از کثرتِ نعمتِ ضریر!
 کثرتِ نعمت گداز از دل برد نازی آرد نیسا از دل برد!

سابلہ اندر جہاں گردیدہ ام نم بحشیم منعمساں کم دیدہ ام!

من فدلے آنکہ درویشانہ زلیت

ولے آن کو از خرابیگار زلیت |

در مسلماناں مجو آں ذوق و شوق آں قعیں آن نگے بو آں ذوق و شوق!

عالماں از علمت آں بے نیانہ صوفیاں در تہہ گرگ و مودر از!

گرچہ اندر خانقاہاں تلے و ہوت کو جو انفرے کہ صہبا در کدوست!

ہم مسلمانانہ انہ رنگی مآب چشمہ کوثر بھویند از سراب!

بے خبر از ستر دین اندایں ہم اہل کیں اندا اہل کیں اندایں ہم!

خیر و خوبی بر خواص آمد حرام دیدہ ام صدق و صفارا در عوام

اہل دین را باز داں از اہل کیں ہم نشین حق بھو با اولنشین،

کرگساں را رسم و آئین دیگر است

سطوت پرواز شاہیں دیگر است!

مرد حق از آسمان افتد چو برق	همیزم او شهر و دشت غرب و مشرق
ماه نوز اندر خط سلام کائنات	او شریک است تمام کائنات
او کلیم و او مسیح و او خلیل	او محمد او کتاب او جبرئیل!
آفتاب کائنات اهل دل	از شعاع او حیات اهل دل
اول اندر نار خود سوزد ترا	باز سلطانی بیا موزد ترا
ماه همه با سوز او صاحب دلم	در نه نقش باطل آب و کلیم
ترسم این عصر که تو زادی در دل	در بدن غرق است و کم داند زجا!
چون بدن از قحط جان ارزان شود	مرد حق در خوشی تن پنهان شود!
در نیاید جستجو آن مرد را	گر چه بسند رو برو آن مرد را!
تو مگر ذوق طلب از کف ده	گر چه در کار تو افتد صد گره!
گر نیابی صحبت مرد خمیر	از اب وجد آنچه من دارم بگیر!
پیر روحی را رفیق راه ساز	تا خدا بخشد ترا سوز و گداز

زانکہ روی مغز را داند ز پوست
 پائے او محکم فقد در کعبے دولت
 شرح او کردند و او را کس ندید
 معنی او چوں غزال از ما رسید
 رقص تن از حرف او آموختند
 چشم را از رقص جاں برداشتند
 رقص تن در گردش آرد خاک را
 رقص جاں بر ہم زند افلاک را
 علم و حکم از رقص جاں آید بدست
 ہم زمیں ہم آسماں آید بدست
 فردا زوے صاحب جذب کلیم
 تبت ازوے وارث ملک عظیم
 رقص جاں آموختن کارے بود
 غیر حق را سوختن کارے بود
 تا زنا بر حرص و غم سوزد جگر
 جاں بر رقص اندر نیاید اسے پسر
 ضعف ایمان است و لگیری است غم
 نوجوانا! نیمہ پیری است غم
 می شناسی؟ حرص فقر حاضر است
 من غلام آنکہ بر خود قاہر است

نیمہ پیری تلخ بحديث مشهور الهم نصف الهرم
 فقر حاضر تلخ بحديث مشهور ایاکم والطعم، فانه الفقر الحاضر

اے مرا تسکین جانِ ناشکیب تو اگر از رقصِ جاں گیری نصیب

سہر دینِ مصطفیٰ گویم ترا

ہم بقبرِ اندر دعا گویم ترا!

غلط نامہ

صفحہ	نمبر شعر	غلط	صحیح
۱۴	شعر ۲ مصرع ثانی	بینی	دین
۲۲	شعر ۳ مصرع اول	فطرت	مطرب
۱۸۱	شعر ۲ مصرع اول	اے	ایں
۱۸۵	شعر ۵ مصرع اول	مرد	مرد
۲۰۱	شعر ۹ مصرع ثانی	قصر	فقر
۲۰۳	شعر ۳ مصرع ثانی	قافلہ	قافلہ
۲۳۵	شعر ۹ مصرع اول	بسجود	سجود

فرہنگ

صفحہ	سطر	الفاظ و معنی	صفحہ	سطر	الفاظ و معنی
۱	۱	برگ - سامان -	۱	۱	جہاں ہفت رنگ - رنگارنگی دنیا
		ساز کردن - سامان سفر تیار کرنا۔			بدلتی دنیا۔
		کراں - انتہا - کنارہ۔			چنگ - ایک مشہو باجا۔ راگ مالا
		بے کراں - بے کنارہ۔			ہم نفس - رفیق - ہم کلام
		افلاک - فلک کی جمع - آسمان			داراے دل - دل کو بچانے والا
		دیر یاز - دیرپا - بہت بڑی۔			پسندیدہ۔
		صید - وہ جانور جس کا شکار کریں			کہ - گاہ کا مخفف ہے سوکھی مٹی ہونی
		شکار گاہ۔			گھاس۔
		صیاد - شکاری۔			چہر - آفتاب
		ایسر - قیدی			کر - بہرا
		زار نالیدن - بے قراری سے رونے			آخر - ستارہ
		صدوا - آواز			فضا - زمین کی کشادگی - کشادگی
		چار شہ - چار جانب، شمال، جنوب،			کاروان - قافلو
		شرق، مغرب			

۱۰	۱	کاخ - محل - بلند عمارت -	۳	۲
		رم - رفقار	۴	"
۱۱	.	سیارہ - حرکت کرنے والا ستارہ یہ سات ہیں۔ چاند عطارہ - زہرہ سورج - مریخ - مشتری - زحل	"	"
		ایلا - مگر	"	"
		رفت و بود - یعنی دنیا تھی اب ختم ہو گئی -	"	"
"	"	ایام - زمانہ - یوم کی جمع یوم کے معنی دن -	۵	"
۱	۳	ایام نیست - فانی زمانہ	۶	"
		یہ نیمروز - دوپہر - یہاں کمال عروج	"	"
۳	"	مراد ہے - شام سے مراد زوال ہے	۷	"
۴	"	رواں - روح - جان	۸	"
۵	"	صوت - آواز	۹	"
۶	"	نوبت - دقت	۱۰	"
۷	"	لائزال - زائل نہ ہونے والی -	۱۱	"
۸	"	ہمیشہ رہنے والی -	"	"
۹	"	مرور - گزر جانا -	"	"
۱۰	"		"	"
۱۱	"		"	"

اسمہ تسخیر - و سَفَّ لَكَ رَاغ - اللہ تعالیٰ نے تمہارے تسخیر کیا۔ (جلد کائنات) عَلَمُ السَّمَاءِ - (نام سکھایا) سے مراد آیت عَلَمُ آدَمَ قَرَأَ السَّمَاءَ كُلَّهَا ہے۔ اللہ تعالیٰ نے فرشتوں کے مقابلہ میں آدم علیہ السلام کو علم سکھا کر نیابت کیلئے ان پر فوقیت دی تھی۔

صہبا - انگوری شراب - آذَنُ عَوْفِي - تم مجھ سے ناگو - اَبْتَجِبَ میں تمہیں دوں گا۔

زیاں - نقصان - خرچ متاع - سامان تجارت - گھر کا آبا۔

عصر - زمانہ شورہ زار - ناقص زمین - بنجر زمین

سازگار - موافق - لائق بے حاصل - بے فائدہ

مہمی - مہستی شہستان - رات میں رہنے کا مقام باک - خوف -

۱۰	۲	۱۲	۳	رواق - مکان کا برآمدہ - چھج
۱۱	"	۱	۴	قدسی - فرشتہ -
		۲	۰	عود - اگر - خوشبودار لکڑی
		۴	"	ہیزم - جلانے کی لکڑی
		۳	"	دود - دھواں -
۱۲	"	۲	۰	تغافل - جان بوجھ کر غفلت کرنا
		۵	"	کور - اندھا
		۶	"	اسرار - سر کی جمع - راز
۱	۵	۷	"	نخل - درخت
۵	"	"	"	برگ - پتا -
۶	"	"	"	یر - پھل
۸	"	"	"	باد سحر - صبح کی ہوا جو نہایت خوفناک
۹	"	"	"	ہوتی ہے جس سے پھول شگفتہ ہوتے ہیں
"	"	۸	"	جذب - کشش - جذب اندرونی
"	"	"	"	دلی کشش -
۱۰	"	۹	"	کاشانہ - وہ مکان جس کے روشنائی
۱۱	"	"	"	میں شیشہ لگا ہوا ہو - کاش یعنی شیشہ
۱۲	"	"	"	قلب - دل
		"	"	لاینام - نہیں سونے والا - بیدار

افکار - فکر کی جمع
سامری - قصبہ سامرہ کا ایک شخص
جو پچھڑا بنا کر موسیٰ علیہ السلام کی قوم
کو گمراہ کیا تھا -

روح القدس - جبرئیل علیہ السلام
تحتی - نور - روشنی - نور خدا جو کوہ
طور پر موسیٰ علیہ السلام پر ظاہر ہوا تھا
لکد کوب - لات مارنا - روڈنا

مہجوری - جدائی -
انی قویٹ - میں نزدیک ہوں
جہات - جہت کی جمع
تریا - پروین کے چھ ستارے -

فرغ - روشنی
جاوداں - ہمیشہ - دایم
شرار - چنگاری -
نزاع - کشاکش

آفاق - آسمان کے کنارے - عالم
آنیم - آنی ہستم - آن یعنی وقت
لمحہ - آنی جس کی زندگی ایک لمحہ کی ہو

۵	۸	جادو۔ راہ راست	۱	۰
۸	۸	قعر۔ گہرائی سمندر کوزوں وغیرہ کی	۳	۰
		رم۔ دوڑ۔ رفتار	۴	۰
		شرف۔ گہرا۔ عمیق	۵	۰
۱۰	۹	نخستین۔ پہلا	۳	۷
۱	۹	آفرینش۔ پیدائش	۲	۰
۴	۹	خوام۔ نازک چال	۸	۰
۵	۹	زر بفت۔ سونے اور چاندی کے	۹	۰
		تاروں اور سوت سے بنا ہوا کپڑا		
		طناب۔ خیمہ کی رسی		
		آبِ حیات۔ مٹی کا پانی ندی	۲	۸
		سحاب۔ ابر		
		سرود۔ گانا۔ چھیانا	۳	۰
		طائر۔ پرند		
		مرغزار۔ سبزہ زار۔ مرغ ایک قسم		
		کا سبزہ ہے۔		
		طیلان۔ ادڑھی جس کو علماء	۴	۰
		اور مشائخین کندھے پر ڈال لیتے ہیں		
		پیکر۔ جسم		
	۱۰			
		اعماق۔ گہرا۔ عمیق کی جمع		
		الوند۔ ہدان کے قریب ایک بہت		
		بلند پہاڑ ہے۔		
		مضمحل بست۔ فنا ہونے والا		
		ضمیر۔ دل۔		
		سیار۔ سیر کرنے والا۔ تیز چلنے والا		
		لوح۔ تختی		
		ششخون۔ رات کو پوشیدہ دھاوا کر کے		
		دشمن کی فوج کو قتل کرنا۔		
		لا مکان۔ جس کا مکان نہ ہو		
		مراد اللہ تعالیٰ		
		دلیل۔ رہنما		
		رباط۔ سڑے۔ مسافر خانہ		
		پر نییاں۔ پھولدار ریشمی کپڑا		
		گبود۔ نیلا		
		جہمیاز۔ کیلا جو سواروں کے موڑ لیا		
		پرائیٹری کے قریب لگا ہوتا ہے۔		
		کائنات۔ دنیا۔ موجودات		
		ملائگ۔ فرشتے ملک کی جمع		

۱	۱۳	کوکب - ستارہ	۵	۱۰
۲	"	سیل - سیلاب	۶	"
۳	"	محرم - رازدار	۵	۱۱
	"	مذاب - پگھلا ہوا	۶	"
۲	"	چشمہ سار - چشمہ - سار بمعنی ظرف	۱۰	"
"	"	رقص - ناچنا	۳	۱۲
۵	"	عثمان - عین کی ایک مشہور بندرگاہ	۶	"
۱۱	"	طلول - رنجیدہ	۷	"
	"	فرعون - موسیٰ علیہ السلام کے زمانہ	"	"
	"	میں مصر کا ایک بڑا سرکش بادشاہ تھا	"	"
	"	نور حبیب موسیٰ - موسیٰ علیہ السلام	"	"
	"	کا معجزہ - گریبان میں ہاتھ ڈالنے	"	"
۱۲	"	کے بعد وہ ہاتھ منور ہو جاتا تھا -	"	"
۱	۱۴	عمران - موسیٰ علیہ السلام کے والد کا نام	"	"
۲	"	د - درندہ	۸	"
۹	"	شیر خدا - حضرت علی علیہ السلام	۹	"
	"	رستم دستان - رستم بن دستان	"	"
۲	۱۵	سنجاب - سنباب نامی جانور	۱	۱۳
		کی کھال کی پوستین	"	"
		تار شند - بے نوز ہو گیا - تارک ہو گیا		
		بالائے بام - چھت پر		
		رومی - جلال الدین رومی جن کی		
		شذی مشہور ہے -		
		طلعت - چہرہ - دیدار		
		شیب - بڑھا پایا		
		سرمدی - ابدی - دائمی -		
		روز الست - وہ دن کہ اللہ		
		تعالیٰ تمام ارواح سے مخاطب		
		ہو کر فرمایا تھا الست بوبکھو		
		ایک میں تمہارا پروردگار نہیں پوچھ		
		سب نے کہا تھا بلے (ہاں)		
		شاہد - گواہ		
		شعور - جاننا		
		حی - زندہ		
		عیار - چاندی سونے کا پرکھنا -		
		تولنے کا کاٹنا -		
		شست - مچلی ہٹکار کرنے کا		
		کاٹنا - گل - حجام کا استرا		

ابراہیم علیہ السلام کے زمانے میں تھا	۲	۱۸	مور۔ چیتھی	۸	۱۵
حرب۔ لڑائی	۶	"	طلخ۔ لڈی	"	"
انگور۔ چنگاری	۴	"	مرکب۔ سواری	۴	۱۶
برہان۔ دلیل۔ بیس۔ روشن	۵	"	شگت۔ اشک۔ آنسوؤں کا	۵	"
مرکب۔ سواری	۷	"	ہنا۔ رونا	"	"
راکب۔ سوار	"	"	دیر کہن۔ دنیا	۸	"
تاویل۔ کسی کلام کے ظاہر معنی سے چھوڑ کر مٹا کے ساتھ دوسرے معنی بیان کرنا	۹	"	شئون۔ شان کی جمع۔ شوکت	۹	"
سو۔ جانب مراد دنیہ	۱۰	"	حالت۔	"	"
بے سو۔ مقام فنائیت	"	"	مستیز نور حاصل کرنے والا	۱۲	"
گور۔ قبر	۱۱	"	جلوت۔ ظاہر۔ ظاہر کرنا۔	۱	۱۷
بانگ۔ آواز	۵	"	ضد غلوت	"	"
لوا۔ آواز	۱۲	"	طلسم۔ عجیب و غریب تماشا۔	۲	"
نغز۔ عمدہ۔ خوب	"	"	ڈراونی کھل جو خزانوں پر بنائی جاتی ہے	"	"
چغز۔ بیزک	"	"	ادیب۔ علم سکھانے والا۔ عالم	۳	"
پچاک۔ پیچ و خم	۱	۱۹	سریع السیر۔ تیز رفتار	۱۰	"
دید۔ بینائی۔ دیکھنا	۵	"	اعصاب۔ عصبہ کی جمع۔ پٹھے	۱۲	"
نمو۔ بالیدگی۔ بڑھنا	۲	۲۰	کشا۔ فتح کیا۔	۱	۱۸
محل۔ کجاوا۔ جودج	۴	"	کلمہ۔ کھوپری۔	۲	"
برتن متن۔ جسم ہی کی آرائش ت	"	"	نمرد۔ ایک بادشاہ کا نام ہے جو	"	"

۶	۲۰	سپر آسمان	۶	۲۰	طرح ہے۔ لِيَمِيعَ اللّٰهِ وَقَتٌ لَّا
۷	۲۱	خوگر دن۔ عادی ہونا	۷	۲۱	يَسْتَعِينُ فِيهِ مَلَكٌ مَّقْرَبٌ
۹	۲۲	فوق۔ اوپر	۹	۲۲	وَلَا تَنْبِيْ مُرْسَلٌ۔ ترجمہ: میرا اللہ
۱۰	۲۳	انباز۔ شریک۔ ساتھی	۱۰	۲۳	کے ساتھ ایک ایسا وقت گذرتا ہے
۲	۲۴	سیاب۔ پارہ	۲	۲۴	جس میں نہ کوئی مقرب فرشتہ میرے
۴	۲۵	غرق۔ ڈوبا ہوا	۴	۲۵	پاس آسکتا ہے اور نہ رسول۔
۵	۲۶	طلعت۔ رخ۔ دیدار	۵	۲۶	یعنی میں فنا فی اللہ ہو جاتا ہوں مجھے
۷	۲۷	لاجورد۔ ایک نیلے رنگ کا پتھر ہوتا ہے	۷	۲۷	دنیا و ما فیہا کی خبر نہیں ہوتی۔
۸	۲۸	رسمے۔ دوڑ۔ پرواز	۸	۲۸	عالم بے ہائے وہو۔ عالم فنایت
۹	۲۹	دمے۔ سانس۔ بات۔ فتر	۹	۲۹	کائنات رنگ و بوی۔ دنیا
۱۰	۳۰	قاصر۔ زور آور۔ غالب	۱۰	۳۰	سبک۔ ہلکا۔ کم وزن
۱	۳۱	ناطق۔ گویا	۱	۳۱	پر دگی۔ وہ چیز جو پردے میں ہو
۲	۳۲	صامت۔ خاموش	۲	۳۲	حجاب۔ پردہ
۳	۳۳	پنجیر۔ شکار کیا ہوا جانور۔	۳	۳۳	زہرہ۔ شہزادی۔ ستاروں کے نام ہیں
۵	۳۴	نشور۔ قیامت کے دن رب کا	۵	۳۴	کلیات۔ کلی کی جمع۔ تمام۔ جس کے
۶	۳۵	قبروں سے اٹھنا	۶	۳۵	مفہوم میں بہت سے افراد شامل ہوں
۷	۳۶	بند۔ قید	۷	۳۶	ابد۔ ہمیشگی۔ جس کی انتہا نہ ہو۔
۸	۳۷	اُم۔ ماں۔ اصل	۸	۳۷	ازل۔ ہمیشگی۔ جس کی ابتدا نہ ہو۔
۹	۳۸	لی مع اللہ۔ پوری حدیث اس	۹	۳۸	غزلسر۔ مطب۔ گویا

آشتی - دوستی - صلح	۶	۲۵	غزلسرائی - مطربی - گانا	۷	۲۲
سد - دیوار - بند - سد سکندری	۹	"	زند - وہ منکو جو شرعی باتوں کا عقل سے انکار کرے -	۸	"
دیوار چین جس کو سکندر نے مردم خاروں سے محفوظ رہنے کے لئے بنوائی تھی -			محتسب - وہ حاکم جو خلاف شرع کاموں کی ممانعت کرے -	۹	"
فلک قمر - آسمان اول	۱	۲۹	بادہ - شراب	"	"
لب جو - نہر کا کنارہ	۱	۳۰	سبو - ٹھلیا - گھڑا	"	"
مقام - اقامت - ٹھہرنا	۳	"	یکم - دریا	۱۱	"
پے سپر - پانمال - سفر کرنا	۶	"	معرکہ - میدان جنگ - لڑائی	"	"
جبل - پہاڑ	۲	۳۱	خس - کوڑا - گھاس	۱	۲۵
طائر - پرند	۳	"	قال و فر - شان و شوکت	۲	"
دو دمان - خاندان -	۷	"	دبدبہ - ڈھول کی آواز - مجازاً	۱	"
انقلاب - زمانے کا الٹ پلٹ	"	"	عظمت و شان	"	"
ازکف دادن - دیدینا - چھوڑ دینا	۹	"	قلندر - وہ فقیر جو پابند شرع نہ ہو	"	"
عمیق - گہرا	۷	۳۲	طنطنہ - ڈھول میں دو آوازیں	"	"
دیوسار - دیو کے مانند	۲	۳۳	ہوتی ہیں ایک بجم دوسری زیر بجم کو	"	"
منام - خواب گاہ - نیند	۳	"	دبدبہ اور زیر کو طنطنہ کہتے ہیں - مجازاً	"	"
تقبیل - چومنا - بوسہ دینا	۴	"	کروفر	"	"
نشراد - نسل -	۷	"	کلیکم - لقب موسیٰ علیہ السلام	"	"

چاہ باہل۔ شہر باہل جو عراق میں رہا	۷	۳۶	سواہ۔ سیاہی۔ آنکھ کی سیاہی	۷	۳۳
فزات کے کنارے آباد تھا اس کا کنواں			مار سفید۔ رداہ	۸	۰
جس میں ہاروت کو ہاروت کے قتل			قام۔ رنگ	۱۰	۰
کرنے کی وجہ نکلیا گیا ہے۔			فطرت پیارہ۔ چالاک فطرت	۲	۳۳
خاور۔ مشرق۔	۸	۰	طاق۔ کمان دار عمارت۔ محراب	۳	۰
بر۔ جسم	۰	۰	صداق۔ رونمائی	۰	۰
رستخیز۔ قیامت	۱۰	۰	کبریا۔ بزرگی۔ عظمت	۷	۰
رخت بستن۔ سامان سفر باندھنا	۱	۳۷	نال۔ پانسری	۸	۰
آذر۔ ابراہیم علیہ السلام کے والد	۰	۰	سنگ سن۔ سان۔ جس پر چاقو	۵	۳۵
کانام جو بہترین بت تراشا کرتا تھا			توار وغیرہ تیز کرتے ہیں۔		
خودگر۔ خود کو بنانے والا۔ خود کو			چشم باز کردن۔ آنکھ کھولنا۔	۶	۰
آراستہ کرنے والا۔			دیکھنا۔		
ملت۔ قوم۔ گردہ	۳	۰	خویش را بے پردہ دیدن۔ اپنے	۰	۰
دم در کشید۔ خاموش ہو گیا	۵	۰	آپ کو پہچاننا		
لالہ۔ کوئی قابل عبادت نہیں۔	۰	۰	یرات۔ حصہ۔ بخرہ	۷	۰
(خوذا لا اللہ کہیں)			صلوت۔ رحمت۔ بخشش	۰	۰
رہزہ۔ اشارہ۔ پوشیدہ بات	۰	۰	زہرہ۔ ایک حسین عورت جس پر	۷	۳۶
نہ تا۔ نور تا۔ اعداد پر زیادہ کرتے ہیں	۱	۳۸	ہاروت او ہاروت، فرشتے عاشق		
پلنگ۔ چیتے سے بڑا ایک دزدہ ہے	۱۲	۳۹	ہو گئے		

انگوٹھی۔			سنم۔ بت مجازاً مشوق	۲	۴۰
ساز۔ ستار۔ باجہ	۱۲	۴۲	حرم۔ خانہ کعبہ کی چار دیواری	۳	۶
زورق۔ چھوٹی کشتی	۴	۴۳	ناصواب۔ نادرت۔ خطا	۵	۸
سراب۔ وہ۔ بیت جو مسافر کو دہشت	"	"	تیرہ بخت۔ بد بخت	۹	۸
میں دوسرے پہنچنے پانی کی طرح دکھائی			برق بجلی۔ برق خوش۔ تجلی	۵	۴۱
دے۔			سروش۔ فرشتہ۔ جبریل علیہ السلام	۸	"
راتمی۔ امام فخر الدین رازی۔	۶	"	درگفتگو بستن۔ خاموش ہونا۔	۹	"
بہت بڑے عالم اور بزرگ تھے			نیرنگ۔ طلسم۔ جادو	۱۰	"
مفسر تفسیر بیضاوی۔			شہود۔ ظہور	"	"
امم۔ امت کی جمع۔ گروہ	۷	"	کوکب۔ ستارہ	۱	۴۲
کشت۔ کھیت	۸	"	کمر۔ کمر کوہ۔ ٹیلہ	۲	"
خیاباں۔ چمن۔ کیناری	"	"	فالوس خیال۔ وہ فالوس جس کے	۳	"
رباب۔ ایک باجہ کا نام	۶	۴۴	اندیشہ جلاتے ہیں اور اس کے اطراف		
سلبیل۔ بہشت میں ایک چٹان ہے	۹	"	تساویہ چسپان کرتے ہیں۔ اس		
ہو۔ وہ	۱	۴۵	کے گھومنے سے عجیب لطف حاصل		
خیاگر۔ گویا (کا نوالا)	۷	"	ہوتا ہے۔		
آذری۔ بت تراشی۔ منسوب بہ آذر	"	"	ذوفنون۔ وہ شخص جو کئی فن	۴	"
بت تراش والد حضرت ابراہیم			اور علم جانتا ہو۔		
چاویدہ۔ چڑیلوں کا چھانا۔	۸	"	زخمہ۔ مضراب۔ ستار بجانے کی	۱۲	"

مرد - مردہ	۸	۲۵	مردخ زار - نالائے پزند۔
مقام - خواب	۹	۲۶	زرقت - حکیم فیثا غورث کاشگارد
انبار گل - مٹی کا ڈھیر	۱۱	۲۷	آتش پرستوں کا پیشوا۔
عصر - زمانہ	۳	۲۸	اہرمن - مجوسی نیکی کے خدا کو
احرار - حرکی جمع - آزاد - شریف	۹	۲۹	یزدان اور ایرانی کے خدا کو اہرمن
ضربت - مار	۱۰	۳۰	کہتے تھے مراد دیو شیطان
کرار - حضرت علیؑ مراد ہیں۔ آپ	۱۱	۳۱	فرودیں - بہار کے ہینے کا نام
دشمن کی فوج پر بار بار حملہ فرماتے	۱۲	۳۲	دے - سرمانے ایک جیسے کا نام
تھے۔	۱۳	۳۳	زیلوں - بدتر - عاجز
مرم - مت بھاگ - دورست ہو	۱۴	۳۴	سینا - طرسینا - شام کے ایک پہاڑ
طواف - کسی چیز کے گرد گھومنا	۶	۳۵	کا نام جس پر موسیٰ علیہ السلام کو
بصیر - بینا	۷	۳۶	تھلی دکھائی دی تھی۔
رقاصہ - ناچنے والی	۲	۳۷	ید بیضا - روشن ہاتھ۔ موسیٰ علیہ
عشوہ - ناز - فریب	۳	۳۸	السلام کا مشہور معجزہ۔
حور جنات - جنت کی حور	۵	۳۹	تکبہ - اعتماد۔
بادیہ - جنگل	۱	۴۰	میشاق - وعدہ - روز میثاق روز
کاویدن - کھودنا	۳	۴۱	ازل جس میں تمام ارواح نے خدا
رستن - چھوٹا - رہا ہونا	۶	۴۲	کی رلوبیت کا اقرار کیا تھا
مغزوار - سبز زار۔	۱۱	۴۳	یزداں - مجوسیوں کے پاس نیکی

قبر ڈانبر	۴	۵۵	کا خدا اب خدا کے لئے مستقل ہے		
کہنشاں - باریک باریک ستاروں	۵		ارہ جو علیہ السلام کو کفار سے پیر کر دیا	۴	۵۲
کی لمبی لڑی جو آخر ہر سم برسات	-		کرم - کیزا، حضرت الیوب علیہ السلام	"	"
میں دکھائی دیتی ہے			کے جسم میں کیرے پڑ گئے تھے پھر وہ		
فصول - منتر - جادو	۴	۵۶	زبان سے افسد کا ٹکرا دا فرماتے تھے		
یخ - برف کے باریک باریک ریزے	۵		صلیب - عیسیٰ علیہ السلام کو سولی	"	"
جو جنگل یا پہاڑوں پر گرتے ہیں -			پر چڑھایا گیا تھا -		
پوز - بیٹا	۸		خیل - گروہ	۶	
پرستار - غلام - خدمتگار	۱۰		ضرب - مارنا	۸	۵۲
کین - دشمنی	۴	۵۷	چوب - لکڑی	۱۱	"
چنگیز - ترکان کا ایک کافر اور	۲		رسن - رسی	"	"
خاتم بادشاہ			مہ جہا نشا باش -	۲	۵۲
نگین - وزنی	۷		انجمن - مجلس - محفل	۴	"
دخمہ - آتش پرستوں کے مردوں کا	۸		ذیہ بیت خانہ - مندر	۷	"
تہ خانہ			کنشت - یہودیوں اور عیسائیوں	"	"
ناسوت - جسم	۹		کا عبادت خانہ		
لاہوت - روح	۷		جلوت - ظاہر کرنا - غلوت کا ضد	۸	"
بساط - فرش	۶	۵۸	طاسطانی روس کا مشہور مصلح	۲	۵۵
آبا - اب کی جمع - باپ	۷		حکیم -		

۵۸	۷	۶۰	۵	لالت و منات۔ خانہ کعبہ میں دو بڑے بت تھے۔	۱	لوزش۔ عذر۔ معذرت شمش۔ مذہب تخیل۔ کجور کا درخت۔
۵۹	۳	"	۶	قاطع۔ کاٹنے والا کلقت۔ موٹا۔ بد صورت	۲	انھم اعجاز مغل خاویہ وہ خالی درختوں کی پتھریں ہیں۔
	۶	"	"	مواخات۔ کسی کو بھائی بنانا۔ بھائی چارہ۔	۳	وفاق۔ مکان۔
	۷	"	۹	ابعمجی۔ نادان آدمی۔ ایرانی۔ گوہنگا۔	۴	تقی۔ بڑا پردہ بالیدہ۔ نشوونما پایا ہوا۔
	۸	"	۱۰	یزدنی۔ قبیلہ ایرانی عشرت۔ اولاد۔ عزیز	۵	دستبرد۔ مال لوٹ لینا۔ غلبہ دلیری۔
	۹	"	۶۳	سبحان بن وائل۔ عرب کا ایک مشہور فصیح و بلیغ	۶	ارجمند۔ صاحب مرتبہ فصیل۔ بوسید بستانی۔ جنید بغدادی
	۱۰	"	"	سنگ اسود۔ سنگ سیاہ جس پر ابراہیم علیہ السلام چڑھ کر قاز	۷	بایزید بستانی مشہور اولیائے کرام ہیں۔
	۱۱	"	۶۵	کعبہ کی دیواریں بنانے تھے اب خانہ کعبہ کے ایک کونے میں ہے	۸	سفال۔ ٹیکری ام الکتاب۔ قرآن مجید۔ سورہ فاتحہ
	۱۲	"	۶۶	ہبل۔ ایک بت کا نام جو زمانہ جاہلیت میں خانہ کعبہ میں رکھا ہوا تھا۔	۹	زندہ روو۔ اصفہان کی ایک بڑی ندی۔
	۱۳	"	۶۷		۱۰	شست۔ گل۔ پھلی پکڑنے کا کاٹنا۔

آیات۔ آن کی جمع۔ وقت۔ لمحہ	۱۱	۷۲	لرد۔ جنگی آدمی۔ نادان	۶	۶۷
زورق۔ چوٹی کشتی	۵	۷۲	کلوخ۔ ڈھیلا	۸	۷۰
نا خدا۔ ملاح۔ اہل میں ناؤ خدا تھا	۷	۷۰	حیف۔ افسوس	۱۱	۷۰
قلم۔ اٹھ	۸	۷۰	حر۔ آزاد۔ شریف	۲	۶۸
عبید۔ غلام	۱۰	۷۰	موش۔ چوہا	۶	۷۰
واردات۔ وہ کیفیات و حالات	۱	۷۲	مضرب۔ پوشیدہ	۵	۶۹
جو آدمی پر طاری ہو۔			اشترک۔ شرکت	۷	۷۰
برگ و بار۔ ساز و سامان	۷	۷۰	اساس۔ بنیاد	۸	۷۰
ہر کجا۔ ہر جگہ	۷	۷۰	شکیب۔ صبر	۷	۷۰
ارحام۔ رحم کی جمع۔ زہدان۔	۸	۷۰	زجاج۔ شیشہ۔ کاج	۸	۷۰
بچہ دان			لسل۔ زخمی۔ گھائل۔ زخمی ہو کر	۸	۷۱
سام۔ رستم کے دادا کا نام۔	۷	۷۰	ترپتا ہوا۔		
حام۔ نوح علیہ السلام کے فرزند	۷	۷۰	سخر۔ شکار کیا ہوا جانور	۷	۷۰
جن سے جمنی پیدا ہوئے۔			تاک۔ انگور کی بیل	۹	۷۰
مدار۔ گھومنے کی جگہ	۹	۷۰	تجدد۔ نیا کام کرنا	۳	۷۲
اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةٌ	۱۰	۷۰	زدودن۔ معقل کرنا	۷	۷۰
(قرآنی آیت) میں زمین پر اپنا ایک			تقویم۔ نجومیوں کی جنتری۔ زائچہ	۸	۷۰
نائب بناؤں والا ہوں۔			اعصار۔ عصر کی جمع۔ زمانہ	۹	۷۰
مداد۔ سیاہی	۱	۷۵	وہور۔ دہری کی جمع۔ زمانہ	۷	۷۰

آفاق۔ آسمان کے کنار۔ دنیا	۱۰	۷۷	خردہ خردہ۔ تھوڑا تھوڑا	۲	۷۵
خاتم۔ انگوٹھی	۱۲	۷۸	ثغور۔ ثغور کی جمع۔ سرحد	۱	۷۶
بہبود۔ بھلائی	۵	۷۸	نار۔ گرمی۔ آگ	۱۱	۷۷
مصاف۔ جمع مصف کی صفت	۷	۷۸	لوح۔ تختی	۷	۷۷
باندھنے کی جگہ مراد جنگ و میدان	۷	۷۸	مملکت۔ محل ہونیوالے۔	۱	۷۶
جنگ۔	۷	۷۸	پیدا ہونے والے۔	۱	۷۶
ناہمی۔ منع کرنیوالا	۸	۷۸	صورت۔ لستن۔ وجود میں آنا	۲	۷۷
امر۔ حکم کرنے والا	۷	۷۸	ارج۔ مرتبہ	۲	۷۷
ماسوا۔ جو کچھ کہ خدا کے سوا ہوا	۱۰	۷۸	قدسیت۔ پاکی	۵	۷۷
جرہ۔ دلیر۔ زبرد	۱	۷۹	رقیب۔ بگبیاں۔ ایک معشوق	۸	۷۷
صعوبہ۔ ممولا	۷	۷۹	کے دو عاشق	۷	۷۷
دستور۔ قانون۔ قاعدہ	۲	۷۹	عقیم۔ بانجھ	۱	۷۷
دوک۔ چرخے کا ٹکڑا	۲	۷۹	شوق۔ عشق	۲	۷۷
جمہور۔ جماعت۔ گروہ	۵	۷۹	لن تَرَانِي دتم مجھے نہیں دیکھ	۸	۷۷
صور۔ وہ چیز جس کو اسرافیل	۷	۷۹	سکتے، موسیٰ علیہ السلام نے خدا	۷	۷۷
علیہ السلام قیامت کے دن پھونکے	۷	۷۹	کو دیکھنے کی آرزو ظاہر کی تو اللہ	۷	۷۷
جس سے تمام مردے قبروں سے	۷	۷۹	تعالیٰ فرمایا لن ... الخ	۷	۷۷
کل آئیں گے۔	۷	۷۹	دقیق۔ باریک	۸	۷۷
حقہ باز۔ بازیگو۔ تھکار، عیار	۶	۷۹	عمیق۔ گہرا	۷	۷۷

گور عیش و آرام۔ قبر۔ چنگی گدھا	۱۰	۸۰	۱	۶	۷۹
طائف۔ طوبت کرنے والا۔	۱۶	۸۰	۷	۷	۷۹
باطن الارض۔ زمین کی اندر لپٹی چیزیں۔	۱	۸۱	۸	۸	۷۹
کاخ۔ محل	۳	۸۱	۹	۹	۷۹
تیشہ۔ کدال	۵	۸۱	۱۰	۱۰	۷۹
جمع۔ بھوک	۱۱	۸۱	۱۱	۱۱	۷۹
قعر۔ منطی	۱۱	۸۱	۱۲	۱۲	۷۹
رہبان۔ خدا سے ڈرنے والا۔	۸	۸۱	۱۳	۱۳	۷۹
عیسائیوں اور یہودیوں کا عابد	۱۱	۸۱	۱۴	۱۴	۷۹
صوت۔ آواز	۳	۸۲	۱۵	۱۵	۷۹
اوج۔ بلندی	۴	۸۲	۱۶	۱۶	۷۹
عازہ۔ ایشہ۔ منہ پر لپٹے کا پوڈر	۱۰	۸۲	۱۷	۱۷	۷۹
فروریں۔ بہار۔ بہار کا مہینہ	۱	۸۲	۱۸	۱۸	۷۹
برگ ریز۔ پتے گرانے والا۔	۵	۸۲	۱۹	۱۹	۷۹
خراں۔	۱۱	۸۲	۲۰	۲۰	۷۹
راغ۔ سبزہ زار	۱۱	۸۲	۲۱	۲۱	۷۹
یلعغار۔ دشمن کی فوج پر چالاک	۱	۸۳	۲۲	۲۲	۷۹
دھاوا کرنا۔	۱	۸۳	۲۳	۲۳	۷۹
			۲۴	۲۴	۷۹
			۲۵	۲۵	۷۹
			۲۶	۲۶	۷۹
			۲۷	۲۷	۷۹
			۲۸	۲۸	۷۹
			۲۹	۲۹	۷۹
			۳۰	۳۰	۷۹
			۳۱	۳۱	۷۹
			۳۲	۳۲	۷۹
			۳۳	۳۳	۷۹
			۳۴	۳۴	۷۹
			۳۵	۳۵	۷۹
			۳۶	۳۶	۷۹
			۳۷	۳۷	۷۹
			۳۸	۳۸	۷۹
			۳۹	۳۹	۷۹
			۴۰	۴۰	۷۹
			۴۱	۴۱	۷۹
			۴۲	۴۲	۷۹
			۴۳	۴۳	۷۹
			۴۴	۴۴	۷۹
			۴۵	۴۵	۷۹
			۴۶	۴۶	۷۹
			۴۷	۴۷	۷۹
			۴۸	۴۸	۷۹
			۴۹	۴۹	۷۹
			۵۰	۵۰	۷۹

۶	۸۶	واژوں۔ اٹا	۲	۸۳
بکر۔ بے شل۔ جس کا مثل پہلے۔ ہوا ہو۔		اعماق۔ عمیق کی جمع۔ گہرا	۳	"
نوی۔ تازہ۔ نئے	۱۱	طاغوت۔ ایک بت کا نام ہے	۷	"
الاسلام جَاءَ غَرِيبٌ۔ اسلام غریب آیا ہے۔		شطان شکر۔ عجیب	۷	۸۳
ایاغ۔ پیالہ	۶	روح الامین۔ جبرئیل علیہ السلام	"	"
دُرد۔ تلپٹ	"	کلم نگاہ۔ دور بین کا سند	۱۰	"
قیصر۔ روم کے بادشاہ کا لقب	۷	کور ذوق۔ ذوق کا اندھا۔	"	"
کسری۔ نوشیروان اور فارس کے بادشاہوں کا لقب	"	جس کو ذوق ہی نہ ہو۔	"	"
پر داختی۔ نوٹے خانی کیا	۱۱	ہرزہ گرد۔ بہبودہ مار سے مارے	"	"
خداوندان۔ خداوندان باطل	۸	پھرنے والا	"	"
لا سے لا الہ کالائے اور الا	"	فی سبیل اللہ۔ اللہ کے راستے میں	۲	۸۵
سے الا اللہ	"	سرنگوں۔ عاجز۔ ذلیل	۶	"
ترک۔ چھوڑ دینا	۲	بیضا۔ روشن	۷	"
ضیغم۔ شیر	۵	غزال۔ بہن	"	"
لن تنالوا الخ تم کی نہیں پاؤ گے	۱۲	مستیر۔ نور حاصل کرنے والا	۸	"
یہاں تک کہ تم خرچ کرو۔		کَلْ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ۔ ہر روز وہ ایک دوسری حالت میں ہوتا ہے۔	۱۳	"
رہا۔ سود۔	۱			۹۰

۲	۹۷	چنگ - پنچہ	۲	۹۰
۵	"	ہالک - ہلاک کرنیوالا	۴	"
۹	"	رایت - جھنڈا	۵	"
		قریہ - گاؤں	"	"
۳	۹۸	مائدہ - دسترخوان	۶	"
۴	"	دودھ - خاندان	۷	"
		کنفس - واحدہ مثل ایک جان کے	"	"
		کامن - خال گو - نجی	۸	"
		پاپا - روم کا بہت بڑا راہب	"	"
۸	"	بکم وزیر - موٹی اور باریک آواز	۵	۹۱
۱۰	"	فتاک - شکار بند	۷	۹۲
۱۱	"	ناقد - ادنیٰ	۱۰	"
۱	۹۹	موسیٰ کلیم اللہ کیلئے دریائے نیل	۱	۹۳
		میں راستہ بن گیا تھا وہ پار ہو گئے		
		فرعون کا لشکر جب اس راستہ		
		پر آیا غرق ہو گیا -		
۲	"	عقیم - بانجھ	۶	"
۵	"	نقل - نمکین چیزیں کباب وغیرہ	۱۱	"
"	"	ندیم - ہنشین - محفل شرب کا ساتھی	"	"
۷	"	حجاب - پردہ		
۵	"	عروق - عرق کی جمع - رگ - ریش		
۹	"	ذبیح اللہ سے مراد حضرت اسماعیل		
		علیہ السلام ہیں -		
۳	۹۸	مخلب - پنچہ		
۴	"	مازراع البصر - آنکھوں نے کچی		
		ہنسی کی - معراج میں آنحضرت صلی		
		اللہ علیہ وسلم نے اللہ تعالیٰ کو اچھی		
		طرح دیکھ لیا -		
۸	"	رزم - لڑائی		
۱۰	"	یرنا - جوان		
۱۱	"	وثاق - بند - قید - مکان		
۱	۹۹	الحذر - خوف - اندیش		
		خنک - ٹھنڈا - اچھا		
		اثر - نشان		
۲	"	جادہ - گدھڑی		
۵	"	شاطر - شطرنج باز - چالاک		
"	"	سواد - اطراف شہر		
۷	"	میخ - ابرسیاہ		

۷	۱۰۳	۷	۹۹	ماغ - ابر - کہر	۷	۹۹
۲	۱۰۵	۹	"	بعل مردوخ وغیرہ تو کے نام میں	۹	"
۴	"	۲	۱۰۰	سحاب - ابر	۲	۱۰۰
۶	"	۳	"	قلزم - مکہ اور مصر کے درمیان	۳	"
۱۱	"			ایک شہر کا نام اس کے کنارے		
۱۲	"			جو سمندر ہے اس کو بھی بحر قلزم		
۴	۱۰۶			کہتے ہیں -		
۱۱	"	۵	"	دریا کے قیر - گہرا سمندر جس کا	۵	"
				پانی سیاہ دکھائی دے بحر اسود		
		۵	۱۰۱	الہ الوصل - ملانے والا خرا	۵	۱۰۱
				رب الفرق - جدائی ڈالنے والا		
۷	۱۰۷			خدا -		
۴	۱۰۸			مردوخ - ایک بت کا نام ہے	۴	
"	"	۹	"	بعل	۹	"
۵	"	۱	۱۰۲	نیلی تنق - نیلا پردہ - آسمان	۱	۱۰۲
		۴	"	پت زدن - پھونکن	۴	"
۶	"	۳	۱۰۳	سطوت - دیدہ	۳	۱۰۳
"	"	۶	"	ہلہ - کیوں نہیں	۶	"
۴	۱۰۹	۷	"	ناقرہ - اونٹنی	۷	"
۷	"					
۷	۱۰۳			راحلہ - سواری کا جانور		
۲	۱۰۵			زیر و زبر کرکدن - درہم پر چم کرنا		
۴	"			جبال - جبل کی جمع پہاڑ		
۶	"			لم یزل - ہمیشہ		
۱۱	"			جبار - کسرش		
۱۲	"			پا درپے نہادن - اجتماع کرنا		
۴	۱۰۶			قصر - سمندر کی گہرائی		
۱۱	"			ید بیضا - موسیٰ علیہ السلام کا ہاتھ		
				جو گریبان میں لیجانے کے بعد منور		
				ہو جاتا تھا -		
۷	۱۰۷			شفاق - دشمنی کرنا		
۴	۱۰۸			باج - محصول کس لگان		
"	"			زجاج - شیشہ		
۵	"			سلاسل - سلسلہ کی جمع - لوہے کی		
				زنجیر -		
۶	"			خرطوم - سونڈ		
"	"			ذوالخرطوم - نتیجہ		
۴	۱۰۹			سودان - سودان - حبش کا ایک شہر		
۷	"			سنگ - سخت دل -		

اندام ہوتا ہے۔			تاک۔ اگور کی بیل	۵	۱۱۹
صعوبہ۔ مولا	۱۰	۱۲۶	ابوالآبا۔ اجداد کا باپ	۱۰	"
ریلو ورنگ۔ مکرو فریب	۱	۱۲۷	آمر۔ حکم کرنے والا	۱	۱۲۰
نفتیہ۔ نبی کا مونث	۷	"	فسوں پر داز۔ افسوں گر۔	۸	"
مذکیر۔ مرد بنانا۔ یاد دلانا نصیحت کرنا۔	"	"	جادو گر۔	"	"
نخچیر۔ شکار کیا ہوا جانور	۱۰	"	اکتاب۔ پیدا کرنا	۳	۱۲۱
ہمبیر۔ ساتھی	۳	۱۲۸	ماشین۔ انجن۔ ریل	۸	"
امومت۔ ماں بننا	۵	"	نہاب۔ لوٹنا	۹	"
اعجاز۔ عاجز کرنا۔ خلاف عادت	۸	"	قشوں۔ لشکر۔ فوج	۱	۱۲۲
کسی بات کا وقوع میں آنا	"	"	مضمر۔ پوشیدہ	۵	۱۲۳
جنین۔ وہ بچہ جو ماں کے پیٹ میں ہو۔	"	"	قلزم۔ سمندر	۷	"
بنین۔ بیٹے۔ لڑکے	۹	"	راغ۔ جنگل۔ سبزہ دار	۱	۱۲۵
بنات۔ بیٹیاں۔ لڑکیاں	"	"	لَا تَقْسِيْدُ وَا۔ زمین پر رفتہ	"	"
شب ارحام۔ رحم کی تلیکی	۱۲	"	فأبرپانہ کرو۔ اس کی اصلاح کے بعد	"	"
مضرب۔ زخمہ۔ تار بجانے کا چمچہ۔	۳	۱۲۹	ابلیس۔ شیطان۔ فریب دینے والا۔ بد	۳	"
نیاں۔ رومی ساتواں مہینہ۔	۴	"	پشیر۔ دھڑی	۱	۱۲۶
			نارون۔ جنگلی انار جو بہت خوش	۶	"

معادضہ میں۔			اس ماہ میں جو بارش ہوا سکو بھی		
فسوں۔ افسوں۔ منتر۔ جادو	۱۱	۱۳۵	نیاں کہتے ہیں۔ اس بارش کے		
زورق۔ چھوٹی کشتی	۲	۱۳۶	قطروں سے سیپی میں موتی پیدا		
غوغا۔ شور و غل۔ آدمیوں کی بڑی	۵	"	ہوتے ہیں۔		
جماعت۔ ٹڈی دل۔ فریاد			حور۔ شریف۔ آزاد	۵	۱۲۹
رطل۔ آدھ سیر۔ شراب کا پیالہ	۷	"	کنیز۔ لونڈی	"	"
شراب کا پیالہ جس میں آدھ سیر			قن۔ مائل۔ مت۔ ہو۔	"	"
شراب سما سکے۔			جلیکہ۔ بزرگ	۱	۱۳۳
شخہ۔ کو تو ال	۸	"	صلاج۔ ضیاگر۔ اس سے مراد	"	"
ارمغان۔ تحفہ۔ الوکی چیز	"	"	منصور ہیں۔		
سبد۔ ٹوکری	۹	"	قفیز۔ تالاب	۵	"
بح۔ دریا	۹	۱۳۷	برودت۔ سردی	۸	۱۳۲
تماش۔ کپڑے	۱۰	"	کوکب۔ بڑا روشن ستارہ	۹	"
سرخ۔ دہاگا	۱۱	"	بر۔ بدن	۱۲	"
تار تانا	"	"	الست۔ ازل جبکہ اللہ تعالیٰ	۱	۱۳۵
پو۔ مخف پود۔ بانا	"	"	نے اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ فرمایا تھا		
سیر بیروں زدن۔ ظاہر ہونا	۲	۱۳۸	صہبیا۔ شراب	۳	"
شق۔ چیرنا۔ شگان ہونا	۵	۱۳۹	درغور۔ لائق۔ سزاوار	۸	"
نشور۔ قبروں سے اٹھنا۔ زندہ ہونا	"	"	بملک جم۔ جشد کی سلطنت کے	۱۰	"

۲	۱۵۵	ہیم در جا۔ خون اور امید	۶	۱۳۹
۵	۱۵۶	غرق۔ ڈوبنا	۷	"
۱۱	۱۵۷	جسور۔ جس کی جمع۔ مرد دلیر	۱۰	"
۷	۱۵۸	تاوک۔ تیر	۱	۱۴۰
۸	"	آنی۔ آن سے۔ وقت۔ لمحہ	۷	"
۳	۱۵۹	نیرو۔ قدرت۔ طاقت۔ زور	۲	۱۴۱
۷	"	جبر۔ کسی کی حالت کا اچھا کرنا۔ کسی پر سختی کرنا۔ ٹوٹے پر پٹی باندھنا۔	۲	"
۱۰	"	ہسجا۔ لڑائی۔ جنگ	۱۰	۱۴۲
۸	۱۶۰	رنگ۔ رنج و غم۔ قوت۔ جان	۷	۱۴۵
۱۲	"	نفع خوشی۔ تندرستی۔	"	"
۳	۱۶۱	ارژنگ۔ چین کا مشہور نقاش	۹	"
۱۰	"	مانی چین کے مشہور نقاش کا گاریٹھا	"	"
۸	۱۶۵	پیدا کیا پھر اندازہ لگایا اس کے بعد	حاشیہ	۱۴۸
۹	"	راہ راست بتایا۔	"	"
۱	۱۶۶	جبین۔ پیشانی	۹	۱۴۹
۷	"	منظر۔ جس کا انتظار کیا جائے۔	۴	۱۵۰
۲	"	جو وقت تو نے تیرا مارا۔ تو تو نے نہیں مارا	حاشیہ	"
۷	"	سنگر۔ نش۔ مستی	۷	۱۵۳
۲	"	درد۔ تلچٹ	"	"
۵	"	ایاق۔ شراب کا پیالہ	"	"
۱۱	"	رزم۔ لڑائی	"	"
۷	"	تائیس۔ بنیاد رکھنا۔ مضبوط کرنا۔	"	"
۸	"	ارغنون۔ ارگن۔ ایک مشہور یا جا	"	"
۳	"	واگردن۔ کھولنا	"	"
۷	"	کیش۔ ترکش	"	"
۱۰	"	الغرض الخ طلاق میرے پاس ہے	"	"
"	"	بری چیز ہے۔	"	"
۸	"	ایا۔ انکار	"	"
۱۲	"	والا۔ بلند	"	"
۳	"	عبت۔ کھوٹا۔ گڑیا	"	"
۱۰	"	نیرزم۔ لالچ نہیں ہوں	"	"
۸	"	تندر۔ بادل کی گرج	"	"
۹	"	درہ۔ چھڑے کا کوزہ۔ تسمہ	"	"
۱	"	مطردود۔ راندہ	"	"
۷	"	مردود۔ نکالا ہوا۔ ذلیل	"	"
۲	"	احراق۔ جلا	"	"
۷	"	نفور۔ بھاگنا۔ نفرت کرنا۔ نفور۔ نفرت	"	"

تندر۔ بادل کی گرج	۹	۱۷۲	کرنے والا		
المان۔ جرمن	۱	۱۷۵	طاغوت۔ بت۔ لات و عزی	۳	۱۶۶
ز و۔ دریا	۷	"	کفجہ۔ سانپ کا پس	۴	۱۶۷
دیر باز۔ زمانہ دراز	"	"	نہنگ۔ مگر مچھ	۵	"
شعور۔ سرحد	۱	۱۷۶	سبک۔ کم وزن	۴	۱۶۸
پزشک۔ طبیب	۱۲	"	سحاب۔ ابر	۱	"
زجاج۔ کالج۔ زجاجی۔ کالج	۸	۱۷۷	ناموس۔ عزت۔ احترام۔ بیاست	۹	"
بنانے والا۔			ترشد۔ غمگین۔ ذلیل	۵	۱۶۹
لا۔ نہیں۔ جس کی نفی کیلئے۔	۱	۱۷۸	ورد۔ و نصیفہ	۱۰	"
الآ۔ مگر۔ حرف استثناء	۰	"	يَا لَيْتَ قَوْحِي يَعْلَمُونَ	"	"
کن۔ دکان۔ کن یعنی ہوجا۔ خدا	۳	۱۸۰	میری قوم جان لیتی۔		
کا حکم۔ نکان۔ پس ہو گیا۔			عقترتی۔ بڑی کبھی	۲	۱۷۰
ساحت۔ میدان	۶	"	لبیم۔ نخل۔ نالائق	۸	"
طباب۔ خیمہ کی رسی	۱۲	"	کرب۔ بے چینی۔ غمگینی	۳	۱۷۱
ناب۔ خالص	۸	۱۸۱	شرر۔ چنگاری	۴	"
دودھ۔ خاندان	۴	۱۸۲	ہدم۔ ڈھاننا۔ بربادی	۸	"
قباب۔ قبہ کی جمع۔ برج۔ کلس	۴	۱۸۳	ابيض۔ سفید	۳	۱۷۲
میتو۔ عالم علوی۔ بہشت۔ رنجن	۳	۱۸۵	مولا۔ مالک	۵	"
شیشہ۔			مرور۔ گزرنا	۸	"

۱۸۶	۲	قمار - لونڈی۔	۱۹۳	۳	احمر - سرخ
"	"	قمار - جو	"	۱۰	و لک - کشمیر کی ایک تحصیل کا نام
۱۸۷	۱	سپند - ہندی کے بیج	۱۹۴	۵	سلطوت - دیدہ بہ - شان و شوکت
"	۲	تردستی - ہاتھ کی صفائی - چالاک	۱۹۵	۲	در ا - گھنٹہ
"	۱۱	شعبہ بازی	"	۳	سیخ - برن - جاہو اپانی
"	۲	خنگ - گھوڑا	"	۸	تفکیلیں - ٹکڑے بنا
۱۸۸	۲	لکہ - ابر کا ٹکڑا	"	"	تخریب - خراب کرنا
"	۶	دمن - نجاست پھینکنے کا مقام - گھوڑا	۱۹۶	۷	مغیچہ - مے فروش کا لڑکا - اچھی شراب بنانے والا
"	۶	زرگس شہلا - وہ زرگس جس کا رنگ سفید مائل برسیا ہی ہو۔	۱۹۷	۲	شراب کا پیالہ
"	۷	نستر - نستر کا مخف - سیونی کا پھول	"	۶	خیام - خیمہ کی جمع
۱۸۹	۱۰	خیابان - چمن - وہ بڑک جس کے دونوں جانب درخت ہوں۔	"	"	قصور - قصر کی جمع محل
"	۸	راد - بہادر - سخی	"	۷	غرف - دریکہ - بالاحذہ
"	۱۰	کوکب - ستارہ	۱۹۸	۳	شگرف - نادر
۱۹۰	۳	اولی الاحر منکم - بادشاہ تہا	"	۲	جم - جشد
"	"	میں سے۔	۱۹۹	۱۰	گشت - آتشکدہ
"	۵	نخوش باز - خود کو متا دینے والا	۲۰۰	۶	دوک - چرخ کا ٹکڑا
"	"	"	"	"	رشتن - بنا
"	"	"	۲۰۱	۴	وداد - دوستی - محبت

نار - مخمف ہے انار کا	۸	۲۰۵	بدر و حنین - جگ بدر - جگ حنین	۹	۲۰۱
نمن - قیمت	۱۰	"	جذب کشش	"	"
یاسمن - چنبلی	۲	۲۰۶	زبون - بد - عاجز	۳	۲۰۲
کرپاس - رومی	۳	"	سقف - چمت	۹	"
قنار - بیابان	۶	"	اساطین - جمع - اسطوان - ستون	"	"
عیار - سونا چاندی تولنا کسوٹی	۷	"	عقیق - ایک سرخ رنگ کا قیمتی	"	"
خالص -			پتھر -		
اخوت - برادری	۹	"	یشم - یشب - ایک قیمتی پتھر	"	"
یراق - زیبائش کی چیزیں -	۸	۲۰۷	پرچیں - درختوں کی باڑ	"	"
زرہ بکتر			نطاق - کمر بند	۱۰	"
دُر - موتی	"	"	اوزنگ - ٹنٹ	۱۱	"
زنگ - گھنٹہ - گھنگرو -	۱۰	"	جسم خشم - جھنڈ کی شان و شوکت	"	"
عرق - پسینہ	۳	۲۰۸	رکینہ والا -		
سنگ - کھانا کھرا کھن	۱۱	"	سنگ - چور - شوخ طبع	۹	۲۰۳
ساق - پنڈلی	۲	۲۰۹	تقلید ہو بیروی کرنا -	"	"
قطع مو - بال کٹوانا	"	"	سشید - آفتاب کی روشنی	۶	۲۰۳
خطوط طینی - لاطینی تحریر	۳	"	کنہہ - حقیقت ماہیت	۱۲	"
عمامہ - شیلہ	۵	"	عز - تیز رفتار	۶	۲۰۵
دزاک - عقل مند -	۹	"	نارون - انار کا درخت	۸	"

سیمیا۔ ذہ علم جس سے روح ایک بدن سے دوسرے بدن میں منتقل کر سکتے ہیں۔	۷	۲۱۷	جہادِ مبہم۔ مسلسل کوشش رنگ۔ خوشی۔ حسن و خوبی۔	۱۱	۲۰۹
ضیق۔ شیر۔	۸	"	ناج گانا۔ کرو فریب	۸	۲۱۰
حمام۔ کبوتر	۹	"	حرم۔ اقیان	۳	۲۱۱
لحد۔ قبر	۱۰	۲۱۸	عقدہ۔ گرہ	۲	"
دو۔ درندہ	"	"	حریق۔ ریشم	۷	"
پور۔ بیٹا	۲	"	زار۔ زیارت کرنیوالا	۳	۲۱۳
رہبانی۔ زاہدی	۷	"	کاو کاو۔ کاوش۔ خلش۔	۱۰	"
ریز ریز۔ ریزہ ریزہ	۳	۲۱۹	سخت محنت۔		
ایوان۔ محل	۲	"	سہل۔ سہیل کی جمع راستہ	۲	۲۱۲
کاخ بریں۔ بلند محل	"	"	کاویدن۔ کودنا	۱	۲۱۵
ابن السبیل۔ مسافر	۳	۲۲۰	لوش۔ امرت۔ شہد	۳	"
غزال۔ ہرن	۲	۲۲۱	حضر۔ وطن	۲	۲۱۶
خطا۔ ایک شہر کا نام ہے۔ یہاں کی ہرن میں مشک ہوتا ہے	"	"	نخیل۔ کھجور کا درخت	۵	"
سر۔ تخت	۳	"	رحیل۔ سفر گنا	۵	"
طاگر۔ پزندہ	۱۰	"	مرغ۔ چراگاہ	۲	۲۱۷
قشر۔ چھلکا۔ پوست۔	۲	۲۲۲	پیش۔ بھیڑ۔ بھیڑی	۶	"
			نیرنج۔ معرب نیرنگ۔ جادو	۷	"
			کرو جیلہ۔	۷	"

۳	۲۳۳	عبدالغلام۔ مولا۔ مالک	۷	۲۳۳
۸	"	نجیب۔ شریف	۱۰	۲۳۴
۹	"	زبدلیق۔ بیہ دین	۶	۲۳۵
"	"	رجعت۔ بازگشت	۲	۲۳۶
۵	۲۳۴	حجی۔ زندہ۔ نام خدا تعالیٰ	۶	"
"	"	قیوم۔ قائم رہنے والا۔ نام خدا تعالیٰ	"	"
۸	"	اِنی قریب۔ میں نزدیک ہوں	۷	"
۱۱	"	لاہوت۔ عالم ذات الہی	۸	"
"	"	جبروت۔ مرتبہ وحدت	"	"
۱۲	"	سیلمانی۔ پادشاہت	۱	۲۳۷
"	"	سلمانی۔ نسب بہ حضرت سلک	"	"
"	"	مراد فقیری	"	"
۶	۲۳۵	شیرازہ۔ انتظام۔ بندش	۱۱	"
"	"	پوزش۔ نصیحت۔ عذر	۲	۲۳۹
۸	"	طبرخول۔ صندل سرخ۔ آتشبار	۷	"
"	"	بید سرخ۔	"	"
۱۰	"	چہر نیلیر۔ روشن آفتاب	۷	۲۴۰
۱۲	"	تنگ جانی۔ کم ظرفی	۱۱	"
"	"	نژاد۔ اصل۔ نسب	۲	۲۴۳
۳	۲۳۳	قبر۔ گہرائی	۷	۲۳۳
۸	"	نسیم۔ ہلکی ٹھنڈی ہوا	۱۰	۲۳۴
۹	"	متاع۔ سامان۔ فائدہ	۶	۲۳۵
"	"	بہا۔ رونق۔ قیمت	۲	۲۳۶
۵	۲۳۴	زمنہار۔ پناہ۔ جہلت۔ عہد و پیمانہ	۶	"
"	"	امانت۔ خوف۔ پرہیز	"	"
۸	"	نطاق۔ کمر بند	۷	"
۱۱	"	صوم۔ روزہ	۸	"
"	"	صلوٰت۔ نماز	"	"
۱۲	"	ساز و برگ۔ اسباب۔ مددگار	۱	۲۳۷
"	"	حُب۔ محبت	"	"
"	"	ترکس۔ خوف	"	"
"	"	تھی۔ خالی	"	"
۶	۲۳۵	بہی۔ بہتری۔ رونق۔ روشن	۱۱	"
"	"	دستے۔ طاعت یا نفع عطا فرمائی	۲	۲۳۹
"	"	امر کے لئے۔	"	"
۱۰	"	دو۔ دہواں	۷	۲۴۰
۱۲	"	رفی الاعلیٰ۔ میرا چور دگا بہشت	۱۱	"
"	"	اعلیٰ ہے۔ سجدہ کی تسبیح۔	۲	۲۴۳

چول۔ بڑا جابل	۲	۲۳۹	ناقد۔ اونٹنی	۱	۲۳۶
شباب۔ جوانی	۶	"	زمام۔ بھیل	"	"
زراغ۔ کوا	۱۱	"	ٹم۔ پھر	۳	"
کرگس۔ گدھ	"	"	مجاز۔ حقیقت کے خلاف	۵	"
سوار۔ علاقہ	۱۲	"	زوج۔ جنت	۶	"
ہور۔ آفتاب	"	"	آسیا۔ ایشیا	۷	"
صدق مقال۔ سچ کہنا	۱	۲۴۰	مرز و بوم۔ زمین و ولایت	"	"
اکل۔ کھانا	"	"	لوک۔ بنیادی سے بچوں کی طرح زوال	۹	"
فرید۔ بیکنا	۳	"	کے بل چلنے والا۔ عاجز۔	"	"
نجیب۔ شریف	۶	"	فتراک۔ شکار بند	۱۰	"
فرس۔ گھوڑا	۷	"	بھیرن۔ بھیرہ روم۔ بھیرہ فارس۔	۳	۲۳۷
جیاد۔ تیز رفتار گھوڑے	۸	"	وو دریا۔	"	"
ہمجا۔ جنگ	۹	"	ظرف۔ برتن۔ حوصلہ۔ عقلمندی	"	"
تندباد۔ آندھی	"	"	حسن۔ معلوم کرنا۔ حرکت کرنا	۶	۲۳۸
طائف۔ طواف کرنے والا	"	"	نقرہ۔ چاندی	"	"
کمر۔ ٹیڈ	"	"	مس۔ تانبا	"	"
رستخیز۔ قیامت	۱۰	"	ایباغ۔ شراب کا پیالہ	۱۱	"
ترنند۔ ذلیل	۱	۲۴۱	عجول۔ جلدی کرنے والا	۲	۲۳۹
بیطار۔ سالوتر	۲	"	ظہوم۔ بڑا ظالم	"	"

بصیر - بیٹا	۱۰	۲۳۲	یکراں - گھوڑا	۳	۲۳۱
ضریر - نابینا	"	"	قلب - دل	۴	"
صہبا - شراب	۶	۲۳۳	قردن - قرن کی جمع ۳۰ یا ۸۰	۱۰	"
مآب - جانے باز گشت	۷	"	یا ایک سو سال کی مدت	"	"
ہمیزم - سوکھی لکڑی	۱	۲۳۴	ستر - پردہ - پوشیدہ مقام - عزت	۱۱	"
اب - باپ	۱۱	"	زوج - شوہر	"	"
حد - دادا	"	"	پنہا - وسعت	۴	۲۳۲
غلیب - سبر	۱	۲۳۶	نیاگیاں - نابناکے طرف کے بزرگ	۸	"
			لوگ -		

۱۹۳۵ء

انتظامیہ مشین پر لکھی
خادم الخطاط محمد آصف

تعداد (۱۵۰۰)

محمد سعید احمد کی تاریخیت کتابت و تصنیف ۱۹۳۵ء

سورہ ۱۹۱۵۵۱۵۶
آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرا نہ لیا جائیگا۔
